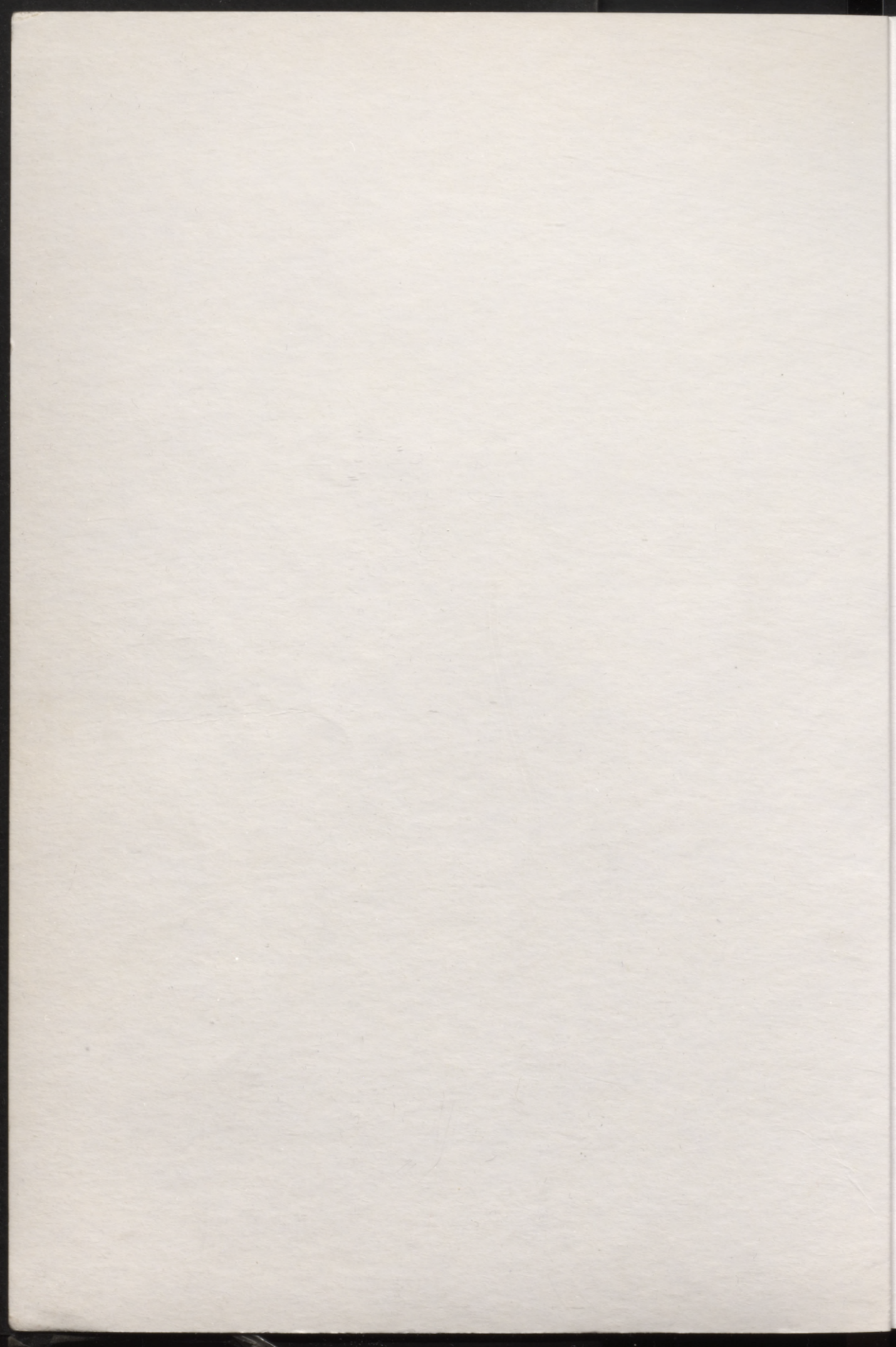

Antonija Vilcāne

SENĀ JERSIKA

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Antonija Vilcāne

SENĀ JERSIKA

Latvijas vēstures institūta apgāde
Rīga 2004.

2004-5
L 41

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

DKK 940
VI 400

L
9

Antonija Vilcāne

SENĀ JERSIKA

Latvijas	7
Latvijas Nacionālā bibliotēka	9
Koordinācija un redakcija	13
Latvijas vēstures institūts	14
Latvijas Nacionālā bibliotēka	17
Latvijas Nacionālā bibliotēka	23
Latvijas Nacionālā bibliotēka	25
Latvijas Nacionālā bibliotēka	26
Latvijas Nacionālā bibliotēka	28
Latvijas Nacionālā bibliotēka	30
Latvijas Nacionālā bibliotēka	32
Latvijas Nacionālā bibliotēka	34
Latvijas Nacionālā bibliotēka	36
Latvijas Nacionālā bibliotēka	38
Latvijas Nacionālā bibliotēka	40
Latvijas Nacionālā bibliotēka	42
Latvijas Nacionālā bibliotēka	44
Latvijas Nacionālā bibliotēka	46
Latvijas Nacionālā bibliotēka	48
Latvijas Nacionālā bibliotēka	50
Latvijas Nacionālā bibliotēka	52
Latvijas Nacionālā bibliotēka	54
Latvijas Nacionālā bibliotēka	56
Latvijas Nacionālā bibliotēka	58
Latvijas Nacionālā bibliotēka	60
Latvijas Nacionālā bibliotēka	62
Latvijas Nacionālā bibliotēka	64
Latvijas Nacionālā bibliotēka	66
Latvijas Nacionālā bibliotēka	68
Latvijas Nacionālā bibliotēka	70
Latvijas Nacionālā bibliotēka	72
Latvijas Nacionālā bibliotēka	74
Latvijas Nacionālā bibliotēka	76
Latvijas Nacionālā bibliotēka	78
Latvijas Nacionālā bibliotēka	80
Latvijas Nacionālā bibliotēka	82
Latvijas Nacionālā bibliotēka	84
Latvijas Nacionālā bibliotēka	86
Latvijas Nacionālā bibliotēka	88
Latvijas Nacionālā bibliotēka	90
Latvijas Nacionālā bibliotēka	92
Latvijas Nacionālā bibliotēka	94
Latvijas Nacionālā bibliotēka	96
Latvijas Nacionālā bibliotēka	98
Latvijas Nacionālā bibliotēka	100

Latvijas vēstures institūta apgāds
Rīga 2004

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

UDK 94(474.3)+902/904(474.3)
Vi 406

0304019099

Redaktore *Ieva Jansone*
Māksliniece *Ināra Jēgere*
Datormaketētāja *Margarita Stoka*
Korektore *Brigita Vārpa*

Uz vāka:

Jersikas pilskalns un apkārtnē. *Jura Urtāna* aerofoto.
Arheoloģisko izrakumu laukumi. *Ivetas Priedes* un *Antonijas Vilcānes* fotoattēli.

Grāmata izdota ar
KULTŪRKAPITĀLA FONDA
atbalstu

ISBN 9984-601-90-0

© LU Latvijas vēstures institūts, 2004

Saturs

Ievads	7
Rakstīto avotu ziņas par Jersiku	9
Senās Jersikas meklējumi	12
Jersikas pilskalna situācijas vieta	14
Arheoloģiskie izrakumi Jersikā	17
Jersikas pilskalna apdzīvotība	22
Jersikas pilskalna nocietinājumi	29
Jersikas pilskalna apbūve	39
Seno jersikiešu darbarīki un sadzīves priekšmeti, ieroči, rotas	46
Darbarīki	46
Iedzīves priekšmeti	52
Ieroči un zirglietas	55
Rotas	58
Seno jersikiešu saimnieciskā darbība, tirdznieciskie un kultūras sakari	69
Jersika – seno latgaļu pils	77
Pēcvārds	83
Literatūra	84
Senlietu tabulas	88
Ancient Jersika. <i>Summary</i>	112

Satura

1. Ievads 7

2. Rakstos avoti un citas par jersiku 8

3. Senā jersikas mēģinājumi 12

4. Jersikas pilskalns atklāšanas vieta 14

5. Arheoloģiskie izrakumi jersikas pilskalnā 17

6. Jersikas pilskalns apdzīvotība 21

7. Jersikas pilskalns nocietinājumi 23

8. Jersikas pilskalns apbūve 30

9. Seno jersikiešu darbnīca un senā jersikas darbnīca 40

10. Darbnīca 46

11. Jersikas darbnīca 48

12. Jersikas darbnīca 52

13. Jersikas darbnīca 56

14. Jersikas darbnīca 60

15. Seno jersikiešu kalnieciskā darbnīca, tirdznieciskā 64

16. Seno jersikiešu kalnieciskā darbnīca, tirdznieciskā 68

17. Jersika - seno jersiku pils 72

18. Jersikas darbnīca 76

19. Jersikas darbnīca 80

20. Seno jersikiešu kalnieciskā darbnīca, tirdznieciskā 84

21. Seno jersikiešu kalnieciskā darbnīca, tirdznieciskā 88

.. Jersika allaž bijusi cilpa un it kā liels velns visiem,
kas dzīvoja šajā Daugavas pusē, kristītajiem un nekristītajiem..

(IH, XIII, 4)

levads

Jersika – neliela apdzīvota vieta Preiļu rajonā. Gar tās vienu pusi ūdeņus uz jūru veļ Daugava, no otras puses norobežo purvs, ezers un meži. Līdzīga daudzām citām vietām Latvijā un tomēr atšķirīga. Atšķirīga ar savu seno vēsturi – ar pašā Daugavas krastā, kuplu koku pudurī paslēpušos, nezinātajam nepamanāmo, nostāstiem apvīto pilskalnu, kurā pēc ilgstošiem meklējumiem lokalizēta rakstītajos vēstures avotos minētā Jersikas pils. Šī pilskalna zemes grāmatā ierakstīts seno latgaļu pagājības spožums un dramatiskie notikumi.

Kā liecina rakstītie avoti, 12. un 13. gs. mijā Jersika bijusi centrs lielākajai un spēcīgākajai valstiņai visā Latvijas teritorijā. Tās valdījumi apvienoja deviņus latgaļu apdzīvotos novadus (Asote, Oliņkalns, Mārciena, Cesvaine, Autīne, Lepene, Bebernine, Gerdene un Negeste) un pletās gandrīz no Daugavpils pāri Aiviekstei līdz pat Gaujai. Jersikas valdnieku Visvaldi hronists sauc par karali (latīniski *rex*). Ne zemgaļu dižciltīgais Viestarts, ne Kokneses Vjačko, ne Turaidas lībiešu Kaupo, ne latgaļu Tālibalds, ne Rūsiņš šādi netiek apzīmēti. Visvaldis ir vienīgais no Latvijas teritorijā dzīvojošo tautību valdniekiem, ko Indriķa hronikas autors konsekventi titulē līdzīgi kā kristītos Vācijas, Dānijas, Zviedrijas karaļus un Polockas, Pleskavas kņazus.

Jersikas pils atradās Daugavas krastā. Daugava saistīja milzīgus Austrumeiropas plašumus ar Baltijas jūru. Kopš 10. gs. Daugavas kā tranzītceļa nozīme pieaug visā tās tecējumā, par ko liecina arābu dirhēmu, svariņu un atsvariņu, importa priekšmetu atradumi Daugavas tuvumā. Kundzība uz Daugavas nozīmēja arī ietekmi tās zemēs. Jersikas pils izdevīgais ģeogrāfiskais un stratēģiskais novietojums noteica arī pils likteni. Cīņā par Daugavas tirdzniecības ceļa kontroli, izmantošanu un kundzību Daugavas reģionā Jersika un tās valdnieks Visvaldis zaudēja. Rezultātā Jersika un arī daudzi citi pilskalni gar Daugavu 13. gs. pirmajos gadu desmitos tika nopostīti.

Jersikai kā valstiņas centram savā laikā bijusi ievērojama loma Austrumlatvijas un pat visas Latvijas iedzīvotāju saimnieciskās, politiskās un garīgās dzīves norisēs. Šī nozīmīguma dēļ acimredzot Jersikai arī pievērsta vēstures pētnieku lielā uzmanība jau kopš 16. gs. beigām – no pirmajiem mēģinājumiem

dabā lokalizēt Jersikas valsts centru līdz mūsdienų pamatīgajiem un vispusīgajiem pētījumiem par Jersikas valsts robežām, Jersikas valsts lomu tās pastāvēšanas laikā, pils lokalizācijas, Jersikas vārda etimoloģijas u.c. jautājumiem.

Bet kāda īstenībā izskatījusies slavenā Jersikas pils, kā dzīvojuši senie jersikieši? Uz to atbildi palīdz sniegt arheoloģiskie pētījumi. Mūsu priekšstati par Jersikas pili vairāk nekā sešdesmit gadu balstījās uz 1939. gadā profesora Franča Baloža vadībā veikto izrakumu materiālu. F. Baloža apcerējums "Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi" kļuvis gandrīz par bibliogrāfisku retumu. Vairāki citi pētnieki F. Baloža nacionālā garā izteiktos secinājumus uzlūkojuši par tendencioziem un apšaubījuši.

Latviešu tautas atmodas laika demokrātiskie procesi uzjundīja intensīvu savas tautas etnisko un valstisko sakņu apzināšanu, to pirmsākumu meklējumus. 1990. gadā atsākās Jersikas pils izpēte, kura turpinājusies visus šos gadus – arheologu četrpadsmit darba sezonu jeb kopumā divarpus gadu nepārtraukta izrakumu darba pilskalnā.

Grāmatā "Senā Jersika" izvērtēts nozīmīgākais arheoloģisko izrakumu gaitā uzkrātais senlietu materiāls un iegūtie dotumi pilskalna apdzīvotības, apbūves, nocietinājuma sistēmas skaidrojumam, kas papildina F. Baloža izteiktās atziņas. Šis darbs ir veltījums 800. gadskārtai, kopš Jersikas vārds pirmoreiz (1203. g.) minēts rakstītajos avotos. Tas ir veltījums strādīgajiem, tālredzīgajiem, nepakļāvīgajiem un spītīgajiem jersikiešiem.

Jersikas pilskalna arheoloģiskā izpēte norisinājās, pateicoties Latvijas Kultūras fonda, Preiļu rajona un Jersikas pagasta, Latvijas Zinātnes padomes, Valsts pieminekļu inspekcijas finansiālajam atbalstam. Īpaša pateicība Jersikas pagasta padomes priekšsēdētājai Maijai Spūlei par atbalstu un izpratni arheoloģiskās ekspedīcijas vajadzību nodrošināšanā.

Arheologi saka paldies arī Jersikas pilskalna īpašniecei Veltai Freimanei par doto iespēju turpināt iesāktos izrakumu darbus pilskalnā un par atbalstu sadzīvisku jautājumu kārtšanā. Par nesavtīgu izpalīdzēšanu arheologiem, kā arī par zinātnieku rīcībā nodotajām senlietām no kapulauka paldies jersikiešiem Igoram Afonkinam.

Autore saka paldies par padomiem profesoram Ēvaldam Mugarēvičam, par darbu pilskalnā saviem tuvākajiem palīgiem – Ivetai Priedei, Mārai Zirnei, Jānim Kurnosovam, Normundam Grasim, Egitai Ziediņai, zīmētājiem – Mārim Bražem, Dacei Vucēnai, Olafam Šāvelim. Paldies visiem, kuri bija līdzdalīgi pilskalna izrakumos, – Jersikas pagasta iedzīvotājiem, Rīgas un Daugavpils studentiem un skolēniem, un entuziastiem.

Rakstīto avotu ziņas par Jersiku

Ziņas par Jersiku atrodamas Indriķa hronikā, Atskaņu hronikā un Rīgā sastādītajos dokumentos. Tās ir epizodes, kas atspoguļo Jersikas vairākkārtēju nopostīšanu, valdnieka Visvalža varas novājināšanos un valsts pakāpenisku sadalīšanu vācu krustnešu ekspansijas rezultātā 13. gs. pirmajos gadu desmitos. Saglabājušās Krievzemes hronikās Jersikas vārds nav minēts.

Indriķa hronikā Jersika latīniski apzīmēta par *civitas*. Līdzīgi hronikā nosaukta tikai vēl Rīga. Viduslaikos šādi parasti saukts kāds lielāks administratīvs centrs vai bīskapijas galvenā pilsēta. Jersikas vārds (latīniski – *Gercike, Gerceke*) kā valdnieka Visvalža pārvaldītās latgaļu valsts (*regnum*) centrs pirmoreiz minēts Indriķa hronikā 1203. gadā, aprakstot Polockas karaspēka uzbrukumu Ikšķīlei un Jersikas valdnieka Visvalža karavīru un lietuviešu iebrukumu Rīgas pievārtē pie Senā kalna, un pilsoņu lopu no-laupīšanu, dažu vāciešu sagūstīšanu un nogalināšanu (IH, VII, 5).

Saskaņā ar Indriķa hronikas vēstījumu bīskapa Alberta vīri trīs reizes izlaupa un noposta Jersiku. 1209. gada rudens pusē Rīgas bīskaps Alberts, rūpēdamies par baznīcas paplašināšanu, organizē uzbrukumu Jersikai: "Un, tā kā Jersika allaž bijusi cilpa un it kā liels velns visiem, kas dzīvoja šajā Daugavas pusē, kristītajiem un nekristītajiem, un Jersikas valdnieks allaž cēla naidu un karus pret rīdziniekiem un arī nevēlējās ar tiem slēgt miera līgumus, bīskaps savu karaspēku virzīja pret šo pilsētu." Vācu krustnešu karaspēks visu dienu laupīja pilsētā un ieguva bagātīgu laupījumu: "...savāca daudz kara laupījuma, sagrābdams visos pilsētas nostūros drēbes, sudrabu, purpuru un daudz lopu, bet baznīcās – zvanus, svēt-bildes un citus piederumus, naudu un daudz mantu.." – sagūstīja sievietes un bērnus, bet pili nodedzināja. Lai atgūtu valdnieci un citus gūstekņus, Visvaldis bija spiests dāvināt baznīcai savus īpašumus, atpakaļ saņemot tikai daļu no tiem. Solidams bīskapam vairīties no savienības ar pagāniem un atklāt lietuvju ļaunos nodomus, Visvaldis atgriezās Jersikā un sāka atjaunot nopostīto pili (IH, XIII, 4).

1212. gadā, kad pie Jersikas notiek Polockas kņaza un Rīgas bīskapa sarunas, kuru rezultātā vienojās par krievu un vācu tirgotāju brīvu pārvietošanos pa Daugavu, Jersikas pils ir jau atjaunota. Taču, tā kā Jersikas Visvaldis turpinājis izrādīt nepakļāvību bīskapam, kūdit pagānus un sadarboties ar lietuvjiem, 1214. gadā un 1215. gada pavasarī Kokneses bruņinieki atkārtoti to izposta, iegūstot atkal lielu kara laupījumu, zirgus un lopus (IH, XVIII, 4, 9). Hronikā lasāmas skopas ziņas par to, kā pilskalns bijis nocietināts pirms nopostīšanas 1214. gadā. Hronists, vēstot par pils ieņemšanu 1214. gadā, raksta, ka uzbrucēji pārvarējuši grāvja slīpumu un kāpuši "augšā cits pēc cita, līdz beidzot visi bija ieņēmuši aizsargsienas brustvēru. Un viņi visi sapulcējušies apsargāja pili visapkārt pa aizsargsienu..". Tādējādi 13. gs. sākumā Jersikas pili apjozis nocietinājums (latīniski *arx munitiois*) ar vārtiem (*porta*) un grāvi (*fossatum*).

Indriķa hronikas autors nebūt nebija notikumu aculiecinieks – hronika sarakstīta divus gadu desmitus pēc tajā minētajiem pirmajiem notikumiem Jersikā – no 1225. līdz 1227. gadam. Tas ir viens no iemesliem, kādēļ detalizēti pils, valdnieka darbības un notikumu apraksti hronikā nav atrodamī, lai gan Jersikas vārds Indriķa hronikā minēts astoņas reizes.

13. gs. beigās sarakstītajā Atskaņu hronikā Jersika minēta tikai vienreiz (AH, 669.–679. rinda), aprakstot Aizkraukles pils pārvaldnieka Hartmūta organizēto zobenbrāļu uzbrukumu Jersikai, tās ieņemšanu rīta agrumā, 600 krievu nogalināšanu un bagātīga laupījuma sagrābšanu:

*Tad nonāca tie Jersikā,
tas bija rīta agrumā.
Pils ātri vien to rokās krita.
Tie dažu brašu vīru sita
tā, ka tas skaļi vaimanāja,
bet gulošos tā modināja,
ka viņiem galvas iedragāja:
tik bruņnieciski viņiem gāja.
Tā sešsimt krievu apsita,
to sievas, bērņus padzina
dievbijīgie kristieši.*

Indriķa hronikā Hartmūts nav pieminēts. Pētnieki domā, ka aprakstīts pilnīgi cits uzbrukums Jersikai, kurš notiek ordeņa mestra Venno laikā

(1202–1209), kamēr Indriķa hronikā aprakstītais 1209. gada uzbrukums notiek jau pēc Venno nāves – zobenbrāļu ordeņmestra Folkvīna laikā (1209–1236).

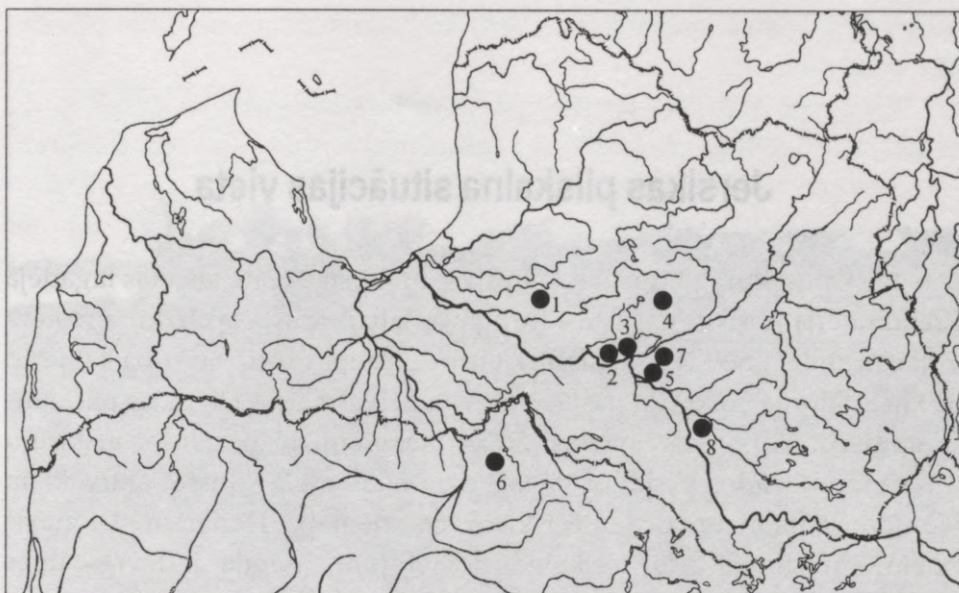
13. un 14. gs. notikumus Jersikā ataino vairāki saglabājušies dokumenti, kuros Jersika (*Gerzika, Gerceke, Gerseke*) apzīmēta par *urbs* vai *locus castrī*. Jāatzīmē, ka arī šie avoti liecina par Jersikas pils īpašniekiem un Jersikas valsts zemju pārdali, bet pils aprakstu tajos nav. Viens no dokumentiem, kas sastādīts pēc pils nopostīšanas 1209. gadā, iezīmē liktenīgu pavērsienu Jersikas pils un tās valdnieka pārvaldīto zemju vēsturē. Valdnieks Visvaldis spiests kļūt par Rīgas arhibīskapa vasali, saņemot Jersiku ar novadu pārvaldījumā kā lēni. Jersikas valdnieka pārvaldē palika Jersikas pilsēta ar novadu un tai piederīgiem labumiem. Vairāki citi dokumenti atspoguļo vācu spiediena pastiprināšanos – cita pēc citas baznīcai tiek izlēnotas Visvalža pārvaldītās latgaļu zemes. 1224. gadā Jersikas pils puse ar visu tai piederīgo it kā “pēc Jersikas karaļa lūguma” tiek izlēnota Ikšķiles pils bruņiniekam Konrādam. Nav zināms, vai šis līgums ir uzspiests vai saistīts ar Visvalža centieniem nodot savus īpašumus mantiniekiem. Daži pētnieki uzskata, ka tas varētu būt arī Visvalža dāvinājums savai meitai, precoties ar minēto bruņinieku. Tā kā, acīmredzot, Visvaldim nebija vīriešu kārtas mantinieku, tad saskaņā ar 1224. gadā apstiprinātajām mantošanas tiesībām pēc viņa nāves 1239. gadā Jersikas pils nonāca Rīgas arhibīskapijas vasaļu Ikšķiļu īpašumā. Tā paša gada 19. aprīļa dokuments vēstī, ka Rīgas bīskaps un Livonijas ordeņmestrs lemj par Jersiku kā bīskapa un ordeņa kopīpašumu un Jersikas tālāku nocietināšanu. Ar Jersikas tālāku nocietināšanu bija domāta mūra pils celtniecība, jo tikai tā, viņuprāt, varēja savaldīt kristīgās ticības ienaidniekus. Lai gan iecerēto mūra pili savā kopīpašumā ne ordeņa, ne bīskapa vīri neuzcēla (mūra celtniecības paliekas pilskalnā nav uzietas), tomēr pils un senpilsēta nav pamesta. Vartbergas Hermana hronikā minēts, ka 1313. gadā Jersikas pili lietuvji saņēmuši gūstā Johanu de Ikšķili, bet 1375. gadā pie Jersikas pils, pārceļoties pāri Daugavai, noslikuši 50 lietuvju karaspēka vīri. Pēdējais Jersikas vārda pieminējums atrodams kādā 1431. gada dokumentā, kurā cisterciešu ordenis lūdz pāvestam apstiprināt kā tā īpašumu daļu arī 50 arklu zemes Jersikā, kas mūķenēm piederējuši kopš 1257. gada.

Senās Jersikas meklējumi

Daudzu hronikās minēto vietu nosaukumi nemainīti saglabājušies līdz mūsu dienām, ko nevar teikt par Jersiku. Rakstītajos avotos nav atrodamas nepārprotamas ziņas arī par Jersikas pils atrašanās vietu, tāpēc pētnieki to saistīja arī ar citiem pilskalniem (1. att.). Vienīgās zīmīgās norādes par pili – tā atradusies pie Daugavas desmit dienu gājuma attālumā no Rīgas (IH, XXIX: 2), augšpus Kokneses, otrpus Daugavas iepretim atradusies cita dzīvesvieta, kurā paglābās Visvaldis un noskatījās uz savas pils nodedzināšanu (IH, XIII, 4).

Rīgas tirgotājs un rātskungs Francis Nienstede 16. gs. beigās sarakstītajā hronikā, balstoties uz seniem nostāstiem vai vietvārdiem ar Jersikas vārdam līdzīgu sakni, kuri minēti zviedru 1638. gada arklu revīzijā, par Jersikas atrašanās vietu kļūdaini minējis Suntažu novadu. Šajā novadā dzīvojis arī pats hronists. Domājams, ka rātskungs Jersiku saistījis ar Kastrānes pilskalnu. F. Nienstedem sekojis J. Helmss (17. gs. 1. puse), kas savā hronikā ievietojis pat Suntažu Jersikas pils zīmējumu. Savukārt Hannoveres pilsētas bibliotekārs Johans Daniēls Grūbers, kurš 1740. gadā publicēja vienu no Indriķa hronikas norakstiem, pieļāva, ka viņa rīcībā esošā hronikas manuskriptā vārda *Gercike* vietā esot jābūt *Bercike*, un lokalizēja pili Žemaitijā Radzivilu dzimtmuižā Biržos.

18. gs. beigās Ludviga Augusta Mellina sastādītajās kartēs Jersika (*Gercike*) novietota Daugavas labajā krastā Pļaviņu tuvumā, bet otrpus Daugavas iezīmēta Sēlpils (*Selburg*). 19. gs. vēsturnieki Jersiku lokalizēja vietās, kur bija zināmi viduslaiku mūra nocietinājumi, – Bērzaunē, Krustpilī, Lokstenē. Noturīgākais bija uzskats, ka Jersika atradusies Lokstenes pilskalnā. 19. gs. 30. gadu beigās Tērbatas universitātes profesors Frīdrihs Krūze pēc Pļaviņu apkārtnes senvietu apskates viens no pirmajiem Lokstenes pils vietu atzīmēja kā Jersiku. Šis viedoklis atrodams arī 20. gs. pētnieku darbos. 1928. gadā Jersiku identificējis ar Loksteni Lietgaliētis (Krieviņš). Savukārt arheologs Eduards Šturms un vēsturnieks Edgars Dunsdorfs Jersiku novietoja vienā no lielākajiem Latvijas pilskalniem –

1. att. Jersikas pils lokalizācijas vietas:

1 – Kastrānes pilskalns; 2 – Oliņkalns; 3 – Lokstenes pils; 4 – Bērzaunes pils; 5 – Krustpils;
6 – Birži; 7 – Krievciems; 8 – Jersika

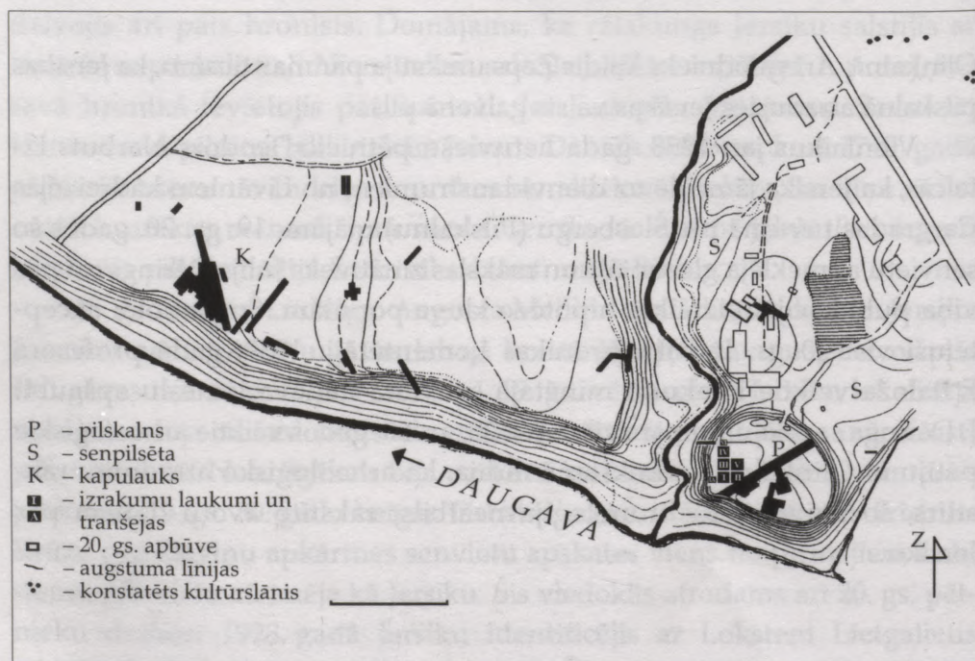
Oliņkalnā. Arī valodnieks Valdis Zeps uzskatīja par maz ticamu, ka Jersikas pilskalnā atradusies Jersikas valsts galvenā pils.

Vienlaikus jau 1838. gadā lietuviešu pētnieks Teodors Narbutis izteicās, ka Jersika jāmeklē uz dienvidaustrumiem no Līvāniem kādreizējās Cargradas tuvumā pie Šlosbergu (Pilskalnu) mājām. 19. gs. 70. gados šo senvietu apmeklēja gleznotājs un mākslas zinātnieks Jūlijs Dēringš un pēc viņa publikācijām izteiktā hipotēze kļuva populāra. Šo viedokli akceptējuši visi 20. gs. Indriķa hronikas komentētāji. 1939. gadā profesora F. Baloža veiktie izrakumi minētajā senvietā nedeva iemeslu apšaubīt J. Dēringa secinājumu pareizību. Arī 20. gs. 60. gados veiktie arheoloģiskie pētījumi Oliņkalnā un Lokstenē rādīja, ka arheoloģisko atradumu raksturs, šo dzīvesvietu hronoloģija neatbilst rakstīto avotu datiem par Jersiku.

Jersikas pilskalna situācijas vieta

Pilskalns, kurā pētnieki lokalizēja seno Jersikas pili, atrodas tagadējā Preiļu rajona Jersikas pagastā – Daugavas labajā krastā ap 10 km uz dienvidaustrumiem no Līvānu pilsētas. Otrpus Daugavas uz savrupa kalna ap 300 m attālumā no krasta pastāvējusi cita dzīvesvieta – Dignājas pilskalns ar apmetni. Abas dzīvesvietas izmantotas vienlaicīgi, gan ar atšķirīgu intensitāti dažādos periodos. Vēlajā dzelzs laikmetā, kļūstot aktīvākiem ekonomiskajiem un tirdznieciskiem sakariem pa Daugavu, Dignājas nozīme mazinājās, jo pilskalna novietojums nebija izdevīgs upes pārredzēšanai un garāmbraucēju kontrolēšanai.

Jersikas pilskalns ierīkots Daugavas krasta pacēlumā starp divām strautu gravām (2. att.). Šajā vietā Daugava met asu likumu un līdz

2. att. Jersikas senvietu kompleksa situācijas plāns

3. att. Jersikas pilskalns 1939. gadā (foto no LVM arhīva AA 205)

16–18 m augstais kalns ļāva novērot tālu gan ūdensceļu, gan apkārtni. Sēkļi un krāces upē pie pilskalna bija gan ērta pārceļšanās vieta pāri Daugavai, gan svešiniekiem apgrūtināja piekļūšanu pilij no upes puses. Pils atradusies stratēģiski izdevīgā vietā, starptautiski nozīmīgas ūdens maģistrāles un sauszemes ceļu krustpunktā. Pa Daugavu, kas kuģošanai bija izmantojama no grīvas līdz Polockai, varēja nokļūt līdz Volgai un Dņeprai un tālāk doties uz Bizantiju un citām dienvidu un austrumu zemēm.

Jersikas pilskalns ir viens no lielākajiem Latvijas pilskalniem – tā plakums ir 75×100 m liels. Pirmoreiz pilskalna uzmērojumu veicis un pilskalna aprakstu sniedzis 1878. gadā J. Dēringš, 1892. gadā pilskalnu uzmēroja Pēteris Abuls. Salīdzinot pirmos uzmērojumus ar 19. gs. 20. gados veikto Ernesta Brastiņa un mūsdienu uzmērojumu (1990. gadā pilskalnu uzmēroja Jānis Zariņš), redzams, ka pret Daugavu vērstā pilskalna dienvidu mala ir nogrūvusi vai noskalota Daugavas palu laikā vismaz 10–15 m platumā. Kalna ziemeļu un ziemeļrietumu malā vērojamas lielākas pārrakuma bedres. Pilskalna plakumu postījušas Pirmā pasaules kara laika tranšejas, bet kultūrslāņa augšējā daļa sajaukta, lauksaimnieciski apstrādājot kalna vidu. Pilskalna kultūrslānis mazāk postīts, jo, kā

jau minēts, Jersikā atšķirībā no citiem lielākajiem centriem mūra pils netika uzbūvēta.

Vēl pirms gadsimta Jersikas pilskalns bijis kails. Arī 20. gs. 30. gadu beigās, kad Jersikas pilskalnā tika veikti pirmie arheoloģiskie pētījumi, pilskalns bija labi ieraugāms gan no šosejas, gan Daugavas puses (3. att.). Nelieli krūmi sedza tikai tā austrumu un upes puses nogāzi. Daugavas pusē vienā stūrī zaļoja ozols, bet otrā stūrī – liepa. Gadu gaitā staltumā pieņēmiem ne tikai ozols un liepa, bet koki noseguši visas pilskalna nogāzes, apslēpjot kalna stāvumu.

Pilskalna ziemeļu un ziemeļrietumu pusē, abu strautu ieskauda, pletusies senpilsēta. Arī tās kultūrslānis postīts, gan būvējot Šlosbergas muižas ēkas un citas, vēlākas celtnes, gan lauksaimnieciski apstrādājot zemi. Ap 800–1000 m lejpus pilskalna Daugavas krastā atradusies seno jersikiešu apbedīšanas vieta.

Arheoloģiskie izrakumi Jersikā

Jersikas pilskalnā pirmos zinātniskos izrakumus organizēja Pieminekļu valde. 1939. gadā profesora Franča Baloža (4. att.) vadībā, izrokot 3–5 m platas trīs tranšejas, izpētīja ap 600 m² lielu platību. Viena no tranšējām – 92 m gara (A tranšeja) šķērsoja pilskalna plakumu no tā dienvidrietumu stūra līdz ziemeļaustrumu malai (5. att.). Divas mazākas tranšejas

4. att. Profesors F. Balodis Jersikā (blakus stāv L. Vankina un E. Rudenāja)
(foto no LVM arhīva AA 205)

izraka plakuma vidū (B tranšeja) un dienvidu malā (C tranšeja). Norokot līdz 2,3 m biezu kultūrslāni, atsedza 10 mītņu slāņus, kas aptvēra laika posmu no 10. gs. līdz Jersikas valdnieka Visvalža nāvei 1239. gadā. F. Balodis uzskatīja, ka vēlāk pilskalns nav apdzīvots. IZRAKUMI PILSKALNĀ DEVA 2133 senlietas, ievērojamu skaitu seno trauku lausku un dzīvnieku kaulu.¹

¹ 1939. gada izrakumu materiāls glabājas Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā (AA 205, A 10330: 1–1199, A 10331: 1–426; A 10332: 1–438).

5. att. 1939. gada izrakumi pilskalnā (foto no LVM arhīva AA 205)

1939. gadā, izrokot vairākas tranšejas uz ziemeļiem, ziemeļrietumiem un ziemeļaustrumiem no pilskalna, konstatēja senpilsētu 750 m garā un 150 līdz 250 m platā laukumā, t.i., 10–12 ha platībā. Senpilsētas teritorijā kultūrslānis plāns un atsegtās celtnu paliekas niecīgas, bet atrasto senlietu skaits – 40.

20. gs. 30. gadu sākumā Pieminekļu valdē ienākušas ziņas, ka Daugavas krastā ap 1 km leļpus pilskalna, laužot dolomīta radzi, atklāti seni apbedījumi ar senlietām. 1937. gadā Pieminekļu valdes inspektora Pētera Stepiņa vadībā, rokot gar Daugavas krastu vairākās vietās, izpētīti 150 m², uzieti savrupatradumi un savandīti kauli. 1939. gadā vienlaikus ar pētījumiem pilskalnā Daugavpils muzeja pārziņa Oskara Kalēja vadībā norisinājās izrakumi arī kapulauka teritorijā, kurā atsedza 32 apbedījumus. Kapu inventāros un savrupatradumos konstatēja 308 senlietas. Jāatzīmē, ka vietā, kur atrodas kapulauks,

Daugavas krasts arī spēcīgi palu ūdeņu izskalots. Tādējādi apbedīto skaits, domājams, varēja sasniegt vairākus simtus, kā tas ir citos vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos.

Pilskalna un kapulauka izrakumu materiālā F. Balodis saskatīja pierādījumus nozīmīgam amatniecības, tirdzniecības un administratīvam centram, kas ļāva pētniekam apgalvot, ka pētītais pilskalns ir Indriķa hronikā pieminētā Jersika. Balstoties uz atradumu latgalisko raksturu, F. Balodis akcentēja domu par Jersiku kā latgaļu pili un noraidīja izdomājumus par Jersikas valdnieka Visvalža krievisko izcelsmi.

Kopš 1990. gada Jersikā strādāja Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta arheoloģiskā ekspedīcija profesora Ēvalda Mugerēviča un Antonijas Vilcānes vadībā. Pilskalnā pētījumi norisinājās dienvidrietumu un rietumu daļā septiņos vienlaidu laukumos (I, IA, II, III, IV, V, VI), kopumā 590 m² lielā platībā. Līdzšinējo arheoloģisko izrakumu rezultātā no 7500 m² lielā pilskalna plakuma izpētīta tikai aptuveni 1/6.

Atšķirībā no 1939. gada izrakumiem, kad pētījumi skāra vairāk plakuma centrālo daļu, par izpētes vietu tika izvēlēta pilskalna rietumu mala (6. att.). Viens no laukumiem ar dienvidrietumu stūri skar 1939. gada A tranšejas malu, kas ļauj spriest par pils nocietinājumiem un apbūves plānu lielākā platībā. Pētītajos laukumos kultūrslāņa biezums pie vaļņa sasniedz 2,6–2,9 m, bet 20 m attālumā no vaļņa tā biezums 1–1,2 m (7. att.). Tādējādi kultūrslāņa biezums virzienā gan no pilskalna rietumu malas uz austrumiem, gan no dienvidu malas virzienā uz ziemeļiem, t.i., uz pilskalna plakuma vidu, samazinās.

Šo arheoloģisko izrakumu gaitā pilskalnā iegūtas 1443 senlietas. Skaitliski lielu atradumu grupu veido māla trauku lauskas (30 000), to skaitā bezripas trauku lauskas (gludās, švīkātās, apmestās, kniebtās, gludinātās). Dzīvnieku kaulu skaits sasniedz 23 000 vienību, no kurām noteikšanai derīgas aptuveni 10 000 vienību.²

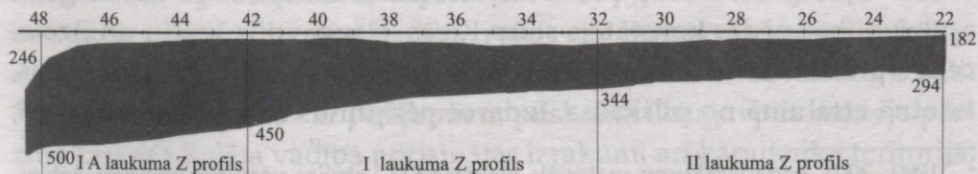
Nelielā platībā tika pētīta arī senpilsētas teritorija. 1992. gadā apdzīvotības pēdas konstatēja starp Rīgas–Daugavpils šoseju un dzelzceļu iepretim Cirsenieku mājām agrāk izmantotā smilšu karjera malās, krietnā attālumā no pilskalna. Izdarot pētījumus 10 m² lielā laukumā,

² 1990.–2003. gada izrakumu materiāls glabājās LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas krātuvē (senlietas VI 300: 1–1443), bet turpmāk glabāsies Latvijas Vēstures muzejā.

atsegta pavarda vieta. Pavarda centrā virs dūres lieluma akmeņiem bija bezripas trauka paliekas – ļoti biezas un zvīrgzdainas gludās keramikas lauskas. Šie atradumi apliecina, ka senpilsēta aizņēmusi vēl lielāku teritoriju. Savukārt 20 m² platībā veiktie pētījumi dažū desmitu metru attālumā no pilskalna ziemeļaustrumu pakājes senpilsētas izpētei neko būtisku nedeva, jo izrādījās, ka kultūrslānis šajā pilskalna pusē jau norakts ar buldozeru.

6. att. Skats uz izrakumu laukumu pilskalna rietumu malā (O. Šāveļa foto)

7. att. Jersikas pilskalna rietumu malas kultūrslāņa biezums

2002. gada izrakumu sezonas laikā, arheoloģiski pārbaudot Indriķa hronikā minētā grāvja esamību, pilskalna ziemeļu pusē aptuveni 7 m attālumā no kalna pakājes konstatēja ieplaku ar visai lēzenu malu un satrūdējušas zāles un dūņu pildījumu. Ieplakas dziļumu neizdevās noskaidrot, jo, neraugoties uz sauso vasaru, tranšeju līdz pamatzemei nebija iespējams izrakt – tajā sakrājās ūdens. Šī ieplaka pilskalna ziemeļaustrumu pusē samanāma arī dabā, bet pilskalna ziemeļrietumu pusē pie muižas ēkām vēlāku celtniecības darbu laikā līdz pat kalna pakājei sabērtā grants, smilts un būvgruži. Jāatzīmē, ka Latvijas Vēstures muzeja arhīvā ir saglabājies muzeja līdzstrādnieka K. Rozīša 1947. gada ziņojums, kurā norādīts, ka pilskalna pakājes ziemeļu pusē, kas pa daļai jau piearta un vidū piebērtā uzbraucamās daļas ierīkošanai, vērojama pilsgrāvja vieta ap 20 m platumā, kura labāk redzama pilskalna pakājes austrumu daļā.

Kapulauka atradumu materiāls papildinājies ar 18 senlietām, kuru vidū bronzas spirālgredzeni, pakavsaktas, zvārguliši, jostas apkalumi. Tie ir savrupatradumi, kas iegūti, lauksaimnieciski apstrādājot kapulauka teritoriju.

Jersikas pilskalna apdzīvotība

Jersikas arheoloģiskā materiāla analīze rāda, ka šo vietu par piemērotu bija atzinuši jau ziemeļbriežu mednieku pēcteči, kuri sāka ierīkot apmetnes ūdenstilpju krastos. Jersikā uzziets krama bultas gals, konusveida nuklejs un citi krama rīki (8. att.: 1), kuriem līdzīgi zināmi Daugavas lejtecē, arī Zvejnieku II apmetnē Ziemeļlatvijā, kā arī plašās teritorijās ārpus Latvijas – Baltkrievijā, Lietuvā, ziemeļaustrumu Polijā, Igaunijā, Somijas dienvidu daļā un tiek datēti ar vidējā akmens laikmeta sākumu (7600. g. pr. Kr.).

Baltu kopiena apmetusies šajā vietā uz dzīvi 1. gadu tūkst. pr. Kr. Pilskalna izpētītajā daļā pagaidām nav izdevies atklāt uz minēto periodu attiecināmu kultūras slāni. Par šo laiku iegūtas tikai atsevišķas senlietas un keramika. F. Balodis izteicis domu, ka 1. gadu tūkst. pr. Kr. iedzīvotāji mītuši pret dienvidiem vērstajā pilskalna malā, t.i., Daugavas pusē. 1939. gada izrakumos konstatēts, ka Daugavas pusē pilskalna nogāze bijusi 4–8 m zemāka un slīpāka, kur, iespējams, arī savus mitekļus bija uzcēlušī senākie kalna iedzīvotāji. Domājams, ka šajā periodā kalnā dzīvojošās kopienas locekļu skaits bija niecīgs, mājokļi aizņēma nelielu platību. Vēlākajās kalna malas pārbūvēs primitīvo mitekļu paliekas noraktas vai arī Daugavas plūdu laikā noskalotas. Jāpiebilst, ka aplūkojamajā periodā līdzīgs mītņu vietas novietojums tieši kalna nogāzē konstatēts arī Asotes pilskalnā un Mūkukalnā, un vairākos pilskalnās ārpus Latvijas.

Jersikas pilskalnā švīkātā un gludā bezripas keramika, nedaudz arī tekstilās keramikas, kā arī šim laikam raksturīgie atradumi uzietī vēlā dzelzs laikmeta slāņos – tas liecina, ka celtniecības un pārbūves darbos agrākie apdzīvotības slāņi postīti. Starp 1990.–2003. gada izrakumu atradumiem kā vissenākais minams akmens cirvja kāta cauruma urbuma tapiņa (8. att.: 2), kas atrasta 12. gs. slānī. Dažādos slāņos iegūtas arī 139 švīkātās keramikas lauskas. Arī 1939. gada izrakumos senākie atradumi (krama kasīklis, krama bultas gals, akmens cirvja fragments, bronzas šķēpa gala fragments u.c.) nākuši no dažādiem pilskalna slāņiem, nebūt ne no kultūrslāņa apakšējās daļas. Jāpiebilst, ka Jersikā arī senpilsētas teritorijā

1939. gadā izrakumos uzietas vairākas uz 1. g.t. pr.Kr. attiecināmas senlietas un švikāta keramika. Vidējam dzelzs laikmetam raksturīgās dzelzs spieķadatas ar noplacinātu ovālu vai trīsstūrveida galviņu (8. att.: 4, 5) atrastas gan kultūrslāņa apakšējā, gan augšējā daļā, kā arī senpilsētas teritorijā un kapulaukā. Uz 8. gs. vai 9. gs. attiecināmi arī konstatētie bronzas zvaniņi (8. att.: 3). Tā kā šī perioda kultūrslānis nav uzziets un atradumu salīdzinājumā ar Dignājas pilskalnu ir visai nedaudz, F. Balodis pieļāva, ka dzīvesvieta Jersikā bijusi nenozīmīgāka kā Dignājā un atrastās senlietas varēja tikt nozaudētas, arī gaidot pārceļšanos pāri Daugavai. Jaunākie pētījumi pilskalnā nedod iespēju šo jautājumu konkretizēt. Jāatzīmē, ka agrā dzelzs laikmeta beigu posmā un vidējā dzelzs laikmetā daudzos pilskalnās vērojams dzīves apsūkums. Dzelzs darbarīku attīstības rezultātā mainījās saimniekošanas veids. Dzīvošanai sāka izmantot lauka apmetnes. Pilskalnās patvērās briesmu gadījumos. Tādējādi pieļaujams, ka dzīve 1. g.t. pēc Kr. koncentrējās apmetnē pie pilskalna, kura vēlāk izauga par plašu senpilsētu.

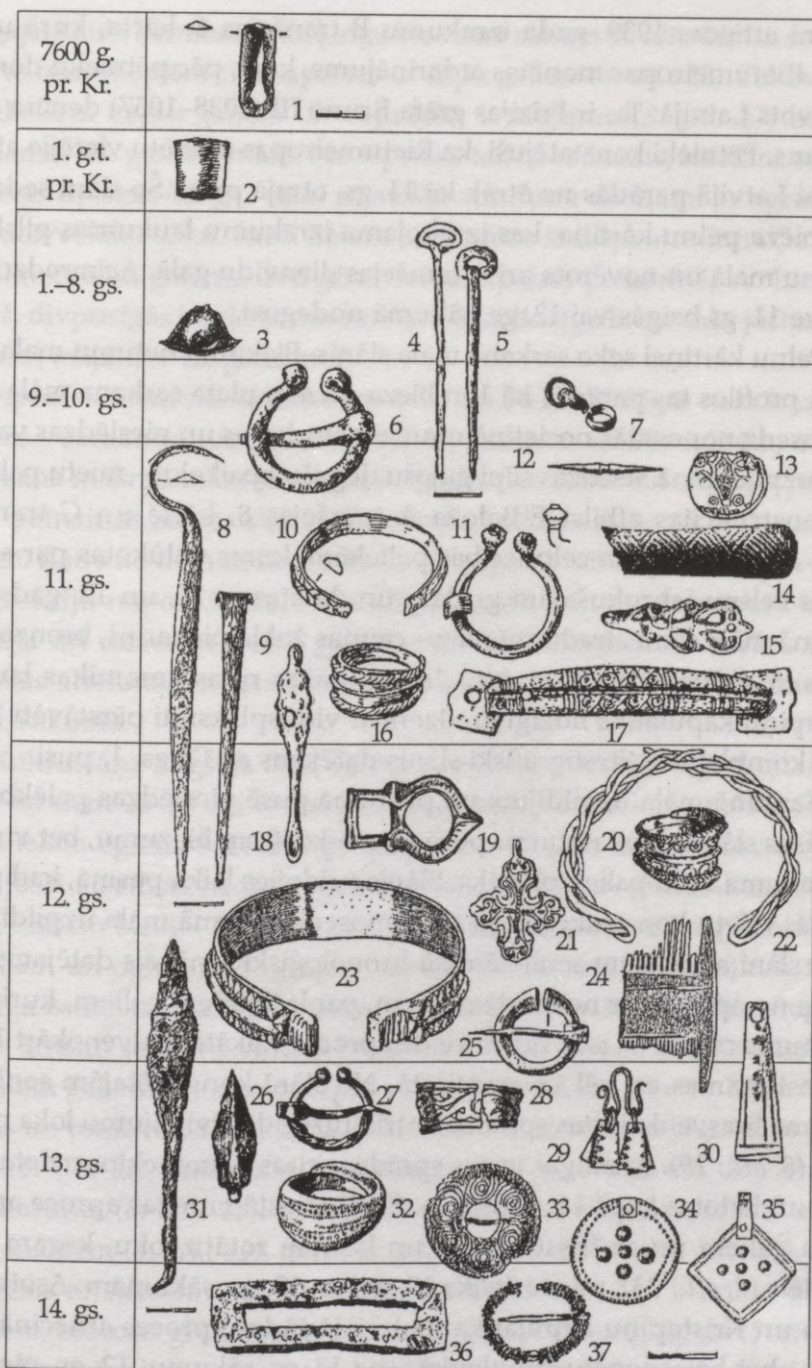
Pilskalna rietumu malā senākās apdzīvotības slāni veido 20–25 cm bieza, intensīvi melna, blīva zeme, kura līdz 15 m platumā nosedz kalna malu. Slānī atradumu maz. Tā raksturo galvenokārt ar rokām darināto trauku lauskas – apmetā un gludā keramika. Uz kalna malas zem vaļņa uzziets bronzas vienrindas riņķīšu važiņas fragments (8. att.: 7) un kāds stipri korodējis dzelzs priekšmets, kura forma atgādina agrajam dzelzs laikmetam raksturīgo īlenu ar segmentveida galvu. Važiņas riņķīši izgatavoti no stieples, kura šķērsgrīzumā segmentveida. Šādas važiņas lietoja vidējā dzelzs laikmetā otrajā pusē. Arī 1939. gada izrakumos šai slānī uzieti nedaudzi priekšmeti (dzelzs kaklariņķis, bronzas spirālgredzens, bronzas trapecveida piekariņš, bronzas aproces fragments), kurus F. Balodis datēja ar laiku ap 900. gadu un 10. gadsimtu. Uz šo laika periodu attiecināmas arī kultūrslāņa augšējā daļā atrastās dzelzs pakavsaktas ar atrotītiem galiem (8. att.: 6).

10. gs. pilskalnā tiek veikti pirmie kalna malas paaugstināšanas darbi. Starp māla kārtām konstatētajā melnās zemes slānītī uzziets samērā rets atradums – maksšķeres sprūds (8. att.: 12). Vēlā dzelzs laikmeta dzīvesvietās sprūdi lielākoties konstatēti 10.–11. gs. slāņos. Vecdolē pils vietas apmetnes slānī līdzīgs maksšķeres sprūds atrasts kopā ar 10. gs. arābu dirhēmiem. Aptuveni uz to pašu laika periodu attiecas vienkopus uzietie trīs

makšķeres sprūdi Daugmalē un atradumi Talsu pilskalnā. Starp melnās zemes slāni un māla slāni konstatēti dzelzs grebļi (8. att.: 8, 9), kuri citās dzīvesvietās sastapti 11.–13. gs. slāņos. Jersikas pilskalnā slāņa stratigrāfija ļauj atrastos darbarīkus attiecināt uz 11. gs. pirmo pusi.

Valņa uzbēršanai sekojusi tā nostiprināšana ar koka konstrukcijām. No iekšpuses valnim piebūvēti guļkoku iežogojumi ar kamerveida izvirzījumiem uz plakuma pusi. Šīm nocietinājuma konstrukcijām pieslēdzas melnas, blīvas zemes slānis ar trūdējuma piejaukumu, sabirzušu granītakmeņu zvirgzdiem, oglītēm. Tas veidojies nocietinājumu izmantošanas laikā. Slāņa biezums 10–20 cm. Slānī iegūto zīmīgāko atradumu vidū vienpusīgās kaula ķemmes (8. att.: 17) un to fragmenti. Vienpusīgās kaula ķemmes citās dzīvesvietās (Tērvetē, Daugmalē, Talsos) un kapulaukos (sevišķi libiešu) pārsvarā tiek attiecinātas uz 11. gadsimtu. Slānī atrasta arī sakta ar magoņpogaļu galiem (8. att.: 11), kurai zem pogaļas gredzenveida valnītis un ap pogaļas vidu riņķī sīki iecirtumi. Šādas saktas tiek uzlūkotas par magoņpogaļu galu saktu agro variantu (10.–11. gs.). Uz 11. gs. attiecināma neliela aprocīte ar zvērgalvu galiem, šauru, šķērsgriezumā trīsstūrveida loku, kurš rotāts ar līniju rakstu, galvu iezīmē līniju krusts (8. att.: 10). Atradumu vidū arī zilās bikoniskas stikla krellītes, kuras Latvijā plaši lietotas kopš 11. gs., kā arī ripas un bezripas trauku lauskas. Aprakstītajam slānim atbilst 1939. gada izrakumu A tranšejas 10. kārtā un C tranšejas 7. kārtā. Šajās kārtās uztiets gredzens ar vidusplāksnīti, bronzas pakavsakta atrotītiem galiem un tordētu loku, pakavsakta ar četrskaldņu galiem, aproce ar zvērgalvu galiem, zilās bikoniskas stikla krelles. Slāņa datēšanai nozīmīgs C tranšejas 7. kārtā uzietais monētpiekariņš (Vācija, Oto un Adelheides tipa denārs, kalts 991.–1040. gadā) un Oto III (983–1002) vai Henrika II (1002–1024) denārs (kalts Špeierā). Latvijas teritorijā monētpiekariņi plaši izplatīti 11. gs., bet Rietumeiropas denāru intensīvs pieplūdums vērojams 11. gs. 2. ceturksnī un vidū. Tādējādi koka nocietinājumu konstrukcijas gar valni varētu būt uzbūvētas 11. gs. pirmajā pusē, un, spriežot pēc monētu atradumiem, šī apbūve pastāvējusi arī 11. gs. 2. pusē.

Nākamais slānis 5–20 cm biezs un atšķiras ar trūdējuma un smilšu, bet gar valni arī ar māla piejaukumu. Stratigrāfiski slānis attiecināms uz 11./12. gs. miju. Atradumi: vienpusīgās kaula ķemmes fragments, no šķērsgriezumā apaļas stieples izgatavoti spirālgredzeni, krustiņi ar uzbiezītiem galiem, krustiņš ar palmetveida galiem (8. att.: 21). Šķiet, ka uz

8. att. Jersikas pilskalna apdzīvotības hronoloģija
(pēc 1990.-2003. g. izrakumu materiāliem)

šo slāni attiecas 1939. gada izrakumu B tranšejas 6. kārtā, kurā uzziets 11. gs. Rietumeiropas monētas atdarinājums, kurš, pēc pētnieku domām, izgatavots Latvijā. Tas ir Frīzijas grāfa Bruno III (1038–1057) denāra atdarinājums. Pētnieki konstatējuši, ka Rietumeiropas monētu vietējie atdarinājumi Latvijā parādās ne ātrāk kā 11. gs. otrajā pusē. Šo slāni sedz līdz 2 cm bieza pelnu kārtiņa, kas izsekojama izrakumu laukumos pilskalna rietumu malā un novērota arī A tranšejas dienvidu galā. Acīmredzot pils apbūve 11. gs beigās vai 12. gs. sākumā nodegusi.

Pelnu kārtiņai sāka sarkanā māla slānis. Plakuma rietumu malas laukumā profilos tas parādās kā 1 m bieza un 4 m plata sarkanā māla josla, kas nosedz nopostītās nocietinājumu konstrukcijas un pieslēdzas valnim. Māla uzpildījumā atsedzās slīpi guļošu degušu apaļkoku – mietu paliekas. Šīs konstrukcijas atbilst F. Baloža A tranšejas 8. kārtā un C tranšejas 5.–6. kārtā atsegtajām celtniecības paliekām, kuras uzlūkotas par aizsardzības celtni iebrokušajām grīdām un datētas ar 11. un 12. gadsimtu. Sarkanā māla slānī atradumu maz – caunas žokļa piekariņš, bronzas gredzens ar vidusplāksnīti (8. att.: 16) un dažas ripas keramikas lauskas. Kristapiņu kapulaukā līdzīgi gredzeni ar vidusplāksnīti pārstāvēti 11. gs. kapu kompleksos. Stratigrāfiski slānis datējams ar 12. gs. 1. pusi.

Sarkanā māla uzpildījumam plakuma pusē pieslēdzas pelēkbrūnas nokrāsas slānis, kurš rietumu pusē sasniedz 50 cm biezumu, bet virzienā uz plakuma vidu paliek plānāks. Slānis veidojies laika posmā, kad pastāvējušas mietu konstrukcijas, jo tas nenosedz sarkanā māla uzpildījumu. Starp slānī atrastajām senlietām kā hronoloģiski senākais datējams fragments no aproces ar nedaudz dobiem, paplašinātiem galiem, kuri rotāti ar pinuma rakstu (8. att.: 14). Šī veida aproces valkātas galvenokārt 10. gs., bet sastopamas arī vēl 11. gadsimtā. No slānī konstatētajām senlietām minama lirasveida jostas sprādze ar trīsstūrveida izvirzījumu loka priekšpusē (8. att.: 19). Analogas jostas sprādzes citos pieminekļos uzietas visai bieži un lietotas kopš 11. gadsimta. Slānī atrastā bronzas aproce ar zvērgalvu galiem un ar trīsstūrīšiem un lāsītēm rotātu loku, kuram vidus profilēts (8. att.: 23), raksturīgāka 12. gs. un 13. gs. sākumam. Asotes pilskalna un Kristapiņu kapulauka materiālā šādas aproces attiecinātas uz 12. gs., bet Lejasdopeļu kapulaukā – uz 13. gs. sākumu. 12. gs. piederīgs arī grezni ar saulītēm rotāts gredzens ar vidusplāksnīti (8. att.: 20). Sākot ar 12. gs., tiek lietotas analogas ķemmes slānī atrastajai viengabala div-

pusīgajai kaula ķemmei ar atšķirīga biezuma zariem (8. att.: 24) un sastopamas no trim stieplēm vītas aproces ar cilpu galiem (8. att.: 22). Pakavsaktai ar nelieliem naglu galiem un vāju loka tordējumu (8. att.: 27) līdzīgas atrodamas 13. gs. materiālā. No iepriekš teiktā redzams, ka slānī atrastās senlietas tipiskas 12. gs., tikai atsevišķi atradumi datējami ar agrāku vai nedaudz vēlāku laiku. Arī F. Baloža izrakumos šī slāņa atradumi (krustiņš ar palmetveida galiem, zvaigžņu sakta, apaļais piekariņš, sv. Jura piekariņš, divpusīgās kaula ķemmes, minētajai līdzīga lirasveida jostas sprādze u.c.) iekļaujas 12. gadsimtā.

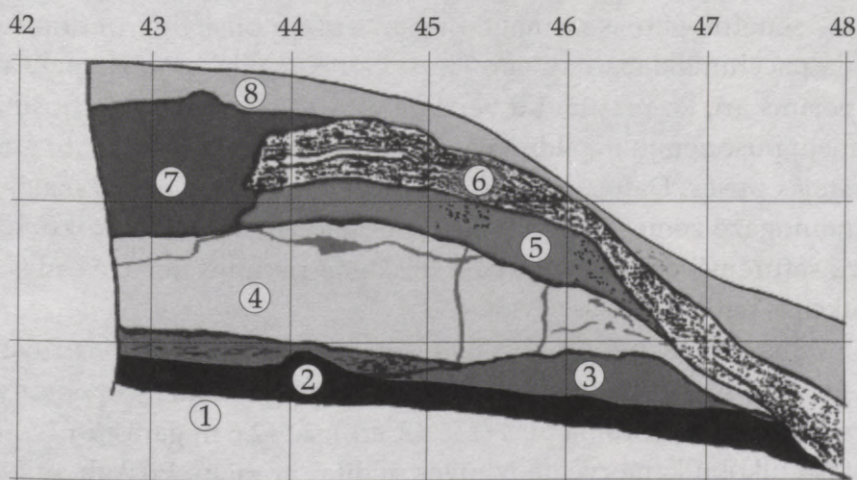
Aprakstītajam slānim seko trīs 5–20 cm biezi atšķirīgas nokrāsas slāņi. Pirmais – sarkanbrūnas nokrāsas slānis, jaukts ar smilti, oglītēm, otrs – ar sarkana māla piciņām jaukts pelēcīgas zemes slānis un trešais – pelēcīgs stipri pelnains zemes slānis. Šie slāņi pārklājas sarkanā māla uzpildījumam. Katrs no tiem norāda uz īslaicīgu apdzīvotības periodu pēc mietu konstrukciju nopostīšanas. Šajos slāņos uzieti arī vācu krustnešu raidīto iedzītņa un uznavas bultu gali (8. att.: 26). Tādējādi tie varētu atbilst hronikās attēlotajiem Jersikas pils atkārtotas nopostīšanas notikumiem 13. gs. sākumā.

Kultūrslāņa augšējā daļā vērojami trīs stipri viendabīgi slāņi. Apakšējais no tiem 20–50 cm biezs, pelnains, jaukts ar sarkana māla piciņām un palielām oglēm. Šai slānī gar pilskalna rietumu malu aptuveni 3,5 m platā joslā atsedzās haotiski guļoši plienakmeņi un granītakmeņi. Otrs slānis – 35 cm biezs – jaukts ar sarkana māla piciņām, sīkām plienakmens šķembām un oglītēm. Augšējam slānim (biezums 20–35 cm) raksturīga pelēcīga zeme ar sīkām plienakmens šķembām, retām oglītēm. Augšējos slāņos atrasto senlietu vidū bronzas lentveida aproce ar sašaurinātiem, atrofītiem galiem un akanta lapas rotājumu uz loka (8. att.: 28), bronzas apaļais un rombveida piekariņš (8. att.: 34, 35), bronzas piekariņš ar putna attēlu (8. att.: 13), bronzas pakavsakta ar vāju galiem (8. att.: 25), bronzas ausu karotīte (8. att.: 18), bronzas S veida važturiši ar nelielām trapecveida mēlītēm (8. att.: 29), garenās trapecveida mēlītes (8. att.: 30), jostas apkalums ar skandināvu rotājuma motīvu (8. att.: 15), bronzas divviju gredzeni, bronzas gredzens ar masīvu paplašinātu priekšpusi (8. att.: 32), rozā šifera vērpsamās vārpstas skriemeļi, dzelzs šķēpa gals (8. att.: 31), dzelzs leduspiesis. Šo senlietu lietošanas hronoloģiskie ietvari rāda, ka vairums attiecināms uz 13. gs., bet atsevišķas sastopamas arī vēl

14. gadsimtā un pat 15. gadsimtā. Dažas senākā periodā lietotās rotas rāda, ka pilskalna plakuma augšējie slāņi sajaukti, gan lauksaimnieciski apstrādājot zemi, gan Pirmā pasaules kara laikā rokot tranšejas. Piekariņš ar putna attēlu, kuram analogijas Latvijā nav zināmas, šķiet, līdzīgs Novgorodā atrastajam, kurā attēlots putns ar pa labi pagrieztu galvu, papleskiem un uz leju nolaišiem spārnu galiem. Senajā Novgorodā tāds strati-grāfiski tiek datēts ar 10. gs. 2. pusi. Bronzas ausu karotītei pēc formas līdzīgas konstatētas Mārtiņsalas pili, Asotes pilskalnā, Daugmalē, bet atšķirīgākas formas – Raušu un Mārtiņsalas ciemā, tādas lielākoties lietotas 11.–12. gadsimtā. Arī bronzas jostas apkalumiem ar skandināvisku ornamentu analogijas atrodamas galvenokārt Daugavas un Gaujas lejteces teritorijas 11. gs. arheoloģiskajā materiālā. Savukārt bronzas lentveida aproces ar sašaurinātiem atroģitiem galiem un ar akanta lapas ornamentu arī citos pilskalnos – Šelupinku Ķīšukalnā un Asotē – uzietas augšējās 13. gs. slāņos. Šī tipa aproces ievestas no Krievzemes, kur vjatiču apdzīvotajās zemēs tās valkātas 11.–14. gadsimtā. Masīvajam bronzas gredzenam ar paplašinātu priekšpusi līdzīgs zināms no Asotes pilskalna 13. gs. slāņa. Arī šķēpu galiem ar aizliektu iedzītņa galu (8. att.: 31) analogijas rodamas minētā pilskalna 13. gs. slāņos. 13.–14. gs. rotu veidošanai plaši izmantoti rombveida piekariņi ar pieciem izspiestiem, simetriski krustiski izkārtotiem izcilnīšiem un dubultām punktiņu rindām gar malām (8. att.: 35), valkāti gredzeni ar paresninātu, imitēti tordētu vai vītu priekšpusi un pamīšus galiem, sastopams dzelzs taisnstūrveida šķīlamdzelzis ar taisnstūrveida caurlauzumu (8. att.: 36). Bronzas skārda riņķa saktas ar vaļņveidā izliektu dobu loku (8. att.: 33) un apaļie piekariņi (8. att.: 34) nēsāti līdz pat 15. gs. sākumam. Vēla forma arī pakavsaktai ar taisnu zoslu. Pakavsaktai no apaļas stieplītes darinātais loks notīts ar stieplīti, kurai savukārt uztīta stieplīte (8. att.: 37). Arī senpilsēta 13. gs. un 14. gs. pirmajā pusē bijusi apdzīvota, par ko liecina tajā uzietais Tērbatas bīskapijā kaltais brakteāts.

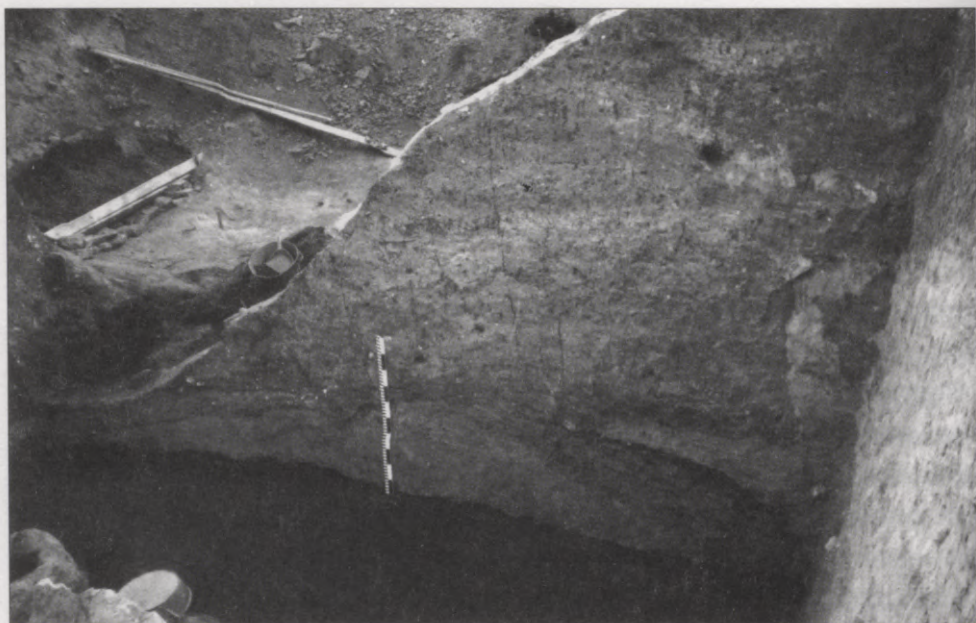
Jersikas pilskalna nocietinājumi

Sākotnēji kalns nav bijis nocietināts. Iespējams, ka senākos mitekļus aptvēra mietu žogs, kas pasargāja dzīvesvietu no meža zvēriem. Vēlākā periodā pilskalnu apjozis valnis. Arheoloģiskie pētījumi liecina, ka 10. gs. pilskalnā tiek veikti pirmie kalna malu paaugstināšanas darbi. Vispirms kalna mala nolīdzināta, 8–9 m platumā uzklājot 10–20 cm biezu sarkanbrūna māla slāni (9. att.). Virs šī māla slāņa gar kalna malu līdz 6 m platumā pakāpeniski uzbērts valnis (tas nepārsedz visu iepriekš uzsegto māla slāni). Zemes masas gar kalna malu uzbērtas pakāpeniski, pastāvinot nogāzi līdz 0,8–0,9 metriem. Šķiet, ka māls bijis pildīts no zaru vai klūgu pinumiem veidotās kamerās. Uz to norāda vaļņa griezuma profilā konstatētās šauras vertikālas tumšākas zemes joslas – satrudējušas koksnes paliekas māla uzpildījumā. Arī starp šīm joslām uzpildītā māla nokrāsas atšķirīgas. Darbu nobeigumā kalna malai

9. att. Vaļņa griezuma profils (pilskalna dienvidrietumu stūris):

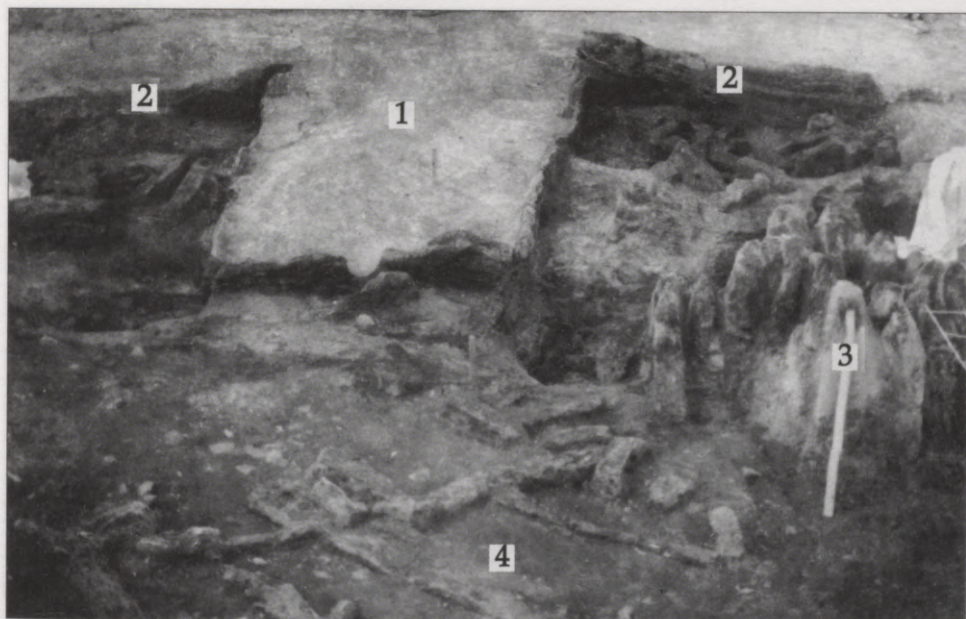
1 – pamatzeme, 2 – senākais apdzīvotības slānis, 3 – sarkanā māla slānis, 3–6 – vaļņa atkārtota uzbēruma slāņi, 7 – Pirmā pasaules kara pārrakums, 8 – velēnas kārta un uzbērtās zemes

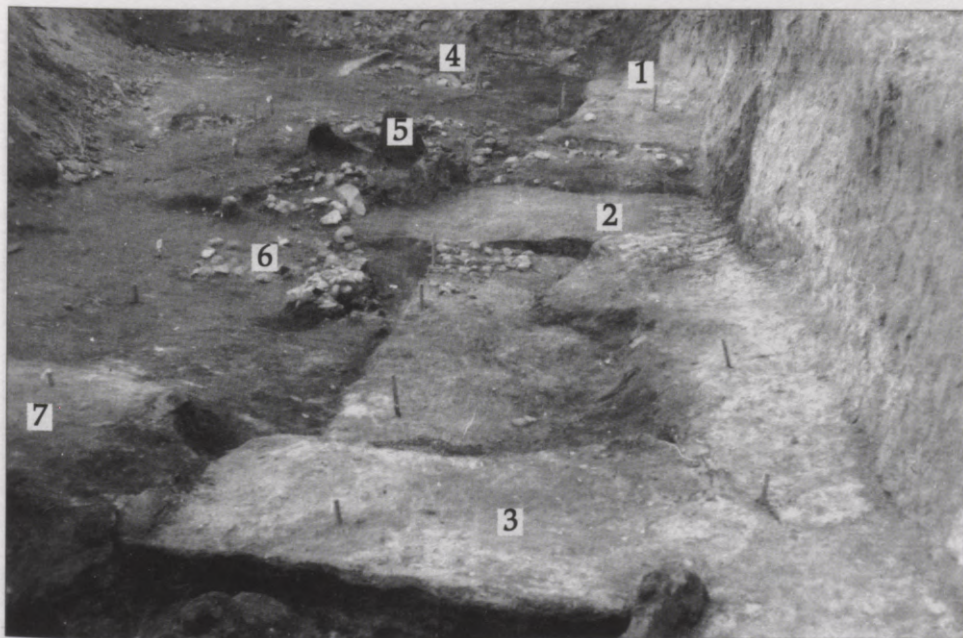
10. att. Vaļņa griezumā pilskalna ziemeļrietumu stūrī

uzklātas vēl divas reizes 0,4–0,8 m biezas māla kārtas. Pilskalna rietumu malā arheologi konstatēja līdz 3 m augstu valni (10. att.). Vaļņa augstums senatnē varēja sasniegt vismaz 4 m, jo pilskalna rietumu malā vaļņa pacēlums dabā nav vērojams, kā tas ir pilskalna ziemeļu pusē. Iespējams arī, ka pret lauku vērstajā un dabiski mazāk nodrošinātajā ziemeļu pusē zemju uzpildījums bijis augstāks nekā pret strautu gravām vērstajās pusēs. Daugavas pusē, kas bija vairāk pakļauta izskalošanai, kalna nogāzē zemes uzbērums saturēšanai izmantots guļkoku iežogs, kuru saturējuši zemē iedzīti pāļi. Pilskalna rietumu nogāzē šādas konstrukcijas netika uzietas.

Vaļņa uzbēršanai sekojusi tā nostiprināšana ar koka konstrukcijām. 11. gs. sākumā no iekšpuses valnim piebūvēti guļkoku iežogojumi ar izvirzījumiem uz plakuma pusi (11., 12. att.), 2,5–2,6 m garās un 1,5–1,6 m platās guļkoku kamerveida izbūves pildītas ar mālu. Pilskalna rietumu malā 30 m garā joslā konstatēti četri šādi izvirzījumi (13. att.). Attālums starp tiem 4–5 metri. Guļkoku iežogojums un kamerveida izvirzījumu sienas būvētas no guļbūvē liktiem baļķiem, kurus stūros saturēja stabi, uz ko norāda 30–40 cm lielas stabu bedres, kas ļoti labi iezīmējās ne tikai

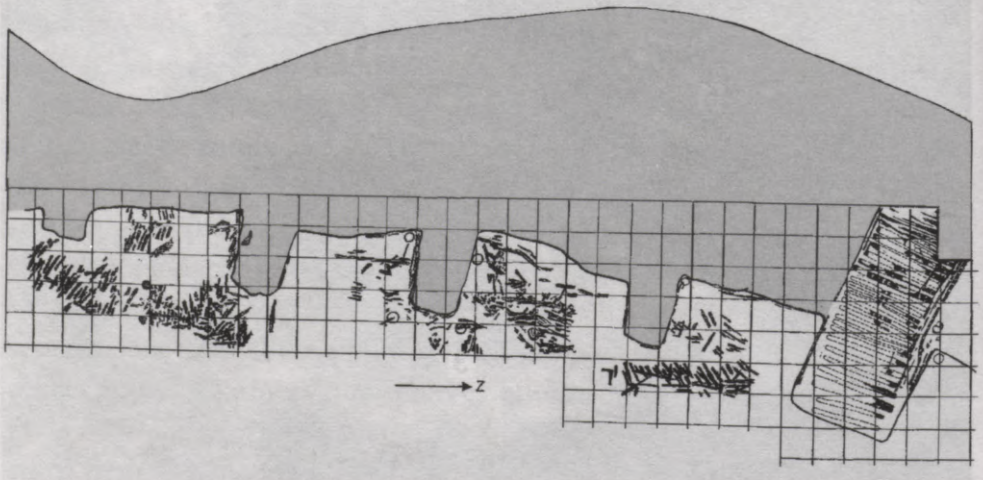

11. att. Gulļoku iežogojuma un izvirzījuma paliekas pilskalna rietumu malā:
1 – ar mālu pildīts kamerveida izvirzījums, 2 – gulļoku siena, 3 – mietu žoga paliekas, 4 – ēkas vieta

12. att. Nocietinājuma konstrukciju un apbūves paliekas gar valni pilskalna
rietumu malā: 1–3 – kamerveida izvirzījumi, 4–7 – ēku vietas

apakšējā melnās zemes slānī, bet arī pamatzemes mālā (14. att.). Valnim tuvākā stabu rinda bijusi ierakta dziļāk pamatzemē – līdz pat 0,5–0,6 m dziļi, jo tai vajadzēja saturēt vaļņa uzpildījumu. Otrās rindas stabi saturēja ar mālu pildītos kamerveida izvirzījumus un arī baļķu sienu starptiem. Laukuma daļā starptiem izvirzījumiem, ko norobežoja ar zemē ieraktiem stabiem nostiprinātā guļkoku siena, izveidojās daļēji vai pilnīgi slēgtas saimnieciskas nozīmes palīgtelpas – apkure šajās telpās netika konstatēta. Šo palīgtelpu pārsegums vienlaicīgi kalpoja par kaujas eju pils aizstāvjiem. Pilskalna rietumu malā uzgāja ar apaļkokiem būvētas ejas vietu. No tās bija saglabājušies apaļkoku iespaidumi ap 10–15 cm biežajā apakšējā melnās zemes slānī un pat pamatzemes mālā. 20–35 cm plati apaļkoki bijuši guldīti cits citam blakus paralēli valnim (15. att.). Apaļkoku gali nostiprināti ar šķērsām liktiem baļķiem un uzbērtas zemes valnīti. Klājiens platums 2,8–3 m. Laukuma robežās klājiens atsegts 7 m garumā – visā garumā to neizdevās atsegt, jo tā rietumu gals turpinājās ārpus iemērītā izrakumu laukuma. Domājams, ka šī ar apaļkokiem izklātā eja vedusi valnī uz āru izvirzītajā tornī. Par labu torņa izbūvei šajā vietā runā arī nocietinājumu joslas ar kamerveida izbūvēm pagrieziena ziemeļaustrumu virzienā. Izrakumu gaitā konstatēts, ka apaļkoku klājiens pēc nodegšanas atkārtoti atjaunots – virs ogļu un biezas pelnu kārtas, kurai pāri sedzās sarkana māla slānis, atsegtas paliekas

13. att. Kamerveida izvirzījumu izvietojums un apaļkoku klājiens pilskalna rietumu malā

14. att. Nocietinājuma konstrukciju stabu vietas

15. att. Baļķu klājiena paliekas pilskalna rietumu malā

no klājiena otrās kārtas, kas bijusi būvēta vēl no krietni resnākiem baļķiem (30–40 cm), arī to gali nostiprināti ar tikpat pamatīgiem baļķiem (16. att.).

11. gs. beigās vai 12. gs. sākumā pils nocietinājumi un apbūve nodegusi. Pelnu kārtiņai seko sarkana māla slānis, kurā atsedzās slīpi guļošu degušu apaļkoku – mietu paliekas (11. att.: 3), 15–20 cm resni apaļkoki gulēja ieslīpi pret valni vairākās (3–4) kārtās cits virs cita. Vietām fiksētas pat divas šādi guļošu mietu joslas (17. att.). Valnim tuvākā josla saglabājusies vājāk, apaļkoku garums nepārsniedz 1–1,2 m. Starp apaļkokiem konstatēti horizontāli guļoši šķērsbaļķi (18. att.). Mietu konstrukcijas aizsardzības nolūkos parasti izmantotas vaļņa ārpusē. Asotes pilskalnā 11. gs. slānī iekšpus vaļņa konstatēta viena vertikāli zemē nostiprināta mietu rinda, kuru saturējuši šķērskoki. Konstrukcija kalpojusi vaļņa uzpildījuma saturēšanai no iekšpuses. Jersikas pilskalnā atsegte mieti neatrodas tiešā vaļņa tuvumā, tādējādi tie veikuši citas funkcijas. Šo konstrukciju novietojums liek domāt, ka tās tomēr pildījušas pilskalna

16. att. Atjaunotā baļķu klājiena paliekas

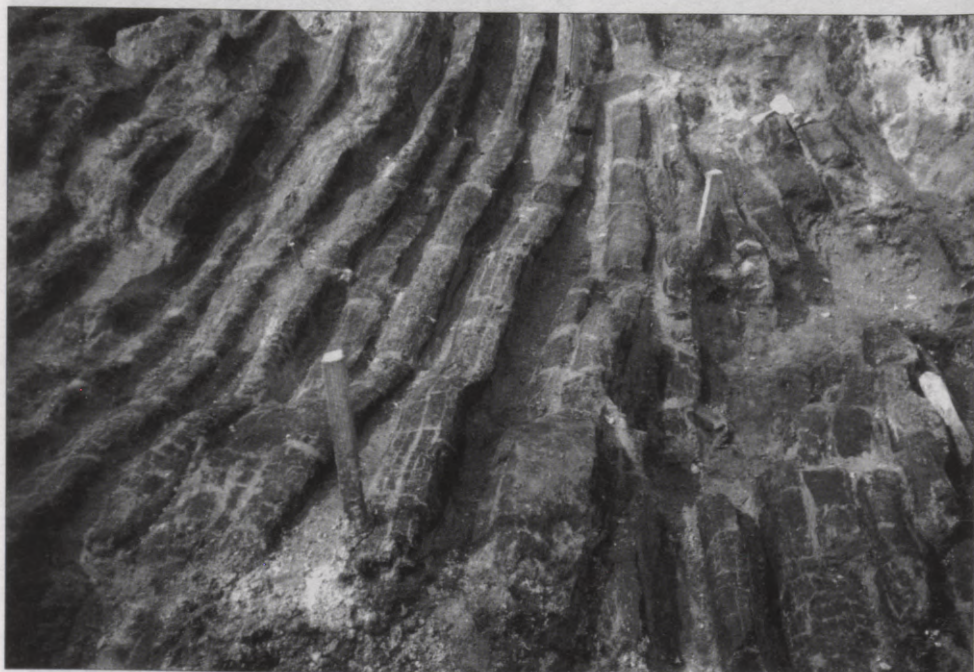

17. att. Mietu žoga joslas pilskalna rietumu malā

aizsardzības funkcijas. Nedaudz atstatus no vaļņa izvietotu mietu rinda varēja sekmīgi aizkavēt iekļūšanu pilī – ienaidnieks, pārķļuvis pāri valnim, atdūrās pret 2–3 m garu mietu joslu. Šādi nocietinājumi gan nebija piemēroti pils aizstāvjiem, organizējot ienaidniekam pretuzbrukumu, jo iztrūkst kaujas eja. Iespējams, ka aprakstītie nocietinājumi pastāvējuši laikā, kad norisinājušies celtniecības darbi uz vaļņa – vaļņa paaugstināšana un sagatavošana koka aizsardzības konstrukciju izbūvei vaļņa virsotnē. Arī šo nocietinājumu joslā virs iepriekš aprakstītā baļķu klājiena vietas konstatēti vairākās kārtās guldīti apaļkoki. Klājiena aizņēma 3×6 m lielu laukumu. Atšķirībā no iepriekšējiem atsegto apaļkoki bija tievāki, tie gulēja sarkana māla slānī ar galu pret valni (19. att.). Mietu funkcionālajā nozīmē skaidrību varētu ienest iepretim atsegtajām konstrukcijām nenoraktās vaļņa daļas izpēte un plašāki pētījumi pilskalna nocietinājumu daļā.

18. att. Mieto žoga paliekas ar šķērsbalķiem

19. att. Pret valni vērsto apaļkoku klājiens pilskalna rietumu malā

20. att. Gar valni atsegto akmeņu josla

Izrakumos nav iegūtas liecības par koka nocietinājumu pastāvēšanu uz vaļņa pilskalna rietumu malā. Koka nocietinājumu esamību uz vaļņa Daugavas pusē savā rekonstrukcijā rādījis F. Balodis. Tie zīmēti kā divstāvu ēkas ar pilskalna plakuma pusē piebūvētu vienlaidu celtni, kurā bijušas vairākas dzīvojamās telpas ar apkuri. Šīm rekonstrukcijām par paraugu izmantotas Sibīrijā no apaļkokiem celtās jaunāko laiku aizsargbūves. Pēdējo gadu arheoloģiskajos izrakumos nav iegūti pierādījumi tik monumentālu nocietinājumu pastāvēšanai. Pilskalna rietumu malā valnis, ilgstoši lauksaimnieciski apstrādājot zemi, nolīdzinājies līdz plakuma līmenim, tādējādi nocietinājumus uz vaļņa, ja tādi arī bijuši, nav iespējams tuvāk raksturot, jo to paliekas nopostītas. Domājams, ka ēkas būvētas Visvalža laikā un nodegušas vācu krustnešu uzbrukumos Jersikai. Par šādu konstrukciju esamību noprotams no Indriķa hronikas. Kā jau minēts, saskaņā ar hronikas ziņām 13. gs. sākumā Jersikas pili apjosis nocietinājums ar vārtiem un grāvi. Par iespējamo vārtu vietu tiek uzlūkota pašreizējā uzeja pilskalnā. Aptuveni šajā vietā uzeja iezīmēta arī 1878. gada uzmērojumā, lai gan vaļņa pārrakuma sānos nekādas koku konstrukciju paliekas nav vērojamas. Arheoloģiski šī vieta nav

pētīta. Grāvis pilskalnus parasti apjozis no mazāk stāvās un mazāk dabiski aizsargātās puses. Jersikā piekļūšanu pilskalnam rietumu un austrumu pusē apgrūtināja strautu gravas, papildu aizsardzība bija nepieciešama pilskalna ziemeļu un ziemeļrietumu pusē. Veicot izrakumus, pilskalna ziemeļu pusē aptuveni 7 m attālumā no kalna pakājes konstatēja ieplaku ar lēzenu malu. Saglabājušās ziņas, ka dabā ieplakas platums sasniedzis 20 metrus. Tādējādi pilskalna austrumu un rietumu pusē atrodošos strautu gravas savienojis grāvis vai arī samērā dziļa, dūksnaina vai ar ūdeni pildīta dabiska ieplaka, kas apgrūtināja ienaidniekam piekļūšanu pilij.

Iespējams, ka valnis pēc pēdējiem paaugstināšanas darbiem bija nostiprināts arī ar dolomītiem un laukakmeņiem. Akmeņu sakrāvums iekšpus vaļņa pilskalna ziemeļu pusē fiksēts 1939. gada izrakumu plānā. Plienakmeņu sakrāvuma joslas fragments uz vaļņa virsmas konstatēts arī pilskalna rietumu malā, bez tam šajā daļā, norokot augšējos slāņus, atsedzās ievērojams daudzums haotiski guļošu akmeņu aptuveni 10–15 m platā joslā gar valni (20. att.).

Jersikas pilskalna apbūve

Arheoloģiskie izrakumi Jersikas pilskalnā rāda, ka pils vairākkārt tikusi nopostīta un atjaunota – visos slāņos vērojamas spēcīgu ugunsgrēku pēdas. Ugunsgrēki nav saudzējuši ne pils nocietinājumus, ne seno jersikiešu mājokļus un saimniecības ēkas. Visos apdzīvotības periodos uz mītņu vietām norāda galvenokārt tikai apkures sistēmas paliekas – pavardi, krāsnis. Atsevišķos gadījumos par celtni var spriest pēc māla klona, pārogliojušos baļķu vai dēļu fragmentiem no celtnes grīdas, sienām. Celtnu vājas saglabāšanās dēļ to izmēri, plānojums, kā arī orientācija visai grūti nosakāma.

Sākotnēji iedzīvotāju mītnes izvietojās gar kalna malu. Mītņu zeme sedz kalna malu aptuveni 12–15 m platā joslā, bet, tā kā plakuma rietumu pusē šis slānis atsegts nelielā platībā, liecības par celtnu vietām neizdevās iegūt. Tikai 1939. gada izrakumos A tranšejas dienvidrietumu galā norādīts uz mājas paksi bez nojaušamām pašas mājas kontūrām.

Kalna vidus ir bijis augstāks par kalna malām un nav bijis piemērots apbūvei. F. Balodis konstatējis, ka apmēram ap 900. gadu vai 10. gs., veicot kalna nocietināšanas darbus, norakta kalna virsotne un zemes masas uzbērtas kalna malas pastāvināšanai. Tādējādi, pamazām norokot kalna vidu un uzkrājoties kultūrslānim gar kalna malām, kalna virsma izlīdzinājās un arī pilskalna plakuma vidū izveidojās mītņu celšanai piemērots laukums. Apbūves pavirzīšanos uz pilskalna plakuma vidu no teica arī nocietinājumu izbūve gar kalna malu un iedzīvotāju skaita pieaugums.

Laikā, kad gar pilskalna malu pastāvējis tikai valnis, mītnes rindojās gar valni cita citai blakus (sk. 12. att.: 4–7). Pilskalna rietumu malā konstatētas četru celtnu vietas, uz kurām norādīja akmens krāvuma krāšņu paliekas un vienai no celtnēm arī vājas māla klona paliekas. Celtnu izmēri nebija nosakāmi. Kad valni nostiprināja no iekšpuses ar guļbūves sienām, saimnieciskām vajadzībām varēja izmantot

21. att. 11. gs. celtnes vieta

2,5 × 4–5 m lielās telpas, kas veidojās starp izvirzījumiem. Plakuma rietumu malā izpētītajā platībā apkure šajās telpās netika konstatēta. Uz šo laiku plakuma rietumu malā attiecināma arī saimnieciska rakstura celtne (bez apkures) (21. att.) un celtne ar plēstu dēļu grīdas paliekām (22. att.). Pirmās celtnes sienas iezīmēja vājas deguša un trūdējuša baļķa paliekas, kas norobežoja aptuveni 4 m² lielu telpu. Iespējams, ka kādu laiku šī ēka tikusi arī apkurināta, jo tās centrālajā daļā konstatēta plāna pelnu kārtiņa un neliela kaudzīte degušu dūres lieluma granītakmeņu. Otrā celtne aizņēma aptuveni 20 m², tās ziemeļaustrumu stūrī pelnainā zemē tika atsegti vairāki palieli akmeņi un mazāki granītakmeņi – domājams, akmens krāvuma krāsns paliekas. Parasti šīm krāsniņām U veida forma – sānos likti lielāki granītakmeņi, krāsns mute 40–50 cm plata, kurtuves daļa ap 50–60 cm gara. Krāsns velvi veidoja, sakraujot citu uz cita mazākus akmeņus.

22. att. Dēļu grīdas paliekas 11. gs. celtnes vietā

12. gs. vērojamas apbūves plānojuma izmaiņas – tiek uzsākta arī plakuma vidus apbūve. 1939. gada izrakumu plānos vairumam zīmēto celtņu izmēri ir 4,5–5 × 5–6 m, parasti mājokļa vidū novietota krāsns vai pavards. Tās ir ļoti blīvi izvietotas cita citai blakus, vienādi orientētas, ar šauru eju starp ēku rindām. Izrakumu šaurajās tranšejās celtņu vietas atsegta tikai daļēji, bet plānā iezīmētas blīvi izvietotas, vienādi orientētas. Pēdējo gadu arheoloģiskie pētījumi pilskalna rietumu malā neuzrāda tik blīvu pilskalna apbūvi. Celtņu vietas iezīmējas vāji. Pilskalna apbūvi lielākoties veidoja nelielas guļbūves ēkas ar zemes vai māla klonu (23. att.). 12. gs. līdztekus akmens krāvuma krāsnīm apkurināšanai izmantotas arī māla kleķa krāsnis ar plienakmeņu grīdiņām vai māla klonu (24. att.). Pilskalna rietumu malā viena no atsegtajām krāsnīm apaļas formas (1 × 1 m) (24. att.: 2), otra – ovālas formas (1,3 × 1,5 m) (25. att.). Vienai krāsnij ar lielāku plienakmeņu plāksnēm iežogoto

kurtuvi klāja ap 10 cm biezs māla klons, zem kura bija mazāku plienakmeņu grīdiņa. Otrai krāsniņai plienakmeņi puslokā ieskāva kurtuves vietu no trim pusēm. Daļā, kur plienakmeņi iztrūka, varēja vērot ap 10 cm platu un 3 cm augstu māla valnīti. Kurtuves centrālajā daļā saglabājusies plienakmens grīdiņa, bet gar malu – māla klons, kurā konstatēja nelielas bedrītes. Acīmredzot krāsns velves izveidošanai ticis pīts

23. att. Celtais vietā 12. gs. slānī

24. att. Krāšņu vietas 12. gs. slānī:

1 – akmens krāvuma krāsns, 2 – krāsns ar plienakmeņu grīdiņu

zaru karkass, kuru saturēja mietīņi. Zaru pinumu pārklāja ar mālu, pēc tam, krāsni izdedzinot, māls sacietēja un izveidoja stingru velvi. Krāsns ar māla velvi fiksētas arī 1939. gada izrakumos Jersikā. Lielākā skaitā tādas uzietas Asotes pilskalnā 11.–13. gs. slāņos.

Šķiet, ka lielākoties būvētas vientelpas ēkas. 1939. gada izrakumos 12. gs. slānī konstatētas arī dažas lielākas – divtelpu ēkas, kurās bijis gan klons, gan dēļu grīda. Vairāku lielāku ēku aprises konstatētas pilskalna plakuma dienvidu pusē izraktajā C tranšējā. F. Balodis norāda uz aptuveni 6×7 m lielu celtni ar divām krāsniem un divu pavardu vietām atsevišķās telpās. Celtnes vietā konstatēts māla klons un koka grīdas paliekas. Uz 13. gs. sākumu tiek attiecināta kāda trīs telpu (7×7 m) celtnē ar piebūvi. Celtnē ieeja bijusi no austrumiem, bet rietumu pusē pieslēgusies 5×3 m liela piebūve. Celtni apsildījusi krāsns. Platības ziņā tā ir lielākā no pils-

25. att. Krāsns paliekas 12. gs. slānī

26. att. Slieteņa vieta

kalnā uzietajām ēkām. Taču nav citu liecību, kas ļautu pārliecinoši saistīt šo celtni ar pils dižciltīgā mītni. Jāatzīmē, ka arī citos pētītajos centros (piemēram, Koknesē, Tērvetē, Mežotnē, Talsos) tādas nav identificētas.

1939. gada izrakumos konstatēta liela slieteņa vieta 3 m diametrā, ar zemē iespraustu sadegušu kāršu fragmentiem un pavarda vietu slieteņa iekšpusē. Otra slieteņa vieta uzietā plakuma rietumu malā. To iezīmē diametrā 2,5 m liels melna deguma aplis, kura vidū tika attīrīti gandrīz sabirzuši granītakmeņi un konstatēta bieza pelnu kārtā, acīmredzot – pavarda paliekas (26. att.).

Jersikas celtnu saglabāšanās pakāpe praktiski nedod iespēju raksturot to izskatu, jumta segumu, iekārtojumu. Varam tikai pieņemt, ka tās bijušas līdzīgas guļbūves celtnēm, kuras atsegta Āraišu ezerpilī, Kokneses pilskalnā, Rīgā. Domājams, ka tās bijušas bezbēniņu celtnes ar lēzenu apaļkoku vai plēstu dēļu jumta segumu. Jumta segumam varēja izmantot arī citu materiālu – niedres, salmus, lai gan līdzšinējos arheoloģiskajos izrakumos liecības par to nav uzietas. Jersikā, iespējams, kādai celtni jumta dēļu segums bijis pārklāts ar mālu – izrakumos iegūti lieli māla apmetuma gabali ar dēļu nospiedumiem. Augšējos slāņos atrastie nelieli apmetuma gabali liek domāt, ka 12.–13. gs. arī celtnu sienas apmeta ar mālu.

Seno jersikiešu darbarīki un iedzīves priekšmeti, ieroči, rotas

Kādā nostāstā par Jersiku tiek minēts pilskalnā apraktais zelta pods. Arheologiem šādus dārgumus nav izdevies atrast, taču seno Jersikas iedzīvotāju darbarīki, sadzīves priekšmeti, ieroči, kā arī rotas uzietas ievērojamā skaitā. Līdzšinējos izrakumos Jersikas pilskalnā iegūtas 3576 senlietas.

Darbarīki

Jersikas pilskalnā uziets viens vesels platasmens cirvis (1. tab.: 1) un 9 cirvju fragmenti. **Cirvji** – universāls darbarīks, ko zemkopis lietoja, gan līdzams līdzumu, gan celtniecībā un citos darbos, tas bija arī ierocis cīņā. Jersikā atrastais cirvis samērā masīvs, tādēļ būtu pieskaitāms pie darbarīkiem. Spriežot pēc slāņa, kurā konstatēts cirvis, to varētu attiecināt uz 12. gs. pirmo pusi. Atrastā cirvja forma nav no izplatītākajām. Līdzīgs cirvis uziets Asotes pilskalna 11. un 12. gs. mijas slānī.

Jersikas pilskalna 12. gs. slānī atrasts divžuburu spīļarkla dzelzs **lemešis**. Tas ir fragmentārs – saglabājusies 20 cm gara darba daļa, bet uzmava iztrūkst (1. tab.: 3). Līdzīgi lemeši zināmi Novgorodas izrakumu materiālā un tiek attiecināti uz 12.–13. gadsimtu. Latvijā lemeši ar pagarinātu darba daļu tiek datēti ar 13.–16. gadsimtu. 12. gs. slānī pilskalnā uziets arī **kaplis** (1. tab.: 4). Tas ir 20 cm garš, ar 10 cm platu asmeni, masīvs. Kaplim ir pieta pagarinājums kāta virzienā un vērojama ovāli apaļā kātcauruma pārveidošanās par trīsstūrveida kātcaurumu, kas raksturīgs 13.–14. gs. cirvjiem. Pētnieki pieļauj, ka šādus kapļus izmantoja ne tikai zemes apstrādei, t.i., augsnes irdināšanai, bet arī celtniecībā – koka tēšanai. Kapļi tipiski zemgaļu apdzīvotajai teritorijai, bet viduslaikos tie uzieti arī pārējā Latvijā. Viens no atradumiem līdzīgs zemkopju darbarīkam – velēnas **vērstuvei**, ar kuru aršanas laikā smalcināja velēnu (1. tab.: 2). Šim rīkam darba daļa saglabājusies tikai daļēji, tādējādi iespējams arī, ka tas bijis teslis, ko izmantoja kokapstrādē.

Jersikas pilskalnā atrasts koka lāpstas dzelzs apkalums (1. tab.: 5). Apjomīgie celtniecības darbi, kas bija nepieciešami nocietinājumu izbūvei (vaļņa uzbēršana, aizsarggrāvju rakšana), nebija paveicami bez lāpstām. Lāpstas varēja izmantot arī zemes irdināšanai. Koka lāpstu ar dzelzs apkalumu lietošana sekmēja darba ražīgumu. Latvijā līdzīgas lāpstas zemes darbos (Asotē, Tērvetē, Mārtiņsalā, Dinaburgā u.c.) izmantotas kopš 12. gadsimta. Arī Jersikā atrastais lāpstas apkalums nāk no 12. gs. slāņa.

Labības novākšanai senie jersikieši lietojuši **sirpjus** un **izkaptis**. Senākajiem sirpjjiem bija gandrīz taisns asmens un uz leju noliekts kāta iedzītis. Šos rīkus sauc arī par likajiem jeb krūmu nažiem (2. tab.: 2, 3). Tos izmantoja agrajā dzelzs laikmetā ne vien ražas novākšanai, bet arī krūmu un zaru nogriešanai. Vairumam atrasto sirpju (kopskaitā 5) raksturīga taisna mugura un kāšveidā sānis noliekta asmens smaile (2. tab.: 4–7). Šīs formas sirpji Austrumlatvijā parādās 7. gs., un Jersikā tie uzieti arī 13. gs. slānī. Latgaļu dzīvesvietās kā labības pļaujamais rīks dominē sirpis. Izkaptis uzietas samērā reti – Jersikā konstatēti divi izkapšu fragmenti (2. tab.: 1, 9). Vienam Jersikā atrastajam izkaptis fragmentam vērojama īsa pēda. Līdzīgas formas izkapšu fragmenti konstatēti arī Asotes pilskalna 11.–13. gs. slāņos. Kurši, kuru apdzīvotajā teritorijā izkaptis atrastas ievērojamā skaitā, izkaptis ar garu sirpjveida pēdu, kas ir platāka un masīvāka par izkaptis asmeni, lietojuši labības pļaušanai (tuvākas sirpim), bet izkaptis ar īsu pēdu – zāles pļaušanai.

Labības graudu sasmalcināšanai izmantoti vienrocīgie **graudberži** (2. tab.: 8). Pilskalnā Daugavas puses nogrūvumā uzieti arī **dzirnakmeņi**, tātad graudi malti arī ar rokas dzirnām. Atradumi citos pilskalnos liecina, ka dzirnakmeņus graudu malšanai sāk izmantot no 11. gadsimta.

Nazis ir universāls darbarīks un iedzīves priekšmets. Naži – dzīvesvietās visbiežāk sastopamā atradumu kategorija. Jersikas pilskalna slāņos iegūts gandrīz 200 eksemplāru. Atrastie naži pēc formas ir samērā vienvēidīgi. Lielākoties tie ir 12–13 cm gari naži ar pašauru asmeni (1,1–1,5 cm). Visi naži ir ar iedzītņi, taisnu, biezu (4–6 mm) muguru. Iedzītis sastāda nepilnu trešo daļu vai gandrīz pusi naža garuma. Dominē naži, kuriem iedzītis ir ar atkāpēm kā pret naža muguru, tā pret asmeni (3. tab.: 1–3, 5–9, 11–25). Tikai atsevišķiem eksemplāriem iedzītis ir bez atkāpēm attiecībā pret naža muguru un asmeni (3. tab.: 28, 29). Citās dzīvesvietās tie

parasti ir hronoloģiski agrākie. Jersikā tādi atrasti visos slāņos. Starp nažiem ir eksemplāri gan ar noliektu, gan uzrautu smaili, kas saistīts ar dažādu to funkcionālo lietojumu. Nažiem bijis koka spals, par ko liecina pie iedzītņa saglabājušās koksnes paliekas. Vairākiem eksemplāriem gar naža muguru novērojama iegravēta līnija vai robiņi (3. tab.: 5–9). Naži ar līdzīgu rotājumu atrasti Asotē, Oliņkalnā. Uzieti arī miniatūri nazīši (3. tab.: 1, 11–14) ar 4,5–5 cm garu asmens daļu, kas, šķiet, tikuši nēsāti ar bronzu apkaltās makstīs, par ko liecina atrastie miniatūrie maksts gala apkalumi (3. tab.: 10).

Arī īleni ir vieni no dzelzs laikmeta pieminekļos sastopamākajiem darbarīkiem visā Latvijā. Jersikas pilskalnā tie konstatēti vairāk nekā 70 eksemplāru, darināti no kaula (4. tab.: 11–13) un dzelzs (4. tab.: 1–10, 14–19). Kaula īleni izgatavoti no dzīvnieku ribu vai cauruļkaula, ar vienmērīgi slaidi noasinātu smaili. Dzelzs īlenu formas ir konservatīvas un atšķiras galvenokārt ar garumu un resnumu. To iedzītņi griezumā kvadrātisks vai taisnstūrveida. Hronoloģiski senākajiem eksemplāriem iedzītņi īss, vēlākajiem – iedzītņa daļa pagarinās. Kopš 11. gs. tiek izgatavoti īleni ar tordētu kakliņu (4. tab.: 6–8), kas padarīja īlenu izturīgāku. Īleniem bijuši gan koka, gan kaula rokturi (4. tab.: 14). Nereti šie rokturi ir ar paresninātu, apaļu galu un rotāti ar nelieliem punktveida iespaidumiem vai iegravētām līnijām. Īleni bija nepieciešami apavu, no kažokādām darināto apģērbu izgatavošanas procesā. Tos izmantoja arī pīšanai, bērza tāšu un liepu kriju trauku un vāceļu izgatavošanai.

Jersikas pilskalnā uzieti arī vairāki kokapstrādē izmantoti darbarīki. Tie ir dzelzs grebļi, kalta (5. tab.: 3) un slīmesta fragmenti. Divi dzelzs grebļi atrasti 11. gs. pirmās puses slānī. Greblim ar taisnā leņķī aizliektu galu (5. tab.: 6) līdzīgs konstatēts Tērvetes pilskalnā. Salaspils Laukskolas I ciema vietā tāds atrasts vienā no māla krāsnīm, kādas šai dzīvesvietā ieviešas kopš 11. gadsimta. Greblim ar karotes veida galu un divpusīgu asmeni (5. tab.: 5) līdzīgi zināmi Raušu apmetnē (11.–12. gs.), Asotes pilskalna 11.–12. gs. un 13. gs. 2. puses slānī. Fragmentārais slīmests (5. tab.: 1), kurš uziets augšējā slānī, šķiet, piederīgs pakavveidīgajiem slīmestiem ar nedaudz izliektu muguru un aizliektiem – rokturus veidojošiem galiem. Veseli šādi darbarīki zināmi no Raušu apmetnes un Kokneses pilskalna, fragmenti – no Asotes pilskalna 12. gs. slāņa. Slīmestus izmantoja balķu mizošanai, ēvelēšanai.

Arheoloģiskajā materiālā rets priekšmets ir 1939. gada izrakumos atrastais kaula apstrādes rīks – dzelzs **urbis** caurumiņu urbšanai kaula priekšmetos (5. tab.: 9). Tas ir 7 cm garš priekšmets ar nelielu garenu iedobumu darba galā, paplašinātu plakanu vairodziņu pa vidu, uz kura uzvēra spoli loka auklas uztīšanai. Uz smailā iedzītņa uzmauca rokturi, ar kura palīdzību darba gaitā turēja urbi (5. tab.: 9a). Ar Jersikā atrasto urbīti varēja izurbt caurumiņu 0,5 cm diametrā. Līdzīgi darbarīki pārstāvēti Novgorodā 12.–13. gs. slāņos.

Metālapstrādei un kausēšanai nepieciešamo darbarīku atradumi norāda uz kalēju un rotkaļu darbošanos Jersikas pilskalnā. No kalēja rīkiem atradumu vidū ir dzelzs **veserītis** (5. tab.: 2), dzelzs **cirtnis** (5. tab.: 4), dzelzs **ogļu lāpstiņas** fragments (5. tab.: 8). Pilskalnā uzieto dzelzs rīku ar smailu galu – dzelzs **sitni** (5. tab.: 7), iespējams, izmantojis rotkalis punktiņu iesišānai uz rotām. **Tīgelīšu**, kuros kausēja krāsaino metālu, fragmentu skaits sasniedz 50. Vairums bijis cilindriskas formas ar apaļu dibenu (5. tab.: 14). Dažiem tīgelīšiem formas īpatnējākas. Viens tīgelītis ir ļoti mazs, cilindriskām sienām, pāresninātu apakšdaļu. Vairākiem tīgelīšiem sāni ir uz leju sašaurināti, bet dibens ir plakans, ar pēdu (5. tab.: 12, 13, 15). Līdzīgas formas tīgeļi Kivtos un Oliņkalnā tiek attiecināti uz 1. g.t. vidu. Tīgelīšu sienu biezums 0,45–1,1 cm, dibena biezums 1–1,4 cm, diametrs 3,4–6 cm, augstums 3,4–8,5 cm. Lietoto tīgelīšu sienas parasti pārklātas ar spožu, melnu, blāvi pelēcīgu vai iezalģanu stiklveida kārtiņu. Speciālisti konstatējuši, ka tīgelīšu izgatavošanā izmantoti samērā taucainie vietējie māli bez smilts kā liesinātāja. Kultūrslānī saglabājušās arī piecu dolomīta divpusīgo **lejamveidņu** puses ar iegravētu atlejamā priekšmeta veidobumu. Tās izgatavotas gredzena un plāksniņu atliešanai. Vienai plāksniņu atliešanai domātajai lejamveidnei uz plaknes apaļš riteņveida, divām citām – četrstūrveida rūtots iegravējums (5. tab.: 16, 17).

Jersikas pilskalna slāņos neiztrūkstoši ir arī vērpšanas un aušanas rīki. **Vērpjamās vārpstas skriemeļi** sastāda skaitliski lielāko atradumu kategoriju (266 eksemplāri). Skriemeļus uzmauca līdz 40 cm garam un 2 cm resnam koka irbulītīm ar nosmailinātiem galiem – vārpstiņai, ko lietoja vilnas un linu vērpšanai. Skriemelis bija nepieciešams, lai vārpstiņa vienmērīgi grieztos. Pašas vārpstiņas Jersikā nav saglabājušās, tādas zināmas no Āraišu ezera mītnes un Kokneses pilskalna. Atrastie vārpstiņu

skriemeļi ir daudzveidīgi gan materiāla, gan formas un izmēru ziņā. Daži eksemplāri izgatavoti rūpīgāk un pat ornamentēti, bet lielākā daļa ir nerotāta. Vērpjamo vārpstiņu skriemeļi izgatavoti lielākoties no māla (140 eksemplāri) (6. tab.: 13–17, 19–20, 22, 24–27). Raksturīgāki ir bikoniskie skriemeļi vai bikoniskie ar noapaļotu vidusšķautni (6. tab.: 13, 14). Visai daudz arī no dolomīta jeb tautas valodā – plienakmens darinātu skriemeļu (6. tab.: 1, 6, 11, 21) (63 eksemplāri), jo šis izejmateriāls bija pieejams Daugavas krastā pie pilskalna. Iegūtas arī no šī materiāla gatavotu skriemeļu sagataves – skriemeļi ar pusurbtu caurumiņu, neapstrādātām malām (6. tab.: 4). Dolomīta vērpjamās vārpstas skriemeļi parasti ripasveida. Lietoti arī smilšakmens vērpjamās vārpstas skriemeļi (6. tab.: 2, 3, 7, 8, 10) (12 eksemplāri). No 11. gs. otrās puses sāk izmantot arī no Senās Krievzemes ievestos rozā šifera vērpjamās vārpstas skriemeļus (9. tab.: 10–15) (16 eksemplāri). Daugavas lejtecē šie skriemeļi parādās jau 10. gs. un uzieti arī vēl dažu Austrumlatvijas dzīvesvietu 14. gs. slāņos. Šo slānekli ieguva Volīnijā (Baltkrievija). Jersikas pilskalna augšējos slāņos uzieti arī no kaula darināti skriemeļi (6. tab.: 12, 18, 23) (29 eksemplāri). Tos izgatavoja no dzīvnieku locītavas kaula, pēc formas tie ir puslodesveida. Citu dzīvesvietu (Asote, Lokstene, Raunas Tanīsa kalns) pētījumi rāda, ka plašāku lietojumu tie gūst 13.–14. gadsimtā. Linu vērpšanai piemērotāki bija smagākie, no māla un plienakmens darinātie skriemeļi, vilnas vērpšanai – vieglākie, kaula. Smagākos skriemeļus izmantoja smalkākas un grodākas dzijas izgatavošanai.

Tekstiliju aušanai, domājams, izmantoti vertikālie aužamie stāvi, kuriem velkus nostiprināja ar māla atsvariem. Uz to norāda Jersikas pilskalna 1939. gada izrakumos atrastais **aužamo stāvu atsvara fragments** (7. tab.: 23). Lielākā skaitā šādi atsvari konstatēti Asotes 13. gs. slānī (4 eks.), Mežotnē (6 eks.), bet sevišķi daudz Daugavas lejteces lībiešu apmetnēs (piemēram, Raušu apmetnē – 128 eksemplāri).

Apģērba, sevišķi villaines malas nostiprināšanai lietoja celaines. Celaiņu darināšanai izmantoja kvadrātveida kaula plāksnītes ar caurumiņiem stūros pavedienu ievēršanai, kuras sauc par **celu dēlišiem**. Šāda dēliša sagatave uzietā pilskalna augšējā slānī (7. tab.: 25). Celu aušana Latvijā pazīstama kopš 6. gadsimta. Austrumlatvijā celu dēliši nav konstatēti bieži, kā tas ir kuršu zemēs. Iespējams, ka celu dēlišus izgatavoja arī no koka un līdz mūsdienām tie nav saglabājušies.

Ar apgērba pagatavošanu – auduma, kā arī ādu, kažokādu piegriešanu saistīts vēl kāds Jersikā atrastā darbarīka fragments. Tas ir **dzirkļu** jeb loka šķēru fragments (7. tab.: 26). Dzirkles izmantotas arī vilnas cirpšanai. Dzirkles arheoloģiskajā materiālā sastopamas jau kopš 5. gadsimta. 12.–13. gs. dzīvesvietu (Asote, Tērvete, Mārtiņsala) slāņos, kā arī lībiešu un zemgaļu apbedījumos atrastajām dzirklēm atspere ir ieapaļas formas, līdz ar to daudz spēcīgāka.

Lielā skaitā pilskalnā uzietas **adatas**. Izmēru ziņā lielākās ir kaula adatas (7. tab.: 15–18, 24). To skaitliski iegūts visvairāk – 78 eksemplāri. Mazākā skaitā atrastas smalkās bronzas šujamās adatas (7. tab.: 1–5, 9–11, 19–22) (26 eksemplāri). Dzelzs adatas (7. tab.: 12, 13) izmēru ziņā neatšķiras no bronzas adatām, tās saglabājušās sliktāk (7 eksemplāri). Atradumu vidū ir arī viena smalka kaula adatiņa (7. tab.: 14). Kaula adatas piemērotas šūšanai ar rupju pavedienu, arī pinumu un tīklu darināšanai. Dzelzs un bronzas adatās vēra smalkāku pavedienu.

Jersikas pilskalna augšējos slāņos atrastas apgērba sapogāšanai izmantotās apaļās bronzas **podziņas**, tām no stieplītes darināta austiņa (7. tab.: 6–8).

Samērā biežs atradums pilskalnā ir zvejas rīki – **makšķerāķi**, žebērķļi, svina gremdi. **Makšķerāķi** dažādi pēc lieluma un pēc āķa loka formas, piemēroti dažāda lieluma zivju ķeršanai. Zvejošanai lietoti dzelzs un bronzas āķi (8. tab.: 5–14). Āķa piesiešanai pie auklas izveidota cilpa vai āķa augšgals noplacināts. Jersikas pilskalna izrakumu materiālā dominē āķi bez atskabargas. Āķus bez atskabargas varēja lietot vienīgi rokas makšķerēm, jo bija nemitīgi jāuzmana, lai zivs nenorautos no āķa. Atskabargas āķus iespējams izmantot kā rokas makšķerēm, tā nakts auklu un ūdu izlikšanai.

Jersikā 11. gs. slānī atrasts arī **makšķeres sprūds** (8. tab.: 1) – 3,5 cm garš, apaļš kaula priekšmets ar smailiem galiem un ierāvumu vidū – auklas piestiprināšanai (8. tab.: 1a). Sprūdu izdūra cauri ēsmai (8. tab.: 1b). Kad zivs bija norijusi ēsmu, pavelkot makšķeres auklu, sprūds sagriezās un aizķērās (8. tab.: 1c). Salīdzinājumā ar makšķerāķiem sprūdi dzīvesvietās uzieti retāk. Vēl tādi zināmi no Vecdoles pilsvietas apmetnes, Daugmales un Talsu pilskalna, Salaspils pils. Sprūdu makšķeres zvejošanai lietotas jau akmens laikmetā. Domājams, ka šie nelielie, no kaula vai pat koka izgatavotie priekšmeti nav saglabājušies, tāpēc

atradumu skaits neliels. Nelielie **tīklu svina gremdi** (8. tab.: 15–19) liecina, ka zivis ķēruši arī ar tīkliem. Kā gremdus varēja izmantot arī tīklu apakšmalai piesietus akmeņus. Tīkli, auklas, bērza tāss vai priežu mizu pludiņi, klūdziņu vai skalū murdi, kas nepieciešami zvejai, Jersikas kultūrslānī nav līdz mūsdienām saglabājušies. Tādi zvejas piederumi zināmi no Āraišu ezerpils.

Lielo zivju – līdaku, storu, lašu – ķeršanai lietoti arī **žebērklji** jeb harpūnveida šķēpu gali (8. tab.: 2–4) ar griezumā trīsstūrveida lapu un tordētu vai griezumā apaļu kakliņu. Jersikā uzieti 5 žebērklji ar vienu atkarpi. Iespējams, ka zvejošanai lietoti arī atrastie trīs iedzītņā šķēpu gali ar griezumā rombveida lapu, kuriem viena no atkarpēm nolīdzināta (13. tab.: 1–3).

ledzīves priekšmeti

Dzelzs darbarīku asināšanai lietoja no pelēkā slānekļa un granīta akmens izgatavotas **galodas**. Lielākoties tās ir nesimetriskas, ar gludām skaldnēm (9. tab.: 1, 2, 6, 7, 9, 17). Taču uzietas arī neliela izmēra, rūpīgi apdarinātas galodiņas ar caurumiņu piekāršanai (10. tab.: 3–5, 8, 16). Pelēkā slānekļa galodiņas Latvijā sastopamas kopš 10. gadsimta. Pētnieki uzskata, ka pelēko slānekli piegādāja no Skandināvijas.

Uguns iegūšanai lietotas **šķiltavdzelzis**, kuras ieviešas vidējā dzelzs laikmetā, nomainot ovālos šķiļamakmeņus (10. tab.: 1), kura fragments arī uziets Jersikā 1939. gada izrakumos. Šādi šķiļamakmeņi parādās 1. g.t. sākumā, lietoti vēl 5.–6. gs. un sastopami arī vēlākā periodā (Ķente, Āraišu ezermītne). Šķiļamakmeņi parasti izgatavoti no kvarcīta, kvarca un smalkgraudaina smilšakmens. Šķiltavdzelzis (22 eks.) pārstāv četrus to veidus. Jersikas pilskalnā dominē šķiltavdzelzis ar atrotītiem galiem (veģveida). Šī veida šķiltavdzelzis sāk lietot jau vidējā dzelzs laikmeta otrajā pusē. Daļai šķiltavdzelžu ar atrotītiem galiem ir trīsstūrveida izvirzījums uz pamatnes (10. tab.: 8, 9), daļai – taisna pamatne (10. tab.: 10), bet vienai – uz pamatnes ir četrstūrains izvirzījums (10. tab.: 11). Piecas no atrastajām šķiltavdzelzīm piešķaitāmas pie garenajām šķiltavdzelzīm ar taisniem galiem un ovālu vai lēcasveida caurlauzumu (10. tab.: 2–5). Viena no tām atrasta slānī, ko F. Balodis datē ar 11. gs., pārējās – 12. un 13. gs. slāņos. Pētījumi

citās dzīvesvietās rāda, ka šī forma neparādās ātrāk par 12. gadsimtu. Garenā šķīļamdzelzs ar taisnstūrveida caurlauzumu (10. tab.: 6) iegūta Jersikas pilskalnā 12. gs. 2. puses slānī. Reta forma arī šķīļtavdzelzis ar četrstūrveida pamatni un atlocītiem, pie pamatnes piespiestiem un atrotītiem galiem (veģveida formas pārveidotais variants) (10. tab.: 7), ko F. Balodis arī datē ar 11. gs., bet līdzīgas Novgorodas materiālā tiek datētas ar 12. gadsimtu. Uguns iegūšanai izmantoja posu – izžāvētu, sasmalcinātu bērza piepi, kurā, pret kramu uzsitot ar šķīļamdzelzi, iegūtā dzirkstelīte ātri uzliesmoja.

Uzkrājoties mantai, radās nepieciešamība to aizsargāt, tādējādi iedzīves priekšmetu vidū parādās arī **atslēgas un slēdzenes**. Jersikas pilskalnā uzieti trīs cilindriskās piekaramās atslēgas fragmenti un sešas slēdzenes (11. tab.: 1–5), kuras atbilst 12. un 13. gs. lietotajām formām. Atradumu vidū ir arī durvju pārliekamais ar cilpu atslēgas iekāršanai (11. tab.: 10).

Tāpat kā mūsdienās arī senatnē cilvēki rūpējušies par savu izskatu. To apliecina izrakumos atrastie **kosmētikas un higiēnas piederumi** – kaula ķemmes, kosmētikas kaula lāpstiņas, ausu tīrāmās bronzas karotītes, bārdas nažiši. Par bārdas nažiem tiek uzlūkoti nelieli nažiši ar dekoratīvi aizliektu iedzītņa galu (11. tab.: 9). Kosmētiskām procedūrām vai arī dziedniecībā, iespējams, izmantoja atrastos neliela izmēra nazīšus (3. tab.: 11–14), kā arī pincetes (11. tab.: 6), kaula lāpstiņas (11. tab.: 8) un mazus trauciņus dažādām ziedēm (11. tab.: 11). Pētnieki uzskata, ka nelielās bronzas karotītes ar grezni izrotātu galu un caurumiņu piekāršanai izmantotas ausu tīrīšanai. Jersikas izrakumos uzietā viena karotīte (11. tab.: 7), kurai pēc formas līdzīgas konstatētas Mārītiņsalas pilī, Asotes pilskalnā, Daugmalē, bet atšķirīgākas formas – Raušu un Mārītiņsalas ciemā. Tās lietotas 11.–12. gadsimtā.

Matu sukāšanai lietoja kaula ķemmes. Jersikas arheoloģiskajā materiālā ir vairāk nekā 30 kaula ķemmju atradumu. Veselu ķemmju ir nedaudz, vairumā gadījumu tie ir tikai ķemmju fragmenti. Hronoloģiski agrākās ir vienpusīgās ķemmes ar ornamentētu ietvaru (12. tab.: 2–4). Ietvari ir profilēti, grezni rotāti ar saulišu un svītru rakstu. Tie nāk no 11. gs. slāņa un lielākoties atrasti pilskalna plakuma rietumu malā. Šādas ķemmes plaši izplatītas arī ārpus Latvijas – Skandināvijā, Krievzemē, taču to rotājums atšķirīgs. Plakuma vidū pētītajā platībā lielākā skaitā atrastas

viengabala divpusīgās kaula ķemmes ar atšķirīga biezuma zariem. To forma ir trapecveida (12. tab.: 7, 8, 10, 11) vai četrstūrveida (12. tab.: 5, 6, 9), bet gali tām ir trejādi veidoti – taisni, ieliekti un izliekti. Divpusīgās kaula ķemmes izplatās kopš 12. gs. zemēs, kas atrodas Baltijas jūras krastos. Jersikā to liela daļa atrasta kultūrslāņa augšējās kārtās, tādējādi plašāk tās lietotas no 13. gadsimta. Divos eksemplāros uzietas arī divpusīgās ķemmes ar uzliktni (12. tab.: 10). Jersikā ķemmes izgatavotas arī uz vietas – uz to norāda atrastā ķemmes uzliktna sagatave (12. tab.: 1).

Tāpat kā citās dzīvesvietās arī Jersikā uzietas bērnu rotaļlietas – kaula rūceņi (11. tab.: 12, 13). Jāatzīmē, ka F. Balodis vienā no māla konusveida priekšmetiem saskatījis arī šaha spēles kauliņu.

Trauki bija nepieciešami gan ēdiena pagatavošanai, gan uzglabāšanai. Jersikas kultūrslānī līdz mūsu dienām nonākušas māla trauku lauskas, kā arī augšējā slānī atrastas metāla (vara) trauka osas un dzelzs locenis. Starp 1990.–2002. gada izrakumu laukumos savāktajām trauku lauskām (28 695) 2994 (10,43%) ir ar roku darināto un 25 701 (89,57%) uz ripas darināto trauku lauska. Bezripas trauku lausku vidū lielākais īpatsvars ir gludo trauku lauskām (1998 – 66,73%), tām seko apmestās (617 – 20,61%), ar nagiekniebumiem (195 – 6,51%), gludinātās (88 – 2,9%), švikātās (78 – 2,6%). Apmestā keramika savu nosaukumu ieguvusi no darināšanas veida, t.i., trauka virsmu pirms apdedzināšanas pārklāja jeb “apmeta” ar šķidrākas māla masas kārtu un pielidzināja ar speciālu riku vai roku tādā veidā, ka uz trauka virsmas palika reljefi pacēlumi. Traukiem ar apmesto virsmu raksturīga spaiņveida forma. Šāda keramika Austrumlatvijā parādās 1. g.t. vidū un tiek lietota vēl 2. g.t. sākumā. Vienlaicīgi tiek lietoti arī trauki, kuru virsmu klāj nagiespiedumu rotājums. Tie parasti ir lieli podi vai mazāki trauciņi ar taisnām sienām. Keramikai ar gludinātu virsmu raksturīgi mazāki podi un bļodiņas. Jersikā uzietās nedaudzās lauskas ar tekstiliju nospiedumu uz virsmas atspoguļo kontaktus ar somu ciltīm, kuras vēl vidējā dzelzs laikmeta sākuma posmā apdzīvoja Vidzemes ziemeļ- un austrumdaļu. Savukārt trauki ar švikātu virsmu lietoti 1. g.t. pr.Kr. un pirmajos gadsimtos pēc Kr. Uz podnieka ripas darināto trauku lauskas Latvijas dzīvesvietās sāk parādīties 10./11. gs. mijā. Jersikas pilskalnā ripas keramikas īpatsvara pieaugums vērojams 11. gs. otrās puses slānī. Uz ripas darinātiem traukiem bija terīnveida forma. Trauka pleca daļa un augšmaliņa visbiežāk

rotāta ar vairākās rindās izkārtotām likloču vai paralēlām līnijām (24. tab.). Dažkārt uz trauku dibena atrodamas arī izspiestas zīmes (krusti, apli, trīsstūri u.c.), kuras uzskata par īpašuma zīmēm.

Ieroči un zirglietas

No Indriķa hronikas noprotams, ka Jersikas karavīri bieži devušies karagājienos gan kopā ar lietuviešiem, gan citiem sabiedrotajiem. Tāpat nācās atvairīt arī ienaidnieku uzbrukumus. Tāpēc ieroču kalējam darba netrūka.

Viens no senākajiem pilskalnā atrastajiem ieročiem ir fragmentārs bronzas šķēpa gals (13. tab.: 12), kas attiecināms uz 1. g.t. pr.Kr. Šķēpa gala formu tuvāk nav iespējams raksturot, jo saglabājusies tikai tā smaile. Pētnieki uzskaitījuši Latvijā 12 bronzas šķēpu galus un uzskata, ka tie, iespējams, vairāk lietoti nevis kā kaujas un medību ieroči, bet gan kā nēsātāja varas – prestiža apliecinātāji.

Jersikas pilskalnā iegūti dažādas formas dzelzs iedzītņa šķēpu gali. To vidū vēlas formas iedzītņa šķēpu gali ar atkarpēm (13. tab.: 1–3). Šiem šķēpiem viena atkarpe iztrūkst (šķiet, tišām nolīdzināta). Diviem eksemplāriem iedzītņis taisnstūrveida, kakliņš apaļš, trešajam – kakliņš griezumā noapaļots četrstūris, bet iedzītņis nolūzis. Minētie šķēpu gali nāk no 12./13. gs. mijas slāņiem. Līdzīgs šķēpa gals konstatēts otrpus Daugavas – Dignājas Strautmaļu 12. gs. apbedījumā.

Jersikas pilskalnā un kapulaukā (32. kaps) atrasti iedzītņa šķēpu gali, kas pārstāv metamo šķēpu grupu. Tie ir 26 un 31 cm gari ar slaidu 12 un 16,5 cm garu, lejasdaļā nedaudz paplašinātu, ap 1,5 cm platu lapu, kura šķērsgriezumā veido biezu rombu (13. tab.: 7). Šķēpu galiem iedzītņis šķērsgriezumā taisnstūrveida, ar nelielu uzbiezinājumu pārejā uz kakliņu, kurš šķērsgriezumā taisnstūrveida. Lai vieglāk būtu iestiprināt šos šķēpu galus kātā, iedzītņa gals aizliekts uz sāniem. Šie šķēpu gali raksturīgi kuršu teritorijai, bet sastopami visā Latvijas teritorijā.

Jersikas pilskalnā konstatēti vairāki iedzītņa šķēpu gali ar rombveidā paplašinātu platu lapu (4 eks.), kuri arī pārstāv metamo šķēpu grupu (13. tab.: 4, 5, 11–13). Tie atrasti arī Jersikas kapulauka apbedījumā. Šķēpu gali iegūti 12.–13. gs. slāņos. Šo šķēpu galu izmēri sekojoši: garums 19–25 cm, lapas garums 9–10,5 cm, lapas platums 3–5 cm. Atzīmēta šo šķēpu galu lielāka izplatība Rēzeknes un Daugavpils apkārtnē.

Vienam no 12. gs. slānī atrastajiem iedzītņa šķēpu galiem neliela vītollapas veida lapa, īss, aizliekts iedzītņis (13. tab.: 6).

Vajadzības gadījumā kā metamos šķēpus varēja izmantot arī harpūnveida šķēpu galus, lai gan piemērotāki tie bijuši medībām un zvejai (18. tab.: 2–4). Pierādījums tam, ka harpūnveida šķēpu galus izmantojuši par ieročiem, ir šāda šķēpa gala atradums ar 12. gs. datētā vīriešu kapa inventārā Jersikas kapulaukā, jo ieroči bija vīriešiem līdzdoto priekšmetu sastāvā.

Uzmavas šķēpus pārstāv šķēpu gali ar lejasdaļā rombveida un pret smaili vienmērīgi stieptu lapu (13. tab.: 8, 9). Vienam no šķēpu galiem masīva, šķērgriezumā rombveida smailes daļa. Tās 27 cm garš, ar lejasdaļā 3 cm platu lapu. Otrais šķēpa gals 21 cm garš, bet lapa – 2,3 cm plata. Šādas formas šķēpu gali lietoti visā Latvijā 11.–12. gadsimtā. Tā ir arī visā Ziemeļeiropā izplatītākā uzmavas šķēpu galu forma. Vēl viens uzmavas šķēpa gals ar garu uzmavu un īsu lapasveida lapu (13. tab.: 10) atrasts 1939. gada izrakumos slānī, kuru pēc uzietajām monētām var datēt ar 11. gadsimtu.

Ieroču vidū ir arī dažādi **bultu gali**. Pētītajos pilskalnos parasti to lielākā daļa ir uzbrucēju raidīta. Vietējie iedzīvotāji kā šaujāmriku lietojuši loku. Arī Indriķa hronika vēsta, ka vietējie neprata šaut ar stopiem, bet mēdza lietot lokus (IH, X, 12). Viens no senākajiem bultu galiem varētu būt valnī, melnas zemes pildījumā uzietais bultas gals (14. tab.: 20). Bultas gala forma tuva 8.–9. gs. iedzītņa šķēpa galam ar vītollapas lapu. Līdzīgas formas bultu gali vērojami Sauleskalna otrajā depoziētā. Šis depoziēts, pēc pētnieku domām, noguldīts 9. gadsimtā. Jersikas atradumam līdzīgi bultu gali no minētā depoziēta tiek saistīti ar 9.–11. gs. izplatītajām bultām Somijā. Depoziēta bultu gali diemžēl nav saglabājušies un salīdzināmi tikai pēc attēla. No loka bultām Jersikā uzieti uzmavas īlenveida bultu gali, kurus uzskata par vietēju ražojumu (14. tab.: 15–19). Šo bultu galu slaidā forma bija piemērota riņķīšu bruņu caurduršanai. Lielākā skaitā uzietas arī nelielas iedzītņa bultas ar profilētu kakliņu (14. tab.: 1–7), kuras parastas 11.–13. gs. dzīvesvietās latgaļu un sēļu apdzīvotajā teritorijā. Stopa bultas Latvijas teritorijā parādās tikai ar vācu krustnešu iebrukumu (14. tab.: 9–11). Salīdzinājumā ar citām dzīvesvietām Jersikā uzieto bultas galu skaits nav liels (Mežotnē – 453, Tērvetē – 352, Koknesē – 217). Iespējams, ka ieročus lielākā skaitā varētu uziet pils vārtu tuvumā, kur parasti norisinājās cīņas ar ienaidnieku. Bez tam ieroču atradumi pils neapšaubāmi norāda uz notikušo cīņu sīvumu. Kā stāsta Indriķa hronika, 1209. gadā vācu krustnešiem izdevās Jersiku ieņemt

bez nopietnākas cīņas, bet 1214. gadā – viltus ceļā. Naktī pie pils uzbrucēji sagūstīja kādu jersikieti, pavēlēja viņam uzkāpt pili un sarunāties ar sargu, lai tas domātu, ka atgriežas pils iedzīvotāji. Tā bez cīņas ienaidnieks iekļuva pilī un, austot gaismai, to ieņēma un izlauņija.

Jersikas slāņos uzieti arī daži dzelzs riņķīši (14. tab.: 8), no kādiem gatavoja bruņukrekļus. Liecības par bruņukrekļiem iegūtas arī Krustpils Oglenieku kapulaukā, Tērvetes 13. gs. slāņos, Mežotnes senpilsētā. Šo bruņukrekļu riņķīšu darināšanas veids līdzīgs 10.–13. gs. Krievzemes bruņukrekļiem.

Sākot ar 10. gs., Latvijā gan kā ierocis, gan kā varas un bagātības simbols izplatās divasmeņu zobeni, kurus nēsāja ar bronzu grezni apkalatās ādas makstīs. **Zobena maksts gala apkalums** (15. tab.: 8) atrasts arī Jersikas pilskalna slānī, kuru F. Balodis datējis ar 11. gs. 1. pusi. Jaunākie pētījumi rāda, ka šo apkalumu plašākas izmantošanas periods tiek attiecināts uz 12. gs. vai 13. gs. sākumu. Šī tipa maksts gala apkalumi lielākoties zināmi no Kurzemes un tiek pausts uzskats, ka tie arī tur izgatavoti. Latvijā vēl līdzīgi eksemplāri konstatēti Vecrīgas un Kokneses Mūkukalna izrakumos.

Kopš seniem laikiem zirgs bijis gan vilcējspēks zemkopībā, gan neaizstājams pārvietošanās līdzeklis. Uz to norāda zirglietu un jātnieka **pieuderumu** (zirga mutes dzelži, leduspieši, pieši, segļu kāpšļi, pātagu kāti u.c.) atradumi dzīves vietās. Jersikā šie priekšmeti pārstāvēti galvenokārt 1939. gada izrakumos. No zirglietām pilskalnā konstatēti divi zirga iemauktu dzelžu fragmenti (15. tab.: 10, 11), pieci leduspieši (15. tab.: 1–3) un dzelzs skrāpja fragments (15. tab.: 9). Leduspiesis – dzelzs plāksnīte ar paplašinātu vidusdaļu un izcilni – dzelksni – centrā, bet gali noslēdzas ar iedzītņiem. Šādus priekšmetus lietoja zirga naga priekšējās daļas apkalšanai, lai neslīdētu kājas. Skrāpjus savukārt izmantoja zirgu tīrīšanai. Atrastais skrāpja fragments pārstāv šo rīku senāko formu, kura lietota 11.–13. gadsimtā.

Jersikas pilskalnā atrasts viens segļu kāpšļa fragments (15. tab.: 7), kas pēc formas tuvāks 12. gs. kāpšļiem. Kāpšļa apakšējā daļa nav saglabājusies, bet augšdaļas loks ovāli trīsstūrainis, ar nelielu, garenu iegriezumu. Jātnieki, lietojot segļus un pie tiem piestiprinātus kāpšļus, nodrošināja stabilitāšu sēdēšanu zirga mugurā. Arī militārās sadursmēs stingrs kāju atspiedienu uz kāpšļiem paaugstināja militārās spējas, sevišķi tuvciņas momentos. Zirgu jātnieks uzmundrināja gan ar apaviem piestiprinātiem piešiem,

gan pātagu. Atradumi kapulaukos rāda, ka pārsvarā piesis bijis tikai pie vienas (kreisās) kājas apava. Vienam Jersikā uzietajam piesim sānskatā V veida loks, kas griezumā segmentveida (15. tab.: 6). Uz pieša loka vērojamas šķērseniskas gropītes, kas norāda, ka tas bijis inkrustēts ar bronzas vai sudraba stīgām. Pieši ar V veida loku raksturīgi 11.–13. gs., bet profilētie dzelzšņi lietoti 12.–13. gadsimtā. Pārējiem trim atradumiem – piešu fragmentiem – gala noformējumi līdzīgi: tie ir četrstūrveida, ar diviem gariem caurlauzumiem. Vienam loks inkrustēts ar bronzas punktiņiem (15. tab.: 5). Līdzīgs piesis zināms no Kokneses pilskalna. Latvijas teritorijā pieši nereti sastopami kuršu zemēs un arī lībiešu teritorijā.

Pātagas detaļas arheoloģiskajā materiālā sastopamas retāk. Jersikas pilskalnā ir atrasts pātagas roktura kaula gals (15. tab.: 4), kuru F. Balodis uzlūkojis par kaulā grieztu mītiska dzīvnieka galvu – kāta vai spala uzgali. Priekšmeta knābveidīgais izvīrējums neļāva pātagai izslidēt no rokām. Latgaļu apdzīvotajā teritorijā zināmi vairāki pātagu kāti, bet to forma atšķirīga, tie pieder pie t.s. skanošajiem pātagas kātiem. Jersikas atradumam līdzīgi pātagas roktura gali nelielā skaitā uzieti Krievzemē. Pēc Krievzemē iegūtā parauga darināti pātagas roktura bronzas gali Volgas Bulgārijā, kur konstatēta arī lejamveidne to atliešanai. Šo riku izcelsmi pētnieki saista ar stepju un mežastepju klejotāju apdzīvotajiem dienvidu apvidiem, kur tie lietoti 11.–13. gadsimtā. Šajā pašā laikā tie izplatās arī Krievzemes dienvidu un ziemeļu teritorijā. Pātagu lietošana tiek saistīta ar austrumniecisko jāšanas veidu – zirga vadīšanu bez piešu lietojuma. Jātnieks ar pussaliektām kājām balstās uz seglu kāpšļiem un zirgu vada ar pātagas palīdzību. Šāds jāšanas veids bija izplatīts pie klejotāju ciltīm Eirāzijas stepēs. Rietumu zemēs lietoja citu jāšanas paņēmienu. Pie zirga ar siksnām piestiprinātie ērta sēdekļa formas segli un kāpšļi nodrošināja jātņiekam stabilu un stingru sēdēšanu zirgā, kuru viņš vadīja ar kājai piestiprinātu piesi vai pavadu.

Rotas

Senie latgaļi valkāja krāšņas rotas. Sevišķi grezns bija sievietes tērps – bronzas stīpiņām izrakstīta villaine, vainagi, kaklariņķi, krūšu važiņu rotas, aproces, gredzeni. Arī vīrieši tērpu sasprauduši ar saktām, uz rokām vilkuši aproces un gredzenus, bet svārki dažkārt bijuši rotāti ar bronzas spirālītēm

un gredzentiņiem. Rotas bagātīgi pārstāvētas kapulaukā, jo saskaņā ar seno latgaļu apbedīšanas tradīcijām mirušos kapā guldīja svētku tērpā. Mītņu slāņos parasti atrod mazākās, nozaudētās vai salauztās lietas.

Gandrīz visos Jersikas pilskalna slāņos atrastas bronzas **spirālītes, cilindriši, gredzentiņi, važiņas, riņķīši**. Bronzas spirālītes (16. tab.: 5, 6), saverot uz lūku aukliņām un sakārtojot rindās, un ap tām aplokot ornamentētas bronzas skārda plāksnītes (16. tab.: 1–4), izveidoja bronzas spirālīšu lentveida vainagus. Šādi vainagi bija iemīlota latgaļu sieviešu rota kopš 7. gadsimta. Rievotos cilindrišus (16. tab.: 10) un lielās spirāles (16. tab.: 11) saverot uz lūkiem, izgatavoja grīstes vainagus, ko latgaļu sievietes valkāja no 9. gs. līdz 12. gadsimtam. Dažkārt greznāk rotātos cilindrišus (16. tab.: 7, 9) izmantoja arī kā gredzenus un vilka uz roku pirkstiem. Savukārt ar mazajiem bronzas gredzentiņiem, kurus lielā skaitā uzgāja pilskalnā, greznoja villaines un apģērbu. Bronzas riņķīšu važiņas (16. tab.: 8), vītās un pītās stieniņu važiņas (16. tab.: 17, 18) izmantoja dažādu piekariņu piekarināšanai.

Pilskalnā atrasti tikai **bronzas kaklariņķu** fragmenti. 1939. gada izrakumu materiālā fragmentāri pārstāvētas visas iemīlotākās seno latgaļu sieviešu kaklariņķu formas: noplacinātais kaklariņķis ar piekariņiem (16. tab.: 20), kaklariņķis ar seglu un kruža galiem (16. tab.: 21), kaklariņķis ar tordētu loku un četrskaldņu galiem, no trim stieplēm vīts kaklariņķis. Vesels saglabājies tikai dzelzs kaklariņķis ar viegli tordētu loku un noplacinātiem aizliektiem galiem (16. tab.: 19), kurš atrasts pilskalna apdzīvotības senākajā slānī.

Vairākos eksemplāros pilskalnā atrastas dzelzs **spieķadatas**. Četras ir vidējam dzelzs laikmetam raksturīgās dzelzs spieķadatas ar noplacinātu ovālu vai trīsstūrveida galviņu (16. tab.: 13, 15). Tās konstatētas gan kultūrslāņa apakšējā, gan augšējā daļā. Divas adatas ar ovālu un attiecībā pret adatas stāvu taisnu galvu (16. tab.: 12) pēc atradumiem citās dzīvesvietās (Asote, Oliņkalns) attiecināmas uz 11. gadsimtu.

Jersikas pilskalnā uzieti arī divu **krustadatu** fragmenti. Vienas krustadatas forma – rombveida plāksne ar apaļām, noplacinātām pogām tās stūros un centrā četriem iedziļinātiem rombiņiem (16. tab.: 16) – attīstījusies no vidējā dzelzs laikmeta otrās puses rotadatām ar konusveida izcēlumiem pogveida galos, kuras bija parastākais rotadatas tips zemgaļu apdzīvotajā teritorijā. Otrās krustadatas izveidojums atbilst Igaunijā 12.–13. gs. sastopamajām rotadatām ar savienojumiem jeb tiltiņiem starp

krustadatas galiem (16. tab.: 14). Latvijā līdzīgas krusadatas vai no tām pārtaisīti piekari uzieti gan latgaļu (Kārļu Ainava, Smaudži), gan lībiešu pieminekļos. Vairāki atradumi nāk no Daugavas lejteces, tajā skaitā Daugmales, Doles Raušu ciema, Salaspils Reznu kapulauka depoziā un 2. apbedījuma, kur tie tiek attiecināti uz 12. gs. otro pusi un 13. gs. sākumu.

Apģērba saspraušanai un izgreznošanai lietotās saktas Jersikas pilskalnā nav konstatētas tikai pašā apakšējā slānī. Lielāks skaits un formu ziņā daudzveidīgākas saktas atrastas 1939. gada izrakumos (30 eksemplāri). Kopumā izrakumos visplašāk pārstāvētas bronzas pakavsaktas (46), it īpaši pakavsaktas ar atroģitiem galiem. Tō vidū pakavsaktas ar tordētu loku (10) (17. tab.: 26), šķērsgriezumā trīsstūrveida loku (7) (17. tab.: 22), apaļu loku (6) (17. tab.: 15), šķērsgriezumā noapaļoti četrstūrainu loku (2) (17. tab.: 21). Vienā eksemplārā konstatēta pakavsakta ar atroģitiem galiem, profilētu un ar pretstatītu trīsstūrīšu rindām rotātu loku (17. tab.: 23), kā arī no apaļas stieples izgatavota neliela saktiņa ar atlocītiem galiem. Pirmajai līdzīgas pakavsaktas valkātas 12. gs., otrajai – paralēles rodamas citu dzīvesvietu (Oliņkalns, Tērvete, Sēlpils) 12.–13. gs. slāņos. Pilskalna plakuma rietumu malas izrakumu laukumos iegūtas divas dzelzs pakavsaktas ar atroģitiem galiem (17. tab.: 11). Parasti dzelzs pakavsaktām loks notīts ar bronzas stiepli. Dzelzs pakavsaktas bez notinuma atrastas ļoti reti (Sēlpils, Asote, Radžu kapulauks) un tiek datētas ar 9. gadsimtu. Domājams, ka arī Jersikas eksemplāri attiecināmi uz to pašu laiku, lai gan konstatēti augšējos slāņos.

Starp pakavsaktām ar citiem galu izveidojumiem atzīmējamās saktas ar šķērsgriezumā apaļu loku un vāju galiem (3 eks.) (17. tab.: 4, 17), maģonpogaļu galiem (3 eks.) (17. tab.: 12), četrskaldņu galiem (2 eks.) (17. tab.: 19). Vienā eksemplārā atrastas saktas ar rēdžu galiem (17. tab.: 14), skaldņotiem galiem (17. tab.: 6), pogu galiem (17. tab.: 2) un naglu galiem (17. tab.: 3). 1939. gadā kultūrslāņa pirmajā kārtā atrastas trīs pakavsaktas ar tordētu loku un stipri deģenerētiem zvērgalvu galiem (17. tab.: 1, 24), kas gan pēc to atrašanas vietas, gan formas datējamas ar 13. gadsimtu. Arī pārejās saktas, balstoties uz paralēlēm Talsu, Tērvetes un Asotes pilskalnā, attiecināmas uz 12. un 13. gadsimtu. Rets atradums ir 12. gs. slānī uzietā pakavsakta ar konusveida galiem un augu motīvu rotātu loku (17. tab.: 16). Tādas plašāk izplatītas Krievijas ziemeļrietumu arheolģiskajos pieminekļos 10. gs. beigās – 12. gadsimtā. Pakavsaktai ar aptītu loku (17. tab.: 20) līdzīga rota zināma no Rīgas viduslaiku slāņa.

Jersikas pilskalna atradumu vidū arī dažas **riņķa saktas**. 1990. gadā izrakumos uzzieta bronzas skārda riņķa sakta ar vaļņveidā izliektu dobu loku, kurš rotāts ar spirālveida līnijām un iedziļinātu punktu rindu gar loka ārmaļu (17. tab.: 10). Līdzīgas saktas zināmas no Ciblas, Vecgulbenes Dumpjiem, Tērvetes. Otrai riņķa saktai no 1939. gada izrakumiem loks rotāts ar trim trīs grupās izkārtotiem punktveida pacēlumiem (17. tab.: 9). Vairākas šādas saktas izraktas Asotes pilskalna 13. gs. slānī. No iepriekšējām ar nedaudz biezāku loku un grūti saprotamu (augu?) ornamentu atšķiras divas citas kultūrslāņa augškārtā atrastās riņķa saktas (17. tab.: 8). Minētās saktas lietotas kopš 12. gs. beigām (Lejasdopeles), sastopamas arī vēl 14. gadsimtā. Jersikas pilskalnā uzzieta arī viena no piecdesmit Latvijā atrastajām zvaigžņu saktām (17. tab.: 25), kura pēc staru galu izveidojuma datējama ar 12. gadsimtu.

1939. gada senlietu vidū ir arī divas **plāksnes saktas**. Vienai neliela izmēra saktiņai plāksne trīsstūrveida, tai augšgalā stūrains sānu izvirsījumi un apaļš noslēgums, bet apakšmala robota (17. tab.: 7). Plāksnes virsma gluda. Šķiet, ka par izejformu šai saktai izmantota otra Jersikā atrastā sakta, kurai segmentveida forma ar apaļu noslēgumu augšdaļā. Saktas virsma klāta ar plānu, ornamentētu platējumu (sudraba?) un konusveida izcilņiem (17. tab.: 17). Plāksnes saktas ir zemgaļiem raksturīga rota. Aprakstītajam līdzīgu plāksnes rotājuma veidu zemgaļi izmantojuši rotu darināšanā jau ap 1000. gadu.

Jersikas pilskalnā atrasts retas formas – par plāksnes saktu pārveidots segmentveida važturis (17. tab.: 18), kuram analogijas zināmas no Turaidas pils. Formas un rotājuma ziņā līdzīgi važturi sastopami arī pie zemgaļiem un libiešiem, bet šīs formas pirmsākumi, šķiet, attiecināmi uz stikla inkrustācijām rotātiem važturiem no kuršu zemēm Lietuvas teritorijā. Turaidas eksemplārs tiek datēts ar 11. gadsimtu. Jersikas važturis – sakta konstatēts 12. gs. slānī. Ņemot vērā, ka rota ir pārtaisīta, tad iespējams, ka tā kā sakta lietota 12. gadsimtā.

Jersikas pilskalnā atrasts ievērojams skaits aproču un to fragmentu. To vidū gan dzelzs, gan bronzas **aproses**. Piecas no dzelzs darinātās aproces ir ar atroptiem galiem un taisnstūrveida griezuma loku (18. tab.: 6), bet viena – ar griezumā rombveida loku un sašaurinātiem galiem (18. tab.: 5). Minētās aproces atrastas 12. gs. slānī. Šādu aproču eksemplāri zināmi arī Asotē, Koknesē 12.–13. gs. slāņos.

Pie latgaļiem iemīļotās bronzas spirālaproces senlietu materiālā pārstāvētas ar viju fragmentiem. Arī bronzas aproces ar nedaudz dobiem, paplašinātiem galiem un iegravētu svītru pinuma rotājumu (18. tab.: 3) saglabājušās fragmentāri.

Jersikas kultūrslānī lielākā skaitā, sevišķi 1939. gada izrakumu laikā, atrastas bronzas aproces ar zvērgalvu galiem (23 eks.). Daļa uzieto aproču izmēru ziņā ir nelielas, šauras apcocītes ar griezumā trīsstūrveida vai segmentveida loku, kurš ornamentēts ar iegravētu svītru rakstu. Zvērgalvas šīm apcocēm iezīmē nelieli pacēlumi aproces sānos ausu vietā vai šķērsvītras un iegravēts krusts uz aproces gala (18. tab.: 12, 13). Otru grupu veido aproces ar platāku, griezumā segmentveida vai trīsstūrveida loku, kurš rotāts ar lāsīšu vai pretstatītu trīsstūrīšu ornamentu. Zvērgalvu šīm apcocēm iezīmē nelieli pacēlumi un iegravēti šķērskrusti (18. tab.: 8, 11, 16, 17). Aprocī ar masīvu četrstūrveida galu, kurš ornamentēts ar divām saulītēm, un pretstatītu trīsstūrīšu rindām rotātu loku līdzīgas parasti uziet vīriešu apbedījumos (18. tab.: 1). Atrastas arī divas zvērgalvu aproces, tām no trim stieplēm vīts loks, un viena aproce ar profilētu loku un pretstatītu trīsstūrīšu rotājumu (18. tab.: 18, 20). Aprocēs ar zvērgalvu galiem latgaļu zemēs plaši izplatītas 11.–12. gadsimtā. 12. gs. beigās – 13. gs. šo aproču ornaments vienkāršojas, aproču loks kļūst plānāks un platāks (18. tab.: 10, 19), ar laiku izveidojas aproces forma ar šauriem galiem un platu vidusdaļu – vairogaproces (18. tab.: 4).

Visai daudz pilskalna augšējās kārtās uzietas arī plānas bronzas lentveida aproces (14 eks.) (18. tab.: 2, 7, 9). Vairums no tām fragmentāras. Šo aproču ornaments atšķiras ar savu daudzveidību – nav vienādi rotātu aproču. Vairākām apcocēm ornaments izpildīts pavirši. Aprocēs ornamentētas ar dažādi uz loka izkārtotām trīsinātām līnijām, iespiestiem četrstūrīšiem, saulītēm, maziem aplīšiem. Divām apcocēm loks rotāts ar akanta lapas motīvu (18. tab.: 14). Minētajām apcocēm gali parasti sašaurināti un dažkārt arī atrotīti. Līdzīgas aproces zināmas arī no Asotes pilskalna 11.–13. gs. slāņiem. Jersikas pilskalna materiālā pārstāvētas arī cita veida aproces. To vidū ir no trim stieplēm vīta aproce ar cilpu galiem (18. tab.: 15), kā arī no divām stieplēm vītas aproces ar sasiētiem galiem fragments. Vītās aproces uzietas arī citos latgaļu apdzīvotās teritorijas 11.–12. gs. pieminekļos, bet to izcelsme saistāma ar

Krievzemi. Vienā eksemplārā Jersikas pilskalnā atrasta aproce ar imitēti vītu loku un sašaurinātiem galiem. Novgorodā tādas konstatētas 11.–14. gs. slānos.

Ievērojamā skaitā Jersikas senlietu kolekcijā pārstāvēti bronzas gredzeni, taču vairums no tiem salūzuši, deformēti. No gredzeniem visplašāk lietoti spirālgredzeni, kas veidoti no šķērsriezumā apaļas stieples (19. tab.: 1, 2, 11, 16, 17, 21, 26). Visai reti spirālgredzeni darināti no šķērsriezumā trīsstūrveida (19. tab.: 7) un segmentveida stieples (19. tab.: 6). Viju skaits gredzeniem dažāds – 3–10 vijas, viju gali – nereti smaili. Piecos eksemplāros pārstāvēts gredzens ar vidusplāksnīti (19. tab.: 23, 24), viens no tiem grezni izrotāts ar saulītēm. Gredzeni ar vidusplāksnīti lietoti 11.–12. gadsimtā. Uzieto gredzenu vidū arī četri gredzeni ar divām priekšpusē paplatinātām vijām (19. tab.: 19, 20), deviņi gredzeni ar paplatinātu priekšpusi un pāri saejošiem galiem (19. tab.: 10, 12, 13, 22), četri gredzeni ar tordētu priekšpusi (19. tab.: 28, 29), divi gredzeni ar pītu (19. tab.: 25, 27) un divi gredzeni ar imitēti pītu priekšpusi (19. tab.: 14, 15). Šie gredzeni biežāk sastopami 12. gs. otrajā pusē un 13. gadsimtā. Atrasts arī gredzens, kuram bijusi krāsaina stikla acs (19. tab.: 9), un vairoggredzens (19. tab.: 30). Pirmajam līdzīgi citās dzīvesvietās (Koknesē) atrasti 12. gs. slānī, otrie ieviešas no 13. gadsimta. Interesanti atzīmēt, ka dažkārt par gredzeniem izmantoti salūzušo aproču gali (19. tab.: 3–5).

Piekariņi veido visplašāko atradumu grupu. Dzelzs laikmeta iedzīvotāji tos bagātīgi izmantoja pie kakla un krūšu rotām, arī tērpa izgreznošanai. No bronzas izgatavoto piekariņu vidū vislielāko skaitu sastāda piekariņi, kuri no savas ģeometriskās formas – trapeces – ieguvuši nosaukumu **trapeceveida piekariņi** jeb **trapeceveida mēlītes** (vairāk nekā 300 eksemplāru). Šīs formas piekariņi bija iemīļota latgaļu rota kopš 7. gadsimta. To lietojums bijis daudzveidīgs. Sieviešu kapos trapeceveida mēlītes atrastas, piestiprinātas bronzas spirālīšu lentveida vainagu mugurpusē vai vainagiem piekārtu važiņu galos, bronzas grīstes vainagu "bižu" noslēgumos. Sievietes trapeceveida mēlītes izmantoja krūšu rotās – pie rotadatām un važturišiem piekārtajās važiņās. Kopš 11. gs. trapeceveida mēlītes bagātīgi piekarināja noplacinātajiem kaklariņķiem. Kaklariņķa priekšpusi greznojošo mēlīšu skaits nereti sasniedza 40. Trapecveida mēlītes atrod piestiprinātas arī pie spirālgredzeniem un bronzas zvaniņiem. Arī vīrieši trapeceveida mēlītes piestiprināja pie krūšu rotām, gredzeniem, izgreznoja svārkus.

Vairums Jersikā atrasto trapecveida mēlišu ir 2–3 cm garas plāksnītes ar 1,2–2 cm platu pamatni (20. tab.: 12–15, 21–26, 30–35). Piekariņa augšdaļa bieži vien aizlocīta, lai caurumiņš tik ātri neizdiltu (20. tab.: 14, 24). Šī veida mēlītes visbiežāk nav rotātas, tikai paretam gar piekariņa malām iegravēta līnija (20. tab.: 35), izspiesti reljefi valniši (20. tab.: 30, 31) vai punktiņi (20. tab.: 22). Mēlītes ar iegravētas līnijas un izspiestu punktiņu rotājumu raksturīgākas 10. gs. beigām un 11. gs. pirmajai pusei. No 11. gs. izplatītas mēlītes ar valnišu rotājumu. Uz četrām 1939. gada izrakumos atrastajām mēlītēm arī neparastāks ornaments – trīsstūrīšu rindu rotājums (20. tab.: 21), bet divas mēlītes rotā gareniski pa vidu izspiesti apaļi pacēlumi (20. tab.: 23). Abu veidu mēlītes ir hronoloģiski vēlākas. Līdzīga trapecveida mēlīte ar trīsstūrīšu ornamentu zināma no Asotes pilskalna 13. gs. slāņa. Savukārt izspiesti apaļi izciļņi parasti rotā apaļos un rombveida piekariņus, kuri lietoti kopš 11. gs. vidus.

Mazākā skaitā (15 atradumi) uzietas garenās trapecveida mēlītes, kuru garums 4–6,5 cm, bet pamatne 1,4–1,8 cm plata. Šie piekariņi lielākoties ornamentēti ar divām rombu veidojošām likloču līnijām (20. tab.: 37). Divām atrastajām mēlītēm arī sīku iecirtumu līniju raksts (20. tab.: 38). Līdzīgi kā Asotē un Oliņkalnā, Jersikas pilskalnā šīs formas mēlītes uzietas augšējos slāņos. Garenās mēlītes Austrumlatvijā sāk lietot jau 12. gs. beigās. Plašāk tās sastopamas 13.–14. gadsimtā.

Vēl mazākā skaitā pārstāvētas mēlītes, kuru garums 1,4–1,6 cm, pamatne 0,9–1,3 cm plata. Vairākos gadījumos mēlītes atrastas, pa pāriem piestiprinātas cilpveida bronzas važturītim vai savienotas ar riņķīti (20. tab.: 10, 11). Tikai vienā gadījumā mēlītes rotātas ar iespiestu trīsstūrīšu rindu gar sānu malām. Mazās trapecveida mēlītes bija piemērotākas piestiprināšanai pie spirālgredzeniem.

Kopā ar trapecveida mēlītēm lietoti **bronzas zvaniņi un zvārguliši**. Arī zvaniņus latgaļu un sēļu sievietes 7.–11. gs. kāra pie vainadziņiem, kakla un krūšu rotām, spirālaprocēm, spirālgredzeniem, bet vīrieši – izgreznoja arī galvassegas un apģērbu. Kopš 10. gs. zvaniņu vietā sāk izmantot zvārgulišus, un tie lietoti pat vēl 16. gadsimtā. Jersikas pilskalnā atrasti seši zvaniņi (20. tab.: 17, 18) un vairāk nekā 100 zvārgulišu. Vairumam zvārgulišu ir bumbierveida forma, koncentrisks valnītis vidusdaļā, krustveida šķēlums lejasdaļā un ap šķēluma vietu iegravētas svītras (20. tab.: 2, 4, 5, 20). Senākajiem zvārgulišiem ar krusta šķēlumu cilpiņa

ir apaļa, bet 13. gs. parādās zvārguliši ar četrstūrveida cilpiņu (20. tab.: 19). Zvārguļa iekšpusē ieliktais granīta zvīrgzds vai metāla gabaliņš, zvārgulītim kustoties, radija skaņu. Otra veida zvārguliši – neliela izmēra (diametrs 1,4–1,6 cm), apaļas formas, ar vienkāršo šķēlumu lejasdaļā un 1–3 koncentriskiem valnīšiem vidusdaļā (20. tab.: 7–9). Četri no apaļajiem zvārgulīšiem izmēru ziņā samērā lieli (diametrs 2,5–2,8 cm) (20. tab.: 1). Tie uzieti pilskalna virsējos slāņos. Iespējams, ka tādus zvārgulīšus izmantoja zirgu iemauktu rotāšanai. Trapecveida mēlišu, zvaniņu un zvārgulīšu skaņas, saskaņā ar senajiem ticējumiem, aizbaidīja ļaunos garus.

Jersikas pilskalna augšējos slāņos uzieti no plāna bronzas skārda izgatavoti **apaļie** (8) un **rombveida piekariņi** (7). Piekariņiem ar kniedīti piestiprināta taisnstūrveida plāksnītes cilpiņa. Piekariņu rotājumam raksturīgi apaļi pacēlumi (parasti pieci) vidū. Pilskalna rietumu malā atrasti divi apaļie piekariņi (20. tab.: 39, 41). Abiem piekariņiem raksturīgi pieci simetriski (krustveidā) izkārtoti apaļi pacēlumi vidū un ar izspiestu punktiņu dubultrindu rotāta mala. Piekariņi dažāda lieluma – to diametrs 3,2 un 2,1 cm. Vairāki apaļie piekariņi ar reljefiem pacēlumiem atrasti arī 1939. gada izrakumos. Vienu no tiem – ar vienu reljefu pacēlumu vidusdaļā (20. tab.: 40) F. Balodis datējis ar 11. gs., bet trīs citus – piekariņus ar pieciem reljefiem pacēlumiem (20. tab.: 42) – ar 12. gs. beigām un 13. gs. sākumu. Apaļie piekariņi, kurus dažkārt sauc arī par vairogveida piekariņiem, nereti sastopami lielākajos latgaļu, zemgaļu, vendu un lībiešu centros – Asotē, Mežotnē, Tērvetē, Talsos, Daugmalē. Šajos pieminekļos atrasto piekariņu analīze rāda, ka to lietošana aptver laikposmu no 11. gs. 40. gadiem līdz 15. gadsimtam.

Rotājuma ziņā līdzīgie rombveida piekariņi lietoti nedaudz vēlāk. Jersikā tie atrasti kultūrslāņa 1. un 2. kārtā un attiecināmi uz 13. gadsimtu. Atrasto piekariņu vidū ir piekariņi ar vienu vai divām punktiņu rindām gar malām (20. tab.: 46). Rombveida piekariņi ar divām punktiņu rindām gar malām un pieciem izcilnīšiem pa vidu citās dzīvesvietās tiek datēti ar 13. gs., bet piekariņi ar pieciem izcilnīšiem un vienu punktu rindu – ar 14. gs. 2. pusi. Jersikas pilskalnā, šķiet, šie piekariņi varētu būt lietoti arī vienlaicīgi.

Ievēribu pelna Jersikas pilskalnā uzietais plakans **zirdziņa piekariņš** (20. att.: 36). Parasti šie piekariņi rotāti ar saulītēm, bet kāju galos izurbti caurumiņi. Citviet uzieti piekariņi ar šajos caurumiņos iekarinātu zvārgulīti vai dzīvnieka nagu. Ar zirgu saistīti daudzi ticējumi. Senajos

ticējumos zirgs bijis gaismas un Saules vedējs, kas zemkopju tautām nodrošina labklājību un auglību. Vēlajā dzelzs laikmetā, pieaugot zirga nozīmei karagājienos, iespējams, ka zirdziņa piekariņi bija bagāta karavīra simbols. Šie piekariņi lietoti no 10. gs. līdz 13. gs. sākumam ne tikai Latvijā, bet arī Krievzemē, sevišķi kādreizējās austrumbaltu teritorijās.

Nosaukto piekariņu klāstu papildina 1939. gada izrakumos uzietais stienīšu važiņā iekārtais ažurais **riteņveida piekariņš** ar sešiem spieķiem un piecām kārpiņām to galos (20. tab.: 29). Līdzīgs piekariņš zināms arī no Asotes pilskalna. Tie ir zemgaliskas izcelsmes. 11.–12. gs. pie zemgaļiem sastopamas šādas formas saktas un rotadatu galvas. Zemgaliska forma ir arī krustveida piekariņam ar pogu galiem un četrās daļās dalītu rombveida iedobumu vidū (20. tab.: 45).

Kā piekars izmantota arī viļņveida stieple ar ielocītiem galiem (20. tab.: 49), astoņnieka formas plāksnīte (20. tab.: 28). Skandināviskas izcelsmes apaļais piekariņš ar zvēru motīvu (20. tab.: 43) pazīstams arī no Daugmales pilskalna atradumiem. Fragmentāri saglabāties apaļais piekariņš ar putna attēlu (20. tab.: 50) Latvijā ir unikāls atradums.

Jersikieši nēsājuši kā piekariņus arī sadzīves priekšmetu atdarinājumus kaulā un bronzā. Jersikas pilskalna augšējās kārtās uzieti četri bronzas **ķemmveida jeb tauriņveida piekariņi**. Tie ir apaļas vai ovālas formas ar ieloku augšpusē un apakšpusē. Virsma piekariem rotāta ar šķērsvītru un sauliņu ornamentu (20. tab.: 47, 51, 52). Latgaļu kapulaukos šīs rotas izmantotas 12. gs. kā lentveida spirālīšu vainagu piekari vai piestiprināti pie lociņa važturī iekārtajām važiņām. Šādi piekari bieži sastopami arī vēl 13. un 14. gs. dzīvesvietās un kapulaukos. Saskaņā ar senajiem ticējumiem ķemmveida piekariņi pasargāja to valkātājus no dažādām slimībām, aizšķērsoja ceļu ļaunumam.

Pilskalna plakuma rietumu malā atrasti trīs **kaula nazišu piekariņi** (21. tab.: 15–17), kuri datējami ar 11.–12. gadsimtu. Viens kaula naziša piekariņš ar robotu spalvu (21. tab.: 18) iegūts arī 1939. gada izrakumos, slānī, kuru F. Balodis datē ar 11. gs. sākumu. Miniaturu sadzīves priekšmetu (karotišu, atslēdziņu, nazišu, cirvīšu) atveidojumi piekariņos vairāk izplatīti pie lībiešiem un citām somu tautām. Pētnieki uzskata, ka šādu piekariņu nēsāšana nodrošināja pārticību un labklājību un atbaidīja ļaunumu, lai gan stingra uzskata par katra veida piekariņu mitoloģisko un simbolisko jēgu nav. Tā, piemēram, slēdzenes sieviešu apbedījumos tiek

uzskatītas gan par sievietes – saimnieces varas simbolu, gan dziedniecisku amuletu, gan mitoloģisku viņpasaules durvju simbolu. Ņemot vērā, ka latgaļu sieviešu apbedījumos sadzīves priekšmeti kā piekariņi atrasti visai reti, iespējams, ka tos nelietoja kā amuletus, bet gan izmantoja kā bagātības un varas simbolus. Interesanti atzīmēt, ka Jersikā uziets ne tikai slēdzenes piekariņš (20. tab.: 48), bet arī atslēgas piekars – cilindriskās piekaramās atslēgas atveidojums bronzā (20. tab.: 44).

Dzīvnieku zobu, ilkņu, žoklišu piekariņi Jersikas pilskalnā pārstāvēti vairāk nekā 80 eksemplāros. Ceturtā daļa no tiem ir caunas žoklišu piekari (21. tab.: 12–14). Pārējo piekariņu vidū 11 bebra pēdu kauliņi (21. tab.: 9–11), 7 lāča zobi (21. tab.: 19–21) un lāča nags (21. tab.: 3), meža cūku ilkņi (21. tab.: 1, 2, 24) un citu dzīvnieku zobu un ilkņu un kauliņu piekari (21. tab.: 4–8, 22, 23). Interesanti atzīmēt, ka 1939. gada izrakumos atrasts piekariņš – bebra pēdas kaula atveidojums bronzā. Šādu piekariņu – amuletu valkāšana saistīta ar pagāniskiem ticējumiem.

Gan praktiskas, gan rotājošas funkcijas pildīja jostas, no kurām pilskalnā uzieti dažāda veida **jostas sprādzes, apkalumi, jostu dalītāji, piekari**. Jersikas pilskalna izrakumu materiālā pārstāvētas gan dzelzs, gan bronzas jostas sprādzes. Dzelzs sprādzes četrstūra formas (22. tab.: 17), dažām priekšpuse noapaļota. Tās visas konstatētas augšējos slāņos. Daudzveidīgākas un greznākas ir bronzas sprādzes (22. tab.: 21–30). Vairums ir lirasveida sprādzes, kuras pārstāv šo sprādžu divus variantus – ar trīsstūrveida un lilijas veida priekšpusi (22. tab.: 22, 23, 26, 29, 30). Divas lirasveida sprādzes ar greznāku noformējumu, kurā tiek saskatīts austrumu kultūras – pēcsasanīdu perioda stils (22. tab.: 24, 25). Lirasveida sprādzes 11.–12. gs. sastopamas plašās teritorijās arī ārpus Latvijas. Lirasveida sprādzes vietēja ražojuma paraugs iegūts Tērvetes pilskalnā, kur atrasta sprādzīte ar nenolidzinātām lējuma maliņām.

Citu formu jostas sprādzes konstatētas tikai vienā vai divos eksemplāros. 12. gs. slānī uzietā bronzas sprādze ar noapaļotiem stūriem un trīsstūrveida izvirzījumu priekšpusē (22. tab.: 27). Sprādzes loks rotāts ar saulītēm un trīsinātām līnijām. Uz 12. gs. attiecināma arī sprādze ar noapaļotu priekšpusi, uz augšu izceltu iekšējo maliņu, kas rotāta iecirstām šķērsvītrām (22. tab.: 28). Līdzīgas sprādzes zināmas arī no Asotes pilskalna 11./12. gs. slāņa. Augšējā kārtā Jersikas pilskalnā atrasta četrstūra formas sprādze un sprādzes fragments ar akanta lapas rotājumu (22. tab.: 21).

Jostu apkalumu vidū ir gan ļoti vienkāršas kvadrātveida, trapeces vai taisnstūra formas plāksnītes (22. tab.: 4, 8, 12, 19), gan greznāki rotājumi. Jersikas pilskalnā un arī kapulauka 24. kapā konstatēti reti sastopami jostas apkalumi – četrstūrains bronzas apkalumi ar zirdziņa attēlu (22. tab.: 1). Apkalumi ar zirdziņa attēlu atrasti vēl Odukalnā, Cesvaines Kalnapaukšu 1. kapā latgaļu teritorijā un Lielstraupes Pūricu kapulauka 11. kapā lībiešu novadā. Jostu apkalumu vidū ir arī nelielas četrstūra formas plāksnītes ar slīpā krusta motīvu (22. tab.: 5, 7). Analogiski apkalumi Asotē, Kristapiņu kapulaukā un citur latgaļu teritorijā tiek datēti ar 11.–13. gs. Šādi apkalumi konstatēti gan Krievzemē, gan Somijā un Zviedrijā. To izplatība tiek saistīta ar Piedņepras teritorijām, kur līdzīgi apkalumi izplatās hazāru kultūras ietekmē. Pētnieki uzskata, ka arī piecstūrains apkalumi (22. tab.: 2, 3) izplatās austrumu kultūras ietekmē. Jersikas pilskalnā uzieti vairāki apkalumi, kuros vērojamas skandināviskas ietekmes (22. tab.: 9–11). Apkalumi ar skandināvisku rotājumu lielākā skaitā atrodami Daugavas un Gaujas lejteces senvietās un tiek attiecināti uz 12. gadsimtu.

No jostu piekariem konstatēti latgaļu teritorijā plaši izplatītie riņķīši ar zvārgulīti (22. tab.: 18), bet jostas sadalitāju pārstāv bronzas riņķis (22. tab.: 16).

Seno jersikiešu saimnieciskā darbība, tirdznieciskie un kultūras sakari

Izrakumos iegūtais materiāls raksturo pilskalna iedzīvotāju nodarbošanos.

Zemkopības vietu Jersikas iedzīvotāju dzīvē apliecina pilskalnā uzietie zemkopju darbarīki. Pilskalnā atrastais dzelzs lemeša fragments rāda, ka zeme apstrādāta ar spīlarklu, kas bija efektīvs zemes apstrādes rīks mežainajos tīrumos, kur zemes aršanu traucēja saknes un celmi. Lemeša garums (20–25 cm) ļāva apstrādāt un uzirdināt zemi dziļāk.

F. Balodis pieņēma, ka noteicošā loma zemkopības un lopkopības darbu pārzināšanā bijusi Dignājas pils iedzīvotājiem, kuri apgādājuši ar nepieciešamo arī Jersikas iedzīvotājus. Uz šādu domu vedināja fakts, ka Dignājas pilskalna un apmetnes slāņos sirpju atradumi ir biežāki un Daugavas kreisā krasta zemes ir auglīgākas. Taču F. Balodis nav ņēmis vērā apdzīvotības intensitātes atšķirības dažādos periodos abos pilskalnās. Arheoloģiskie pētījumi rāda, ka Dignājā intensīvāka saimnieciskā darbība attiecināma uz vidējo dzelzs laikmetu un vēlā dzelzs laikmeta pirmo pusi. Turpreti Jersika uzplaukst 11.–12. gadsimtā. Ņemot vērā, ka Jersikas pilskalnā uzieti ne tikai sirpji, bet arī lemeši, zemkopībai tomēr bijis pietiekoši liels īpatsvars arī jersikiešu vidū. Bez tam domājams, ka vairums zemkopju un lopkopju mitinājies plašajā apmetnē jeb senpilsētā.

Salīdzinot ar citiem pilskalniem, liecību par Jersikā audzēto labību ir visai nedaudz. Jersikā iegūti tikai divi labības graudu paraugi, bet, piemēram, Asotē – 30, Koknesē – 60, Tērvetē – pat 198 sēklu paraugi. Šis fakts ir grūti skaidrojams, ņemot vērā, ka labība bija eksistences pamatā un pilīs bija jābūt sagatavotiem rezerves pārtikas krājumiem, gadījumā ja ienaidnieks ilgāku laiku turētu pili ielenkumā. Iespējams, tas ir pils atkārtotas nopostīšanas un izlaupīšanas rezultāts. No Indriķa hronikas aprakstiem var noprast, ka lopi un labība aplūkojamajā periodā bija iedzīvotāju galvenā bagātība, ko parasti iekāroja arī ienaidnieks.

Pilskalna 1939. gada izrakumos iegūtais graudu paraugs liecina, ka Jersikas iedzīvotāji kultivējuši miežus, kuri ir viena no senākajām lauka

kultūrām Latvijā. Kādā 11. gs. celtnītē uzieti arī daži deguši apaļas formas graudi, kas varētu būt zirņi vai lēcas. Citos pilskalnos iegūtie labības graudu paraugi uzrāda arī rudzu, kviešu, auzu graudus, kā arī nezāļu sēklas, kas apliecina trīslauku augu sekas pastāvēšanu (vasarāji – ziemāji – papuve).

Labības novākšanai Jersikas iedzīvotāji lietoja sirpjus, bet graudu smalcināšanai, domājams, līdzīgi kā citos pilskalnos, jau kopš 11. gs. graudberžu vietā sāka izmantot rotējošas rokas dzirnas.

Lopkopības nozīmību Jersikā rāda Indriķa hronikā vēstītās ziņas. Hronists, aprakstot vācu krustnešu vairākkārtējos uzbrukumus Jersikai, iegūtā laupījuma vidū min arī lopus: 1209. gadā krustnešu karaspēks pilsētā savāca “daudz lopu”, bet 1215. gadā, ieņemot Jersiku, “ieguva lielu kara laupījumu, zirgus un lopus”. Norokot Jersikas pilskalna mītņu slāņus, savākts ievērojams skaits dzīvnieku kaulu un to fragmentu. Tā 1990.–2003. gada izrakumos to ir aptuveni 23 000 vienību, no kurām dzīvnieku sugas noteikšanai noderīgas bija ap 10 000 vienību. Kopumā no arheoloģiskajos izrakumos iegūtajiem kauliem noteiktas 5363 vienības. Jersikas pilskalna paleozoologiskajā materiālā (kaulus noteica V. Calkins, A. Mugu-rēvičs un I. Renga), līdzīgi kā citās agro viduslaiku dzīvesvietās, dominē mājdzīvnieku kauli (87,67%). Turpretī to vidū vērojams liels cūku kaulu īpatsvars (54,27%). Gandrīz uz pusi mazāk iegūts liellopu kaulu (27,26%), vēl mazāk konstatēti siklopu kauli (13,82%), un visai nedaudz pārstāvēts zirgs (3,7%). Par lopu turēšanas veidu Jersikas pilskalna izrakumos liecības diemžēl pagaidām nav iegūtas. Domājams, ka lopi, līdzīgi kā citās dzīvesvietās, vasarās turēti aplokos, bet ziemās – kūtīs. Lopu turēšanai varēja izmantot arī nojumes starp nocietinājumu kamerveida izvirzījumiem. Izrakumu gaitā vienā no nocietinājumu posmiem tika konstatēts spēcīgs trūdējums.

Sava vieta seno jersikiešu dzīvē bijusi arī savvaļas dzīvnieku medībām. Savvaļas dzīvnieki kauli sastāda 12,33%. Zvēri medīti gan pārtikas ieguvei, gan kažokādām. Meža dzīvnieku kaulu procentuālais sastāvs rāda, ka medījumu vidū nozīmīgs bijis alnis (41,15%). Šī dzīvnieka gaļu izmantoja pārtikas papildināšanai, ne mazāk noderīgas bija iegūtās ādas un arī ragi, no kuriem izgatavoja dažādus priekšmetus. Otrs biežāk medītais zvērs bijis bebrs (34,8%), no kura ieguva arī dziedniecībai nepieciešamu vielu. Gan gaļas, gan ādu iegūšanai medītas arī meža cūkas,

stirnas, staltbrieži, zaķi. Jersikā atrasto kaulu vidū konstatēts arī mūsdienās vairs tikai rezervātos sastopamais sumbrs. Ievērojamais skaits caunas kaulu (8,93%) liecina par kažokzvēru nozīmes pieaugumu medicībā. No kažokādu dzīvniekiem minamas arī lapsas, vāveres, zebiekstes. Kā jau norādīts, vairāku meža dzīvnieku zobus, ilķņus izmantoja arī kā kulta priekšmetus – kalpoja kā amuleti ļaunu garu aizbaidīšanai un veiksmes nodrošināšanai. Kā amuleti lietoti lāča zobi un pat nagi, lai gan lāča kauli Jersikas pilskalna paleozooloģiskajā materiālā tikpat kā nav pārstāvēti. Iespējams, ka lielos dzīvniekus, kurus medīja tikai zvērādu iegūšanai, līdz dzīvesvietai nenogādāja.

Paleozooloģiskā materiālā ir arī putnu kauli, kas rāda, ka jersikiešu uzturā nozīme bijusi arī putniem. Jersikā uzietos putnu kaulus pētnieki vēl nav noteikuši. Citu dzīvesvietu materiāla analīze liecina, ka medīti rubeņi, medņi, irbes, slokas.

Jersikas pilskalna novietojums ūdens tuvumā jau pats par sevi norāda uz zvejniecības nozīmību seno jersikiešu nodarbes veidu vidū. To apliecina gan pilskalna kultūrslānī uzietie zvejas rīki, gan atrastie zivju kauli un zvīņas. Ihtiofaunas speciālisti (J. Sloka), analizējot izrakumos iegūto zivju kaulus un zvīņas, konstatējuši, ka senie jersikieši uzturā lietojuši 14 sugu zivis, kas ir puse no agrajos viduslaikos Latvijas teritorijā konstatētajām zivju sugām. Vislielākais īpatsvars atrasto zivju kaulu vidū ir līdakai (68,4%). Noķerto līdaku garums sasniedzis 1 metru, bet svars 10–11 kg. Visai daudz zvejoti arī zandarti (15%), kuru kauli rāda, ka nozvejoto eksemplāru vidū bijušas līdz 1 m garas un 10 kg smagas zivis. Trešajā vietā zvejoto zivju vidū raudas (6,5%). Nozīmīgu vietu pie Daugavas dzīvojošo iedzīvotāju uzturā ieņēma lielās zivis – laši (2,9%) un stores (2,8%), kuras dzīvoja jūrā, bet Daugavā nārstoja. Zvejotas arī citas zivis – plauži, asari, liņi, sapali, salates, vimbas, sami. Jersikas iedzīvotāji pārtikas resursus papildinājuši arī ar netālajā ezerā un tuvākajās mazajās upītēs iegūtajiem lomiem. Par to liecina konstatētie ruduļa kauli. Ruduļi parasti sastopami stāvošos ūdeņos – ezeros un attekās, arī liņi labprātāk uzturas ar ūdensaugiem bagātās, seklākās ezeru vietās vai diķos. Ezeros mīt arī līdakas, raudas, plauži. Interesanti atzīmēt, ka atrasto zivju kaulu vidū arī jūras zivs – mencas kauli. Pēc speciālistu domām, tās varētu būt zvejotas Ziemeļjūrā un ievestas sālītā vai kaltētā veidā.

Zemkopjiem bija nepieciešami lemeši un sirpji, celtniekiem – cirvji, karavīriem – ieroči. Tas sekmēja dzelzs ieguves attīstību. F. Balodis uzskatīja, ka Dignājas iedzīvotāji no purva rūdas iegūto dzelzi piegādājuši arī Jersikas kalējiem. Dzelzs sārņu un kricas atradumi Jersikas pilskalna slāņos rāda, ka dzelzs ieguve norisinājusies arī pilskalnā, bet par šīs nodarbes apmēriem ir visai grūti spriest, jo iegūtās liecības ir nepietiekamas plašākiem secinājumiem. Bez tam arī dzelzs ieguves krāsnis varēja būt izbūvētas senpilsētā. Pilskalnā līdzšinējos izrakumos tādas nav uzietas.

Arī tīgelišu atradumi un lejamveidnes, bronzas atgriezumi liecina par krāsaino metālu apstrādes meistarību darbošanos Jersikas pilī. Tīgeliši un veidnes turklāt ir lielākā skaitā nekā citi rotkaļa rīki, taču tas nenozīmē, ka rotkaļi nav pārzinājuši arī citus rotu darināšanas veidus (kalšanu, vilkšanu, plāšanu – plāksnes izveidošanu). Pilskalnā un kapulaukā uzietās krāšņi ornamentētās rotas liecina par vietējo rotkaļu lielo amata prasmi. F. Balodis norādījis uz vairākām varkaļu jeb rotkaļu darbnīcām, kas bija izvietojušās pilskalna dienvidrietumu un ziemeļaustrumu daļā, par ko liecināja tīgelišu atradumi un krāsnis. Taču Jersikā, tāpat kā citās dzīvesvietās, rotkaļu darbnīcas ir vāji saglabājušās un rotkalim nepieciešamie darbarīki (piemēram, laktas, vīles, spīlītes, cirtņi, veseri, dzelži) pārstāvēti mazā skaitā. Daži pētnieki uzskata, ka rotkalis darbu varēja izpildīt arī savā dzīvojamajā mājā, kausēšanas vai kalšanai nepieciešamo metāla atkvēlināšanas procesu veicot pavardā vai krāsnī.

Pilī lielākā skaitā dzīvojuši amatnieki, par ko liecina ievērojams īlenu, adatu, vērppjamās vērppstas skriemeļu skaits pilskalna mītņu vietās. Šo amatniecības rīku lielāka koncentrācija pilskalna rietumu malā pētītajos laukumos ļauj izteikt domu, ka tur atradušās amatnieku mītnes.

Jersikieši uzturējuši ciešus ekonomiskos un kultūras kontaktus ar tuvām un tālām zemēm. Par to liecina daudzi Jersikas pilskalna mītņu slāņos atrastie priekšmeti. Tie ir gan tirdzniecības ceļā, gan arī, iespējams, kara laupījumos un sirojumos iegūti.

Jersikas arheoloģiskajā materiālā izsekojama Baltijas tautu kultūru un savstarpējo sakaru mijiedarbe. Iespējams, ar šo tautu tirgotāju starpniecību ievestas Jersikā arī 11. gs. Rietumeiropas monētas. Zem-

gaļu kultūrai raksturīga Jersikā atrastā krustadata (16. tab.: 16), plākšņu sakta (17. tab.: 13), riteņveida piekariņš (20. tab.: 29), jostas apkalumi (22. tab.: 14, 15). No kuršu zemes nācis zobena maksts apkalums (15. tab.: 8). Arī slaidie metamie šķēpu gali ar rombveida šķērsriezumu raksturo kuršu apbruņojumu (13. tab.: 7). Tāpat vairāggredzeni (19. tab.: 30) bijuši iemīļotāki pie kuršiem. Atslēdziņai (20. tab.: 48) un riņķa saktām ar cirkulāru un ar augu (?) ornamentu (17. tab.: 8–10) vistuvākās analogijas un plašāka izplatība atrodama Lietuvas materiālā. Arī ugunskaņi un zirga apbedījums Jersikas kapulaukā norāda uz sakariem ar lietuvjiem. Jersikiešu ciešos kontaktus ar lietuvjiem uzsver arī Indriķa hronikas autors. Hronika vēsti, ka Visvaldis precējies ar lietuvju kunigaiša Daugerūta meitu, tādējādi ir viņu draugs un pat apvienotā karaspēka vadonis (latīniski *dux exercitus*). Jersikas valdnieks nodrošinājis lietuvjiem pāreju pāri Daugavai, apgādājis karaspēku ar pārtiku, lietuvjiem dodoties uz Krievzemi, Līvzemi vai Igauniju.

Jersikā atrasto senlietu vidū daži atradumi parastāki pie lībiešiem Daugavas lejtecē – kaula nazīšu, ausu karotīšu piekariņi (21. tab.: 15–18; 11. tab.: 7), bet krustadatas (16. tab.: 14) izcelsme meklējama Igaunijas teritorijā. Savukārt vairākiem jostu apkalumiem paralēles atrodamas pie skandināviem (22. tab.: 9–11).

11. gs. otrās puses slāņos Jersikā parādās no austrumu zemēm importētie priekšmeti. Līdzīgi priekšmeti tiek uzieti ne tikai Jersikā, bet arī citās dzīvesvietās svarīgāko tirdzniecības ceļu tuvumā, kas apliecina tirdznieciskos sakarus. Jersikā nonākušas gan plaši sastopamas, gan dažas arī Krievzemē retas rotas – pakavsakta ar konusveida galiem (17. tab.: 16), piekariņš ar putna attēlu (20. tab.: 50). Aproces ar sasietiem galiem, kuras fragments uziets Jersikā, pazīstamas Krievzemes dienvidaustrumu rajonos un ziemeļrietumu teritorijās. Vītās aproces ar cilpu galiem (18. tab.: 15) 11.–12. gs. nēsātas Daugavas un Dņepras augšteces apgabalos – kriviču, radimiču un dregoviču zemēs. Lentveidīgās aproces ar sašaurinātiem un atrotītiem galiem (18. tab.: 2), to skaitā arī aproces ar akanta lapas ornamentu (18. tab.: 14), plašāk izplatītas no 11. gs. beigām līdz 13. gs. vjatiču apdzīvotajā teritorijā Okas baseinā, kā arī sastopamas ārpus tās, piemēram, Novgorodā, Smoļenskas un Kostromas apgabala pieminekļos.

Jersikas 11. gs. otrās puses mītņu slāņos parādās no Volīnijas ievestie rozā šifera vērpijamās vārpstas skriemeliši (9. tab.: 10–15). Krievzemē šie priekšmeti raksturīgi gan pilsētām, gan lauku apdzīvotajām vietām. Jersikā, tāpat kā citos Latvijas pilskalnās, dominējošie tomēr no vietējā materiāla (māls, kauls, plienakmens) darinātie vērpijamās vārpstas skriemeļi.

Jersikas pilskalnā konstatētas 203 stikla krelles. Latvijā stikla ieguve un apstrāde aplūkojamajā laika periodā nav pastāvējusi, krelles ievestas no citām zemēm. To forma (gredzenveida, cilindriskas, mucīņveida, bikoniskas) un krāsa (tumši un gaiši zilas, dzeltenas, zaļas, brūnas, inkrustētas) daudzveidīga (23. tab.: 1–11). Iespēju noteikt krellu izgatavošanas centrus dod stikla sastāva un izgatavošanas tehnoloģijas analīzes, kādas Jersikas krellēm nav veiktas. Balstoties uz krellu formu un krāsu, nevar rast viennozīmīgu atbildi par to izcelsmi. Vairumam Jersikā atrasto krellu gredzenveida forma. Zilās, dzeltenās, zaļās gredzenveida krelles ir izplatītākās arī citos pieminekļos. Retākas ir rievotās, zeltītās un inkrustētās krelles, kuras lielākoties sastopamas lielākajos tirdzniecības centros gar Daugavu un Gauju. Pētnieki konstatējuši, ka gan drīz visām līdz 11. gs. Latvijā nonākušajām krellēm stikla sastāvs līdzīgs Tuvo Austrumu un Bizantijas krellu sastāvam. Latvijā šīs krelles varēja izplatīties ar krievu tirgotāju starpniecību. 11. gs. sāk parādīties, bet 12. gs. lielos daudzumos stikla krelles sāk ienākt no austrumslāvu zemēm. Līdzšinējie pētījumi rāda, ka 11.–12. gs. krellu izgatavošanas lielākie centri ir Kijevas un Smoļenskas stikla darbnīcas, no kurām tās ievestas arī Latvijā.

No austrumu zemēm ar krievu tirgotāju palīdzību Jersiku sasniegta tāds masveidīgs importa priekšmets kā kauri gliemežvāki (20. tab.: 16). Jersikā atrasto gliemežvāku skaits (21 eksemplārs) salīdzinājumā ar citiem pilskalniem ir neliels (Asotē – 83, Koknesē – 97). Tas varētu būt saistīts ar vairākkārtīgajiem pamatīgajiem ugunsgrēkiem, kuru rezultātā nelielie gliemežvāki ir gājuši bojā. Kauri gliemežvākus ieguva netālu no Indijas krastiem. Kā liecina kauri izplatība, tie ceļojuši uz Latviju pa Volgu un tās pietekām caur Novgorodas un Pleskavas zemēm. No visai attālām Krievzemes teritorijām ceļojuši arī jostu apkalumi (22. tab.: 5, 7), jostas sprādzes, kurās saskatāma hazāru vai bulgāru kultūras ietekme, pēcsasanīdu stila elementi.

Krustiņi (23. tab.: 12–19, 21–23, 26, 27) un sv. Jura piekariņi (23. tab.: 20, 24), enkolpioni (23. tab.: 25), kas parasti tiek saukti par kristietības simboliem, ir viena no lielākajām ievesto priekšmetu grupām. Vairums Jersikā atrasto krustiņu (emaljētie, šķērsotiem galiem, paresninātiem un profilētiem galiem) ir bieži sastopami ne tikai latgaļu zemēs, bet arī pie sēļiem, zemgaļiem un pat kuršiem. Daži krustiņi ir retas formas (23. tab.: 12). Paralēles krustiņiem atrodamas Krievzemes arheoloģiskajā materiālā. Tā krustiņi ar paresninātiem un profilētiem galiem (23. tab.: 17–19) pazīstami ziemeļrietumu Krievzemes arheoloģiskajā materiālā, Novgorodas un tās apkārtnes 11. gs. pieminekļos. Novgorodas 12.–13. gs. materiālā paralēles rodamas krustiņiem ar profilētiem galiem un svētā attēlu (23. tab.: 21). Šādi krustiņi sastopami arī Kijevā, kur konstatētas lejamveidnes krustiņu ar profilētiem galiem un gludu vidu atliešanai. Krustiņi ar noapaļotiem galiem (23. tab.: 15, 22), iespējams, 11.–12. gs. ievesti no Piedņepras. Emaljētie krustiņi (23. tab.: 16) ir Latvijā 12. gs. visizplatītākā krustiņu forma. Arī Krievzemē tie sastopami plašās teritorijās – gan Smoļenskas un Kijevas, gan Lādogas un Kostromas pieminekļos. Krustiņi ar šķērsotiem galiem un aplīšu rotājumu (23. tab.: 23) Krievzemē uzieti dažos eksemplāros Piedņeprā. Pētnieki pieļauj, ka šie krustiņi izgatavoti uz vietas Latvijā. Krustiņu ar palmeti rotātiem galiem izcelsme tiek meklēta Piedņeprā. Atsevišķu krustiņu variantu masveidība un izmēru atšķirības, pēc pētnieku domām, norāda uz krustiņu izgatavošanu uz vietas pēc kaimiņzemes paraugiem. Jersikas pilskalnā atrastajam enkolpionam vērojama līdzība ar Kijevas apkārtnes enkolpioniem. Divos eksemplāros Jersikā pārstāvēts sv. Jura piekariņš. Piekariņā reljefi attēlots sv. Juris, kas, uz zirga sēdēdams, nogalina čūsku. Sv. Jura kults pastāv kā pareizticīgo, tā katoļu baznīcā. Tautā Juris ir ganu un ganāmpulku aizstāvis, bet bruņinieki viņu uzskatīja par savu patronu. Krievzemē sv. Jura kults sevišķi izplatīts tās ziemeļrietumu daļā. Tiek uzskatīts, ka no šīs teritorijas piekariņi ievesti arī Latvijā. To apliecina arī šo piekariņu atradumi Latvijā. Latvijā uzieti ap 10 sv. Jura piekariņi, vairāk nekā puse no tiem atrasti Gaujas baseina pieminekļos, otra puse – gar Daugavu.

Tādējādi senlietu materiālā atspoguļojas Jersikas pilskalna izdevīgais novietojums uz nozīmīgā Daugavas satiksmes un tirdzniecības ceļa un seno jersikiešu tirdznieciskā rosība, kas kļūst aktīvāka ar 11. gs. otro pusi. Uz tirdzniecības nozīmes pieaugumu norāda Jersikas pilskalnā atrastie

svariņu fragmenti – salokāmo svariņu detaļas – cilpiņu fragmenti un svariņu plečiņa gals. Vietējo tirgotāju aktivitātes apliecina arī Jersikas kapulauka 11. kapa vīrieša apbedījums ar svariņiem un diviem atsvariņiem un latgaļiem raksturīgām kapu piedevām – dzelzs platismens cirvi, uznavas šķēpu, bronzas pakavsaktu, gredzeniem, nazi ar bronzu apkaltā makstī. Svariņi bija domāti monētu un sudraba, ko lietoja kā maksas līdzekļi, svēršanai. Tie sastāvēja no diviem bronzas kausiņiem, svariņu plečiņiem un līdzsvara rādītāja. Kausiņus ar važiņu palīdzību piekāra plecu galos. Svariņu plecu vidū atrodas līdzsvara rādītājs. Izmēru ziņā svariņi bija miniatūri – kausiņu lielums svārstījās no aptuveni 3–8 cm diametrā, bet dziļums 1–2 cm. Ar svariņiem varēja nosvērt 10–150 g sudraba. Svariņi Latvijā parādās 10. gs. otrajā pusē un tiek lietoti līdz 13. gs.

Tirdznieciskos darījumos kā svara nauda tikuši izmantoti arī sudraba naudas stieniši. Jersikas pilskalnā uzzieta 13.–14. gs. sastopamā stieniša daļa ar iecirtumu.

Jersika – seno latgaļu pils

Vietvārds "Jersika" tiek lietots tikai kopš 20. gadsimta. Kā jau minēts, senākajos rakstītajos avotos dzīvesvieta latīniski saukta *Gercike*, *Gerceke*, *Gerseke*, *Gerzika*. Kas devis šai vietai vārdu? Vietējie iedzīvotāji vai kaimiņos dzīvojošie, augšup un lejup pa Daugavu kuģojošie tirgotāji vai iekarotāji un pirmie meslu ievācēji? Kādu nozīmi ietver šis vārds? Pētnieki to centušies atvasināt no senslāvu *grad* 'pils', senskandināvu *gerzkr* 'vikings', senkrievu *jar* 'stāvs, augsts krasts, grava, dziļa vieta, spēcīga straume'. Valodnieki izteikuši arī uzskatu, ka sākotnēji baltu vārds *ers-ika* apzīmējis uzbrukuma bāzi, bet vēlāk nocietināta rakstura apmetni. Jersikas sākotnējais nosaukums tiek saistīts arī ar vārdu *Garsike*, kas atvasināts no latviešu *gārša* vai lietuvju *garsas*. Meklējot kopsakarū ar Austrumlatvijas senākajiem iedzīvotājiem, ir mēģinājumi šo vietvārdu atvasināt arī no somu valodām: igauniski *järsak* 'krauja', bet somiski – *ääri* 'mala', *ääri-sentu* – 'perifērija'. Vienota uzskata par vārda izcelsmi un nozīmi nav.

Ilgstoši turpinājušās diskusijas arī par Jersikas iedzīvotāju etnisko piederību un valdnieka izcelsmi, kam par iemeslu bija neviennozīmīgās rakstīto avotu ziņas. Indriķa hronikā starp Jersikas iedzīvotājiem vairākkārt minēti "krievi" (latīniski *rutheni*). Aprakstot bīskapa Alberta organizēto karagājienu pret Jersiku 1209. gadā, hronists raksta: "Krievi, pa gabalu ieraudzījuši karaspēku tuvojamies, devās tam pie pilsētas vārtiem preti.." (IH, XIII, 4). Līdzīgi arī 1214. gadā vācu krustneši, tuvodamies Jersikas pilij, "sagūstīja kādu krievu, sasēja to un naktī aizvilka sev līdzī uz pili.. Un viņi visi sapulcējušies apsargāja pili.. lai neļautu nevienam krievam atstāt pili.." (IH, XVIII, 4). "Krievi" minēti arī Atskaņu hronikā, kur lībiešu, sēļu un latgaļu zemes raksturotas kā "krieviem rokās nākušas" un norādīts uz sešsimt krievu nogalināšanu Aizkraukles krustnešu uzbrukumā Jersikai (AH, 645.–647., 660.–686. rinda).

Balstoties uz šīm rakstīto avotu ziņām, pētnieki uzlūkoja Jersiku par Polockas kņazistes sastāvdaļu un Visvaldi – par kņazu, no krievu zemēm nākušū. Interesanta ir šo uzskatu pamatojuma vēsture, kurai aizsākums

meklējams pirms vairākiem gadsimtiem – 18. un 19. gs. krievu vēsturnieku V. Tatiščeva, A. Sapunova, S. Solovjova, N. Karamzina u.c. darbos. Šo viedokli vēlāk atbalstīja arī gan vācbaltu vēsturnieki (G. Merķelis, K. Keislers u.c.), gan pirmie latviešu pētnieki 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā un pirmajos gadu desmitos (K. Valdemārs, F. Brīvzemnieks, J. Krodzinieks, V. Olavs u.c.). Tika izveidota arī ģeoloģiskā tabula, kurā Jersikas valdnieka izcelsmi saistīja ar Smoļenskas un Polockas kņazu dzimtām (M. Taube). Lai arī tā nebija pārlicinoša, tomēr tika izmantota līdzšinējo uzskatu argumentēšanai.

Hronikās nav atrodamas norādes uz Visvalža (*Wiscewalde, Wissewaldus*) tautību, tāpēc kā apliecinājumu valdnieka slāviskajai izcelsmei pētnieki izmantoja faktu, ka 1209. gada līgumā Jersikas valdnieks saukts par Vsevolodu (*Wiscevolodus*). Kā papildu arguments apgalvojumam kalpoja Polockas hronikai pievienotā leģenda, kurā stāstīts par Polockas kņaza Borisa Davidoviča dēlu Vjačko un Vasiļko strīdu ar viņu pamāti, kura, cenšoties iecelt tronī savu dēlu, piespieda padēlus bēgt uz Polockas valdījumiem pie Daugavas. Padēli tiek identificēti ar latgaļu valdniekiem Jersikā un Koknesē, saistību gan saskatot tikai starp Vetseki un Vjačko. Neraugoties uz to, ka Visvaldi bija grūti tieši saistīt ar otru leģendas varoni, viņu tomēr uzskatīja par Polockas kņaza dēlu Vsevolodu.

Minētie vēsturnieki pauduši savas atziņas, ignorējot vairākus faktus. Pirmkārt, līgums diemžēl saglabājies tikai 16. gs. beigu kopijā, kura savukārt izgataavota no 14.–15. gs. kopijas. Tādējādi vārda rakstībā kļūda varēja ieviesties, pārrakstot dokumentu. Otrkārt, minētajā līgumā vārda pirmā puse ir latviskā skanējumā, otrā puse – slāviski, bet latgaliski šis vārds tiek rakstīts kā *Visvolds*. Treškārt, Polockas hronikai pievienotā leģenda nav izmantojams kā ticams vēstures avots, jo ir vēlāks 17. gs. pielikums. Ceturtkārt, hronistam, kā bīskapa ideju paudējam, visupirms interesēja vietējo iedzīvotāju piederība ticībai, tādējādi apzīmējums "*rutheni*" nav lietots etniskā nozīmē, bet gan norādot uz piederību pareizticīgajiem, jo arī katoļticīgie hronikas tekstā saukti par "*latīņiem*". Tādējādi ar apzīmējumu "*krievu pils*" jāsaprot pils, kurā dzīvoja pareizticību pieņēmušie vietējas tautības iedzīvotāji. Bez tam liekas neticami, ka Indriķa hronikas autors, būdams tuvs Rīgas bīskapam, ignorētu faktu, ka Visvaldis – bīskapa Alberta vasalis pēc 1209. gada – bijis radnieks kādam krievu kņazam. Jāpiebilst, ka hronistam svarīgi bija minēt, ka Visvalža sieva bijusi lietuviešu kunigaiša Daugerūta meita. Vai Visvalža paša izcelsmei no citas zemes būtu viņa acīs mazāka nozīme?

Tikai 20. gs. 30. gados vēsturnieku darbos parādās iepriekš pausto uzskatu noraidījums (A. Švābe, F. Balodis). Tika no jauna izvērtēti seno hroniku un dokumentu dotumi. Sevišķa nozīme bija pirmajiem arheoloģiskajiem pētījumiem Jersikas pilskalnā un kapulaukā, jo arheoloģiskajā liecībās bieži vien rodami apliecinājumi vai noliegumi rakstīto avotu ziņām. Izrakumu materiāls neuzrādīja krievu iedzīvotāju vai krievu kņaza un viņa kara draudzes ilgstošu uzturēšanos Jersikas pilī. Tam nebija apstiprinājuma arī kapulauka apbedījumos. F. Balodis, apkopojot izrakumu materiālu, rakstīja: "Izrakumi pierāda kristīgu pili un pilsētu šai vietā .. Un Jersikas iemītnieki nepārprotami ir bijuši latvieši, to pierāda pilskalnā atrastās senlietas, kas 99% ir letgaliskas, – kas bija konstatējamas arī vēl kapulaukā .. Vai karalis – krievs tiešām būtu dzīvojis viens latviešu pilskalnā līdzās latviešu pilsētai, pie tam viens pats bez krievu karavīriem?"

F. Baloža 30. gadu beigās – nacionālā pacēluma laikā izteiktās patriotiskās domas un izrakumu materiāla interpretāciju daļa pētnieku uzlūkoja par tendenciozu. Tādējādi joprojām tika pausti uzskati par Jersiku kā par krievu militāro un politisko atbalsta bāzi pie Daugavas (J. Zutis). Krievu un baltkrievu zinātnieku fundamentālos pētījumos ne tikai Jersika un Koknese, bet arī Oliņkalns un Asote pieskaitīta pie Senās Krievzemes nocietinātajām apmetnēm, un Krievzemes 9.–13. gs. pilsētu sarakstā minēta gan Jersika, gan Koknese. Tomēr ilgstošu diskusiju rezultātā 20. gs. pēdējos gadu desmitos ir nostabilizējies viedoklis par Jersikas vasaļatkarību no Polockas un valdnieka vietēju izcelsmi (H. Moora, T. Zeids, Ē. Mugurēvičs, M. Auns).

20. gs. 30. gadu beigās izteiktās pamatatziņas apstiprina arī jaunākie (1990.–2003. g.) arheoloģiskie pētījumi Jersikas pilskalnā un senpilsētā. Vissenākie atradumi pilskalnā attiecināmi uz vidējā mezolīta sākumu. Izrakumos iegūtas liecības par iespējamo kalna apdzīvotību 1. g.t. pr.Kr. un 1. g.t. pēc Kr. Intensīvi pilskalns bijis apdzīvots no 10. līdz 13. gadsimtam. Šajā periodā veikti arī pamatīgi pilskalna nocietināšanas darbi – uzbērts valnis, atkārtoti būvēti koka nocietinājumi, pieaugot iedzīvotāju skaitam, mainījies apbūves plānojums. Visai vājās saglabāšanās dēļ pilskalna aizsardzības un apbūves sistēmu pilnīgi rekonstruēt nav iespējams. Atsegto konstrukciju paliekas rāda, ka Jersikā pils nocietināšanai celta vaļņa uzpildījumu saturoša guļkoku siena ar kamerveida izbūvēm. Līdzīgas aizsardzības būves novērotas arī citos pētītajos pilskalnos Latvijā – Asotē, Tērvetē, Talsos.

Literatūrā sastopams uzskats, ka Latvijā dzīvojošās tautības pilskalnu aizsardzības konstrukciju veidu pārņēmušas no slāvu zemēm. Taču vissenākās kameru izbūves vaļņos atklātas ar 1. g.t. 1. pusi pr.Kr. datētās Ķivutkalna nocietinātās apmetnes izrakumos. Kameru izbūves konstatētas arī uz 8. gs. vidu vai otro pusi attiecināmajā Ķentes pilskalna valnī. Citas Latvijā, Krievzemē, arī Polijā analogas pilskalnu nocietinājumu konstrukcijas tiek datētas ar 10.–11. gs. Acīmredzot konstruktīvi līdzīgi pilskalnu nocietinājumu paņēmieni pastāvējuši vienlaikus plašākā reģionā.

Izrakumu rezultātā iegūtie atradumi ir latgaļu materiālajai kultūrai raksturīgie darba un sadzīves rīki, ieroči un rotas. Atrastās senlietas apliecina arī Jersikas iesaistīšanos gan Baltijas reģiona tirdznieciskajās un kultūras sakaru aktivitātēs, gan intensīvus kontaktus austrumu virzienā, ko sekmēja atrašanās pie Daugavas tirdzniecības ceļa. Kopš 11. gs. 2. puses krievu kņazistēs ražotās produkcijas pieplūdums ir ievērojams ne tikai Jersikā, bet arī citās pie Daugavas ierīkotajās dzīvesvietās, kā arī Gaujas, Lielupes baseinā (Tērvete, Mežotne) un pat kuršu (Talsi) apdzīvotajā teritorijā. Lielākā skaitā ienākusi masveidā – acīmredzot tieši tirgum ražotā produkcija – stikla krelles, vērptomās vārpstas skriemeliši, krustiņi, lentveida aproces. Ar krievu tirgotāju starpniecību piegādāti arī ļoti pieprasītie kauri gliemežvāki. Jersika uzturējusi dzīvākus sakarus ar Daugavas un Dņepras augšteces apgabaliem (kriviču, radimiču, dregoviču zemēm), Okas baseinu (vjatiču apdzīvoto teritoriju), kā arī ar Krievzemes ziemeļrietumiem. Iespējams, ka tirdzniecisko sakaru nodrošināšanai Jersikā uzturējušies krievu tirgotāju pārstāvji. Taču arī vietējie iedzīvotāji veikuši tirdznieciskas operācijas, ko apliecina Jersikas kapulaukā vienā no vīriešu apbedījumiem ar latgaļiem raksturīgām kapa piedevām atrastie svariņi un atsvariņi. Līdzīgu svariņu detaļas iegūtas arī pilskalnā.

Nevar noliegt, ka Jersikā pazinuši pareizticību un daļa jersikiešu bijuši kristīti pareizticībā. Apliecinājums tam ir Indriķa hronikā minētās baznīcas un to inventārs (zvani, svētbildes u.c.), ko vācu krustneši izlau-pīja 1209. gada rudenī. Tiesa, liecības par baznīcām līdzšinējos izrakumos nav uzietas, jo arheoloģiski izpētītā platība tomēr ir visai neliela. Bez tam pēdējo gadu izrakumi koncentrējušies gar valni pilskalna dienvidrietumu un rietumu pusē, kamēr baznīcas ticamāk varēja atrasties pils centrālajā daļā.

Grūti teikt, cik spēcīgi pareizticība bija iesakņojusies jersikiešu vidū. Kā apliecinājums piederībai pareizticībai tiek uzlūkoti no Krievzemes importētie krustiņi un citi pareizticības simboli. Jersikā to ir 31 eksemplārs, Jersikas kapulaukā – 5 eksemplāri. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka dažādu piekariņu (zvārgulīši, trapecveida mēlītes, apaļie piekariņi) un amuletu (dzīvnieku zobi, ilkņi, žokliši) masveidība Jersikas atradumu vidū norāda uz pagānisko ticējumu saglabāšanos. Pareizticība nav jūtami ietekmējusi apbedīšanas tradīcijas. Mīrušie vīrieši un sievietes Jersikas kapulaukā guldītas latgaļu apbedīšanas paražu garā (austrumu – rietumu orientācija, bagātīgas piedevas). Kapā, kurā atrasti divi krustiņi, vīrietim līdzoti arī ieroči un rotas. Jersikas kapulaukā ir viens no nedaudzajiem vīriešu apbedījumiem ar krustiņiem piedevās. Citviet krustiņi lielākoties sastapti sieviešu un bērnu apbedījumos, nereti piekarināti kaklarotās kopā ar amuletiem, monētu un cita veida piekariņiem (piemēram, Kristapiņu kapulaukā). Ievērojams krustiņu atradumu skaits citās dzīvesvietās (Asotē – 18, Daugmalē – pāri par 50, Tērvetē – 37), arī ārpus pareizticības ietekmē esošās teritorijas, rāda, ka krustiņi izmantoti kā papildinājums pie dažādām krūšu un kakla rotām. Tie savā ziņā apliecināja valkātājas materiālās iespējas iegādāties importa precī, nevis atspoguļoja viņas piederību ticībai.

Krievu kņazi nav centušies varmācīgi pievērst pareizticībai, viņiem svarīgāka bijusi nodevu ievākšana, nevis vietējo ticība. Indriķa hronikā teikts, ka „..krievu kņazi raduši, pieveicot kādu pagāntautu, nepakļaut to kristīgajai ticībai, bet piespiest maksāt meslus un naudu” (IH, XVI, 2). Vēsture rāda, ka pagānisma tradīcijas tautas apziņā saglabājās gadsimtiem ilgi, neraugoties uz pat formāli pieņemto ticību. Tādējādi, šķiet, pareizticībai bijusi ietekme tikai virsslāņa vidū. Pareizticības pieņemšana Jersikas valdniekam Visvaldim bija svarīgs politisks solis, kas sekmēja savas varas nostiprināšanu un prestiža celšanos, un kaimiņzemju valdniekiem līdzvērtīga statusa iegūšanu.

Arheoloģiskās liecības nedod iemeslu uzlūkot Jersiku par krievu militāru un politisku atbalsta punktu uz Daugavas, jo nav iegūti pierādījumi par krievu karadraudzei raksturīgo apbruņojumu. Tā, piemēram, Jersikā uzieto bultu galu vidū nav Krievzemē izplatītāko plakano bultu galu. Kā latgaļiem neraksturīgais bruņojums minams – riņķīšu bruņas, kuras pārstāvētas ar dažiem riņķīšu fragmentiem, un kaula pātagas kāts. Taču šīs atsevišķās lietas varēja Jersikā nonākt, uzturoties meslu vācējiem vai kopā ar Polockas karavīriem dodoties uzbrukumos uz Daugavas lejteci.

Tādējādi jaunākie arheoloģiskie pētījumi rāda, ka Jersikā dzīvojuši latgaļi, un vedina domāt, ka Jersikas valdnieks Visvaldis tomēr bijis no latgaļu vidus. Arī valodnieki uzskata par ticamu, ka vārds "Visvaldis" ir baltu cilmes un apzīmējis spēcīgu valdnieku, jo vadītāju vārdi ar indo-eiropiešu formu *-vald-* bijuši arī citās zemēs, piemēram, pie ģermāņiem. Sākotnēji vārds "Visvaldis" varējis būt pievārds un raksturot kādas vadošas personas sociālo stāvokli vai spējas, bet ar laiku valdnieka ģimenē ieguvis personvārda raksturu.

Dažu pētnieku izteiktā doma par Jersikas valdnieka piederību lietuvjiem, kas balstīta tikai uz valdnieka radnieciskajām attiecībām, nav īsti pārlicinoša. Laulības saites ar lietuvju dižciltīgā meitu nebūt neaplicina Visvalža lietuvisko izcelsmi. Pieaugot lietuvju aktivitātēm kaimiņu zemēs, par ko pietiekoši daudz informē arī Indriķa hronika, noslēdzot šīs laulības, Visvaldis pasargāja savas pārvaldītās zemes no lietuvju sirotājiem un ieguva sabiedrotos cīņā pret vācu krustnešiem. Pētījumi kapulaukos rāda, ka seno latgaļu aristokrātiskais virsslānis bija pietiekošo spēcīgs, lai šāds valdnieks rastos no pašu vidus.

Un vai svešas tautības valdnieks, redzot savu pili degam, iesauktos (pareizāk sakot, vai hronists no svešas zemes nākušam valdniekam liktu teikt šos vārdus): "Ai, Jersika, mīlotā pilsēta! Ai, manu tēvu mantojums! Ai, negaidītā manas tautas bojāeja! Vai man! ka piedzimu, lai skatītu savu pilsētu liesmās, lai skatītu savas tautas izdeldēšanu" (IH, XIII, 4).

Pēcvārds

Tāda īsumā ir rakstītajos avotos izlasītā senās Jersikas vēsture. Tāds ir zemē atrastais, bet nebūt līdz galam izpētītais sentēvu mantojums. Kopumā 15 vasaru arheologi rakuši Jersikas pilskalnā. Arheoloģisko pētījumu gaitā iegūta bagātīga informācija par seno Jersikas pili, un tajā pašā laikā jāteic, ka tā tomēr uz daudziem jautājumiem nedod atbildi.

Vai pastāvējušas nocietinājumu konstrukcijas arī uz vaļņa? Kur atradās pils vārtu vieta? Vai tā ir pašreizējā uzejas vieta, ko izveidoja, ar buldozeru pārrokot valni 20. gs. 70. gados, kad pilskalnā sāka rīkot dažādus sabiedriskos pasākumus? Spriežot pēc attēla, šai pašā vietā taciņa pilskalnā vedusi arī 19. gs. otrajā pusē. Vai muižas iemītnieki izmantojuši senāku pazeminājumu valnī vai vienkārši kāpuši pilskalnā tieši iepretim ēkām?

Vai Daugavas pusē arī bijusi ieeja pilī? Kur Daugavas krastā piestājuši kuģi? Cilvēki stāsta, ka iepretim pilskalnam Daugavā ir akmeņu klājiens. Vai tas būtu senās piestātnes vietas brūģis? Te būtu darbs zemūdens arheologiem.

Kur atradusies ēka, kurā mitis Jersikas valdnieks Visvaldis? Kurā vietā pilskalnā pacēlušās Indriķa hronikā minētās baznīcas?

Tie ir reālie jautājumi, ko uzdod ikviens vēstures interesents. Līdztekus tiem nostāstiem apvītie – par Visvalža paslēpto zelta podu, vīna pagrabu un pazemes eju, kas vedusi apakš Daugavai no Jersikas uz Dignāju. Tie ir jautājumi, uz kuriem pašreizējā brīdī nav atbildes.

Šī grāmatiņa sniedz tikai ieskatu apjomīgajā un daudzveidīgajā atradumu klāstā. Iespējams arī, ka kastītēs starp daudziem simtiem senlietu paslēpušies un autorei paslīdējuši garām kādi interesanti atradumi vai to fragmenti no 1939. gada izrakumiem.

Jersikas pils pastāvēšanas vēsture bijusi dramatiska. Pils vairākkārt nodezināta un būvēta no jauna. Ugunsgrēkā nogruvušo baļķu nodeguļos arheologiem nav viegli saskatīt celtni aprises, rekonstruēt nocietinājumu sistēmu. Lai to visu izprastu, pamatīgi jāiepazīstas arī ar citu pilskalnu pētījumu materiālu. Senās Jersikas izpēte nebūt nav noslēgusies. Arheoloģiskajos izrakumos iegūtā materiāla apzināšana, analīze turpināsies, un pētniekiem noteikti izdosies pateikt vēl ko jaunu par seno latgaļu pili Jersiku.

Literatūra

- Abuls P.* Kur atradās virsaiša Visevalda pils Gerzika? // *Austrums*. – 1893. – Nr. 8. – 148.–152. lpp.
- Apala Z.* Drabešu Uplantu kapsēta // *Arheoloģija un etnogrāfija (turpmāk – AE)*. – Rīga, 1987. – 15. laid. – 94.–109. lpp.
- Apals J.* Senie mājokļi Latvijā. – Rīga, 1996. – 87 lpp.
- Asaris J.* 11.–13. gs. zobena maksts bronzas uzgaļu tipi un to izplatība Kurzemē // *AE*. – Rīga, 1994. – 17. laid. – 21.–28. lpp.
- Atgāzis M.* 1967. gada izrakumi Vecdolē // *Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu un etnogrāfu 1967. gada pētījumu rezultātiem (turpmāk – ZASM)*. – Rīga, 1968. – 48.–52. lpp.
- Atgāzis M.* Dzelzs iedzītņa šķēpu gali ar atkarpēm Latvijā // *AE*. – Rīga, 1974. – 11. laid. – 154.–173. lpp.
- Atgāzis M.* Tuvciņas ieroči senajā Latvijā 10.–13. gs. Promocijas darba kopsavilkums. – Rīga, 1998. – 79 lpp.
- Atskaņu hronika / V. Bisenieka atdzejojums no vidusaugšvācu valodas; Ē. Mugurēviča priekšvārds; Ē. Mugurēviča, K. Kļaviņa komentāri.* – Rīga, 1998. – 387 lpp.
- Auns M.* Senās Latgales politiskā struktūra 12.–13. gs. sākumā // *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis (turpmāk – LZAV)*. – 1982. – Nr. 9. – 47.–56. lpp.
- Balodis F.* Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi. – Rīga, 1940. – 103 lpp.
- Berga T.* Saliekamie svairņi Latvijā (10.–13. gs.) // *AE*. – Rīga, 1996. – 18. laid. – 49.–61. lpp.
- Berga T.* 11. gadsimta Rietumeiropas monētu atdarinājumi Latvijā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls (turpmāk – LVIŽ)*. – 1993. – Nr. 1. – 22.–29. lpp.
- Bērziņš J.* Jersikas ķēniņvalsts nosaukums // *LVIŽ*. – 1940. – Nr. 1. – 29.–52. lpp.
- Brastiņš E.* Latvijas pilskalni. Vidzeme. – Rīga, 1930. – 210 lpp.
- Brīvokalne E.* Daži amatniecības darinājumi Tērvetes pilskalnā // *AE*. – Rīga, 1964. – 6. laid. – 85.–104. lpp.
- Brīvokalne E.* Tērvetes saktas // *AE*. – Rīga, 1974. – 11. laid. – 121.–140. lpp.
- Caune A.* 1974. gada izrakumi Vecrīgā // *ZASM* par 1974. gadu. – Rīga, 1975. – 12.–17. lpp.
- Daiga J., Grosvalds I.* Senākie tīģeļi Latvijā // *AE*. – Rīga, 1964. – 6. laid. – 7.–37. lpp.
- Daiga J.* Izrakumi Salaspils Lipšu kompleksā un Doles Raušu ciemā // *ZASM* par 1974. gadu. – Rīga, 1975. – 24.–34. lpp.
- Döring J.* Über einen Burgberg (Pilskalns) beim Hofe Schlossberg im Polnisch-Livland // *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahre 1878*. – Mitau, 1879. – S. 56–66, Taf. IV.
- Dunsdorfs E.* Latvijas vēsture. Skolām un pašmācībai. – Rokvila, 1980. – XII, 88.–91. lpp.
- Endzelīns J.* Latvijas PSR vietvārdi. – Rīga, 1956. – I daļa, 1. sēj. – 346., 347. lpp.
- Graudonis J.* Ikšķiles Rumuļu kapulauks // *AE*. – Rīga, 1987. – 15. laid. – 82.–93. lpp.
- Graudonis J.* Apdzīvotība un celtniecība Mūkukalnā // *AE*. – Rīga, 1978. – 12. laid. – 24.–51. lpp.
- Hensel W.* *Arheologia i prahistoria. Studia i szkice*. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1971. – S. 200–248.
- Herman von Wartberge.* *Chronicon Livoniae / Ed. E. Strehlke*. – *Scriptores rerum Prussicarum*. – Leipzig, 1863. – Bd. II. – S. 9–178.

- Kalējs O. Jersikas senkapi // Senatne un Māksla (turpmāk – SM). – 1940. – Nr. 2. – 11.–28. lpp.
- Karnups A. Izrakumi Talsu pilskalnā 1936. gadā // SM. – 1936. – Nr. 4. – 67.–86. lpp.
- Karnups A. Talsu pilskalns (1936. gada izrakumi) // Vēstures atziņas un tēlojumi. – Rīga, 1937. – 339.–349. lpp.
- Karulis K. Par Jersikas un Visvalža vārdu cilmi // Karogs. – 1988. – Nr. 2. – 199. lpp.
- Karulis K. Daugavas un Piedaugavas vietvārdi // Daugavas raksti. No Aizkraukles līdz Rīgai. – Rīga, 1991. – 155., 156. lpp.
- Kruse F. Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Est- und Curlands. – Dorpat, 1842, Beilagen A–G.
- Kulikauskieni, Rimantiene. Lietuviu liaudies menas. Senoves lietuviu papuošalai. I knyga. – Vilnius, 1958. – 359 p.
- Kuniga I. Kristapiņu kapulauks. – Rīga, 2000. – 241 lpp.
- Kuuskas R., Urbanavičius, Urbanavičiene S. Obelių kapynas // Lietuvos archeologija. – Vilnius, 1988. – 6 knyga. – P. 9–61.
- Indriķa hronika / Ā. Feldhūna tulkojums; Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. – Rīga, 1993. – 451 lpp.
- Latviešu tautas teikas. Vēsturiskās teikas. Izlase. – Rīga, 1988. – 310. lpp.
- Latvijas PSR arheoloģija. – Rīga, 1974. – 374 lpp.
- Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām. – Rīga, 1986. – 1. sēj. – 399 lpp.
- Latvijas senākā vēsture. 9. g.t. pr.Kr. – 1200. g. – Rīga, 2001. – 290.–377. lpp.
- Senās Latvijas vēstures avoti. II sēj. 1. burtn. (līdz 1237. gadam). – Rīga: izd. A. Švābe, 1937. – 214 lpp.
- Laur W. Überlegung zur Hekunft des Wissevalde (Vsevolod) von Gercike (Jersika) // Zeitschrift für Ostforschung. – 1986. – H. 4. – S. 503–515.
- Lietgalietis. Kur atradās latviešu senie cietokšņi – pilsētas Autina, Beverina, Sotekle, Satezele, Turaida, Mežotne, Sēlpils, Jersika u.c. // Latvijas Saule. – 1928. – Nr. 65. – 716.–721. lpp.; Nr. 69–72. – 740.–756. lpp.
- Moor H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 N.Chr. II. Teil: Analyse. – Tartu, 1938. – 749 lpp.
- Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi. 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi. – Rīga, 1977. – 143 lpp.
- Mugurēvičs Ē. Kāda bija senā Jersikas valsts? – Kultūras fonda 10. avīze. – 1991. g. jūlijs. – 4., 8., 9., 13. lpp.
- Mugurēvičs Ē., Vilcāne A. Jersikas arheoloģiskās pētniecības desmitgade // Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā. – Rīga, 2000. – 96.–105. lpp.
- Radiņš A., Zemītis G. Izrakumi Daugmales arheoloģiskajā kompleksā // ZASM par 1986. un 1987. gadu. – Rīga, 1989. – 117.–121. lpp.
- Rasiņš A., Tauriņa M. Pārskats par Latvijas PSR arheoloģiskajos izrakumos konstatētajām kultūragu un nezāļu sēklām // AE. – Rīga, 1983. – 14. laid. – 152.–176. lpp.
- Sloka J. Zivis senajās X–XIV gs. apmetnēs Daugavas krastos // LZAV. – 1979. – Nr. 9. – 50.–69. lpp.
- Šnore E. Dignājas pilskalns // SM. – 1939. – Nr. 4. – 46.–62. lpp.
- Šnore E. Raušu ciems Doles salas augšgalā // LZAV. – 1991. – Nr. 6. – 69.–87. lpp.
- Šnore E. Daugavas lībieši Doles salā // AE. – Rīga, 1996. – 18. laid. – 111.–130. lpp.

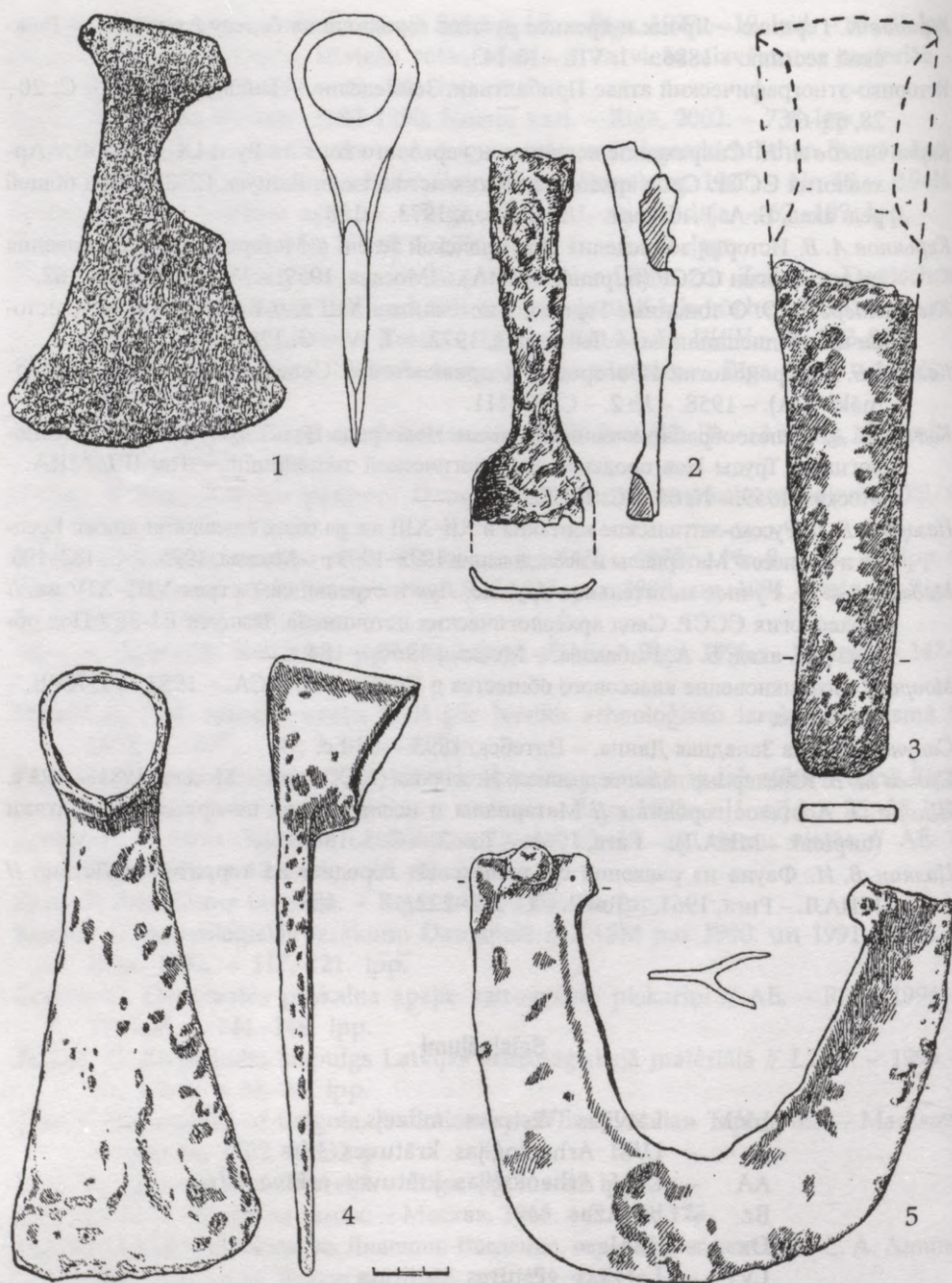
- Šnore E. Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā // AE. – Rīga, 1997. – 19. laid. – 64.–81. lpp.
- Šnore R. Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas // Latviešu aizvēstures materiāli. – Rīga, 1930. – 1. sēj. – 39.–108. lpp.
- Šterns I. Latvijas vēsture. 1180–1290. Krusta kari. – Rīga, 2002. – 734 lpp.
- Šturms Ed. Die Lage von Gericke und einigen anderen frühgeschichtlichen Burgen Lettlands // Contributions of Baltic University. – Pinneberg, 1947. – Nr. 48. – P.9–14.
- Švābe A. Latvju kultūras vēsture. – Rīga, 1922. – 1. sēj., 2. daļa. – 67.–109. lpp.
- Švābe A. Jersikas karaļvalsts // SM. – 1936. – Nr. 1. – 5.–32. lpp.
- Taube M. Russische und Litauische Fürsten an der Düna zur Zeit der Deutschen Eroberung Livlands (XII und XIII Jarhhundert) // Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. – Breslau, 1935. – Bd. XI, H. III/IV. – S. 367–502.
- Tentelis A. Latvju vēsture. – Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga, 1935. – 11. sēj. – 22274. sleja.
- Tōnisson E. Die Gauja Liven und ihre materielle Kultur (11. Jh. – Anfang 13. Jhs.). – Tallinn, 1974. – 209 S.
- Urtāns V. Arheolģiskie pētījumi Daugmalē // Muzeji un kultūras pieminekļi. – Rīga, 1969. – 89.–96. lpp.
- Urtāns V. Bronzas zvaniņu rotas VII–XI gs. // LZAV. – 1970. – Nr. 8. – 64.–75. lpp.
- Vasks A. Dignājas pilskalna apmetne // ZASM par 1990. un 1991. gadu. – Rīga, 1992. – 107., 108. lpp.
- Vasks A. Apmetās keramikas izplatība Latvijā // AE. – Rīga, 1996. – 18. laid. – 147.–154. lpp.
- Vilcāne A. Daži rakstīto avotu fakti par Jersiku arheolģisko izrakumu gaismā // LVIŽ. – 1997. – Nr. 1. – 8.–14. lpp.
- Zagorska I. Rīgas pilsētas un tās tuvākās apkaimes senākā apdzīvotība // Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheolģijā un vēsturē. – Rīga, 1998. – [1. sēj.]. – 25.–38. lpp.
- Zariņa A. Krāsnis Salaspils Laukskolas lībiešu 10.–13. gs. ciemu vietās // AE. – Rīga, 1978. – 12. laid. – 76.–99. lpp.
- Zeids T. Feodālisms Livonijā. – Rīga, 1951. – 53.–56. lpp.
- Zemītis G. Arheolģiskie izrakumi Daugmalē // ZASM par 1990. un 1991. gadu. – Rīga, 1992. – 117.–121. lpp.
- Zemītis G. Daugmales pilskalna apaļie vairogveida piekariņi // AE. – Rīga, 1994. – 17. laid. – 144.–148. lpp.
- Zemītis G. Zirga kulta atspulgs Latvijas arheolģiskajā materiālā // LZAV. – 1999. – Nr. 4./5./6. – 56.–65. lpp.
- Zeps V. Placenames of Latgola. A dictionary of East Latvian Toponyms. – Madison; Wisconsin, 1982. – 632 p.
- Zutis J. Agrie viduslaiki Latvijā. – Rīga, 1948. – 48 lpp.
- Алексеев Л. В. Полоцкая земля. – Москва, 1966. – С. 169–173.
- Генрик Латвийский. Хроника Ливонии. Введение, перевод и комментарии С. А. Аннинского. – Москва; Ленинград, 1938. – С. 471–484.
- Берга Т. Монеты в археологических памятниках Латвии IX–XII вв. – Рига, 1988. – 101 с.
- Берга Т., Граудонис Я. Впускные погребения и клад Резненского могильника // LZAV. – 1983. – Nr. 12. – 34.–44. lpp.
- Древняя Русь. Город, замок, село // Археология СССР / Отв. ред. тома Б. А. Колчин. – Москва, 1985. – 431 с.

- Желтов К.* Герцике – Ярчик и древнее русское городище на берегу Авишпты. – Рижский вестник. – 1886. – 1. VII. – № 143.
- Историко-этнографический атлас Прибалтики. Земледелие. – Вильнюс, 1985. – С. 20–28, 63–68.
- Кирпичников А. Н.* Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX–XIII вв. // Археология СССР. Свод археологических источников. Выпуск E1-36 / Под общей ред. акад. Б. А. Рыбакова. – Ленинград, 1973. – 138 с.
- Кирьянов А. В.* История земледелия Новгородской земли // Материалы и исследования по археологии СССР (turpmāk – МИА). – Москва, 1959. – № 65. – С. 306–362.
- Клейнберг И. Э.* О топониме Герцеке в источниках XIII в. // Вспомогательные исторические дисциплины. – Ленинград, 1972. – Т. IV. – С. 120–127.
- Колчин Б. А.* Хронология Новгородских древностей // Советская археология (turpmāk – СА). – 1958. – № 2. – С. 92–111.
- Колчин Б. А.* Железообрабатывающее ремесло Новгорода Великого (Продукция, технология) // Труды Новгородской археологической экспедиции. – Том II // МИА. – Москва, 1959. – № 65. – С. 7–120.
- Назарова Е. Л.* Русско-латгальские контакты в XII–XIII вв. на свете генеалогии князей Ерсики и Кокнесе // Материалы и исследования 1992–1993 г. – Москва, 1995. – С. 182–196.
- Медведев А. Ф.* Ручное метательное оружие. Лук и стрелы, самострел VIII–XIV вв. // Археология СССР. Свод археологических источников. Выпуск E1-36 / Под общей ред. акад. Б. А. Рыбакова. – Москва, 1966. – 184 с.
- Моора Х.* Возникновение классового общества в Прибалтике // СА. – 1953. – Т. XVII. – 105–132 с.
- Сапунов А.* Река Западная Двина. – Витебск, 1893. – 512 с.
- Седова М. В.* Ювелирные изделия древнего Новгорода (X–XV вв.). – Москва, 1981. – 193 с.
- Шноре Э.* Асотское городище // Материалы и исследования по археологии Латвии (turpmāk – МИАЛ). – Рига, 1961. – Том 2. – С. 5–166.
- Цалкин В. И.* Фауна из раскопок средневековых городищ на территории Латвии // МИАЛ. – Рига, 1961. – Том 2. – С. 203–222.

Saīsinājumi

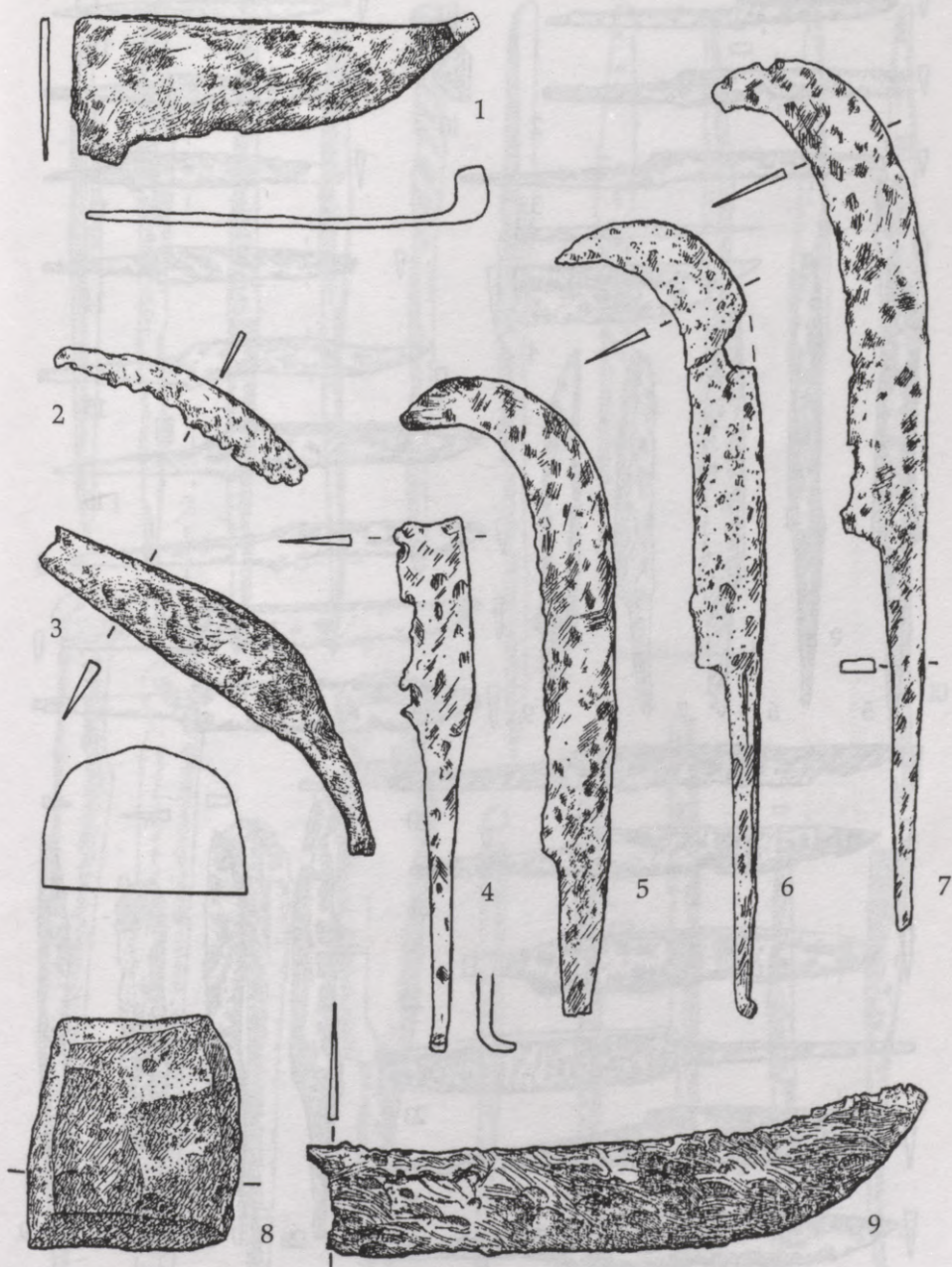
- LVM – Latvijas Vēstures muzejs
 A – LVM Arheoloģijas krātuves šifrs
 AA – LVM Arheoloģijas krātuves arhīva šifrs
 Br. – bronzas
 Dz. – dzelzs
 LVI – Latvijas vēstures institūts

1.–24. tabulā senlietas zīmējušas *Anda Bērziņa, Daiga Pjatkovska, Ilze Siliņa, Antonija Vilcāne, Dzintra Zemīte*. Senlietu zīmējumus tabulās sakārtojusi *Antonija Vilcāne*.

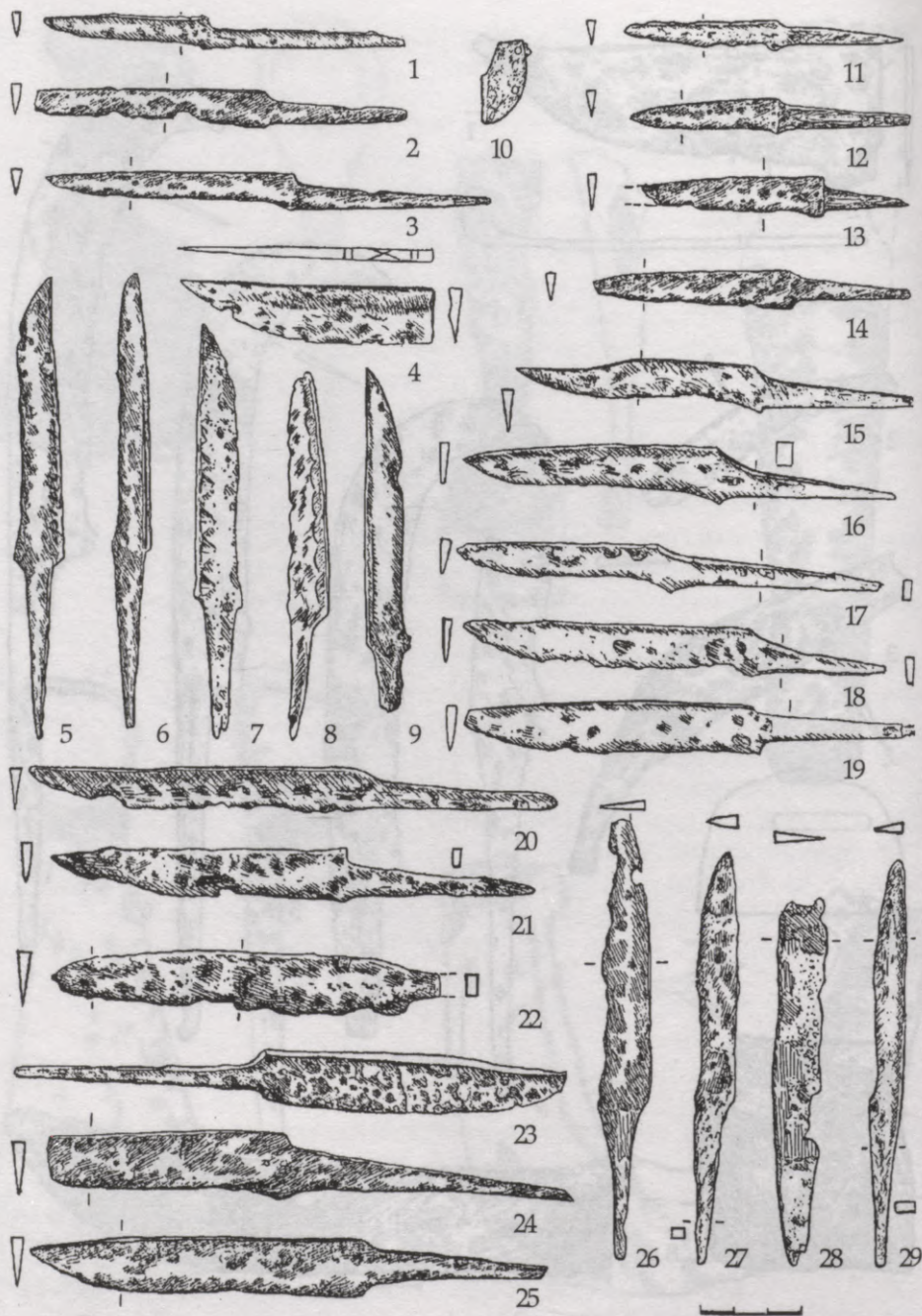
1. tab. Zemkopju darbarīki:

1 – dz. platasmens cirvis (LVI 300: 1329); 2 – dz. vērstuve (?) (LVM A 10330: 115); 3 – spīl-
arkla dz. lemesis (LVI 300: 1133); 4 – dz. kaplis (LVI 300: 335); 5 – koka lāpstas dz. apkalums
(LVI 300: 489)

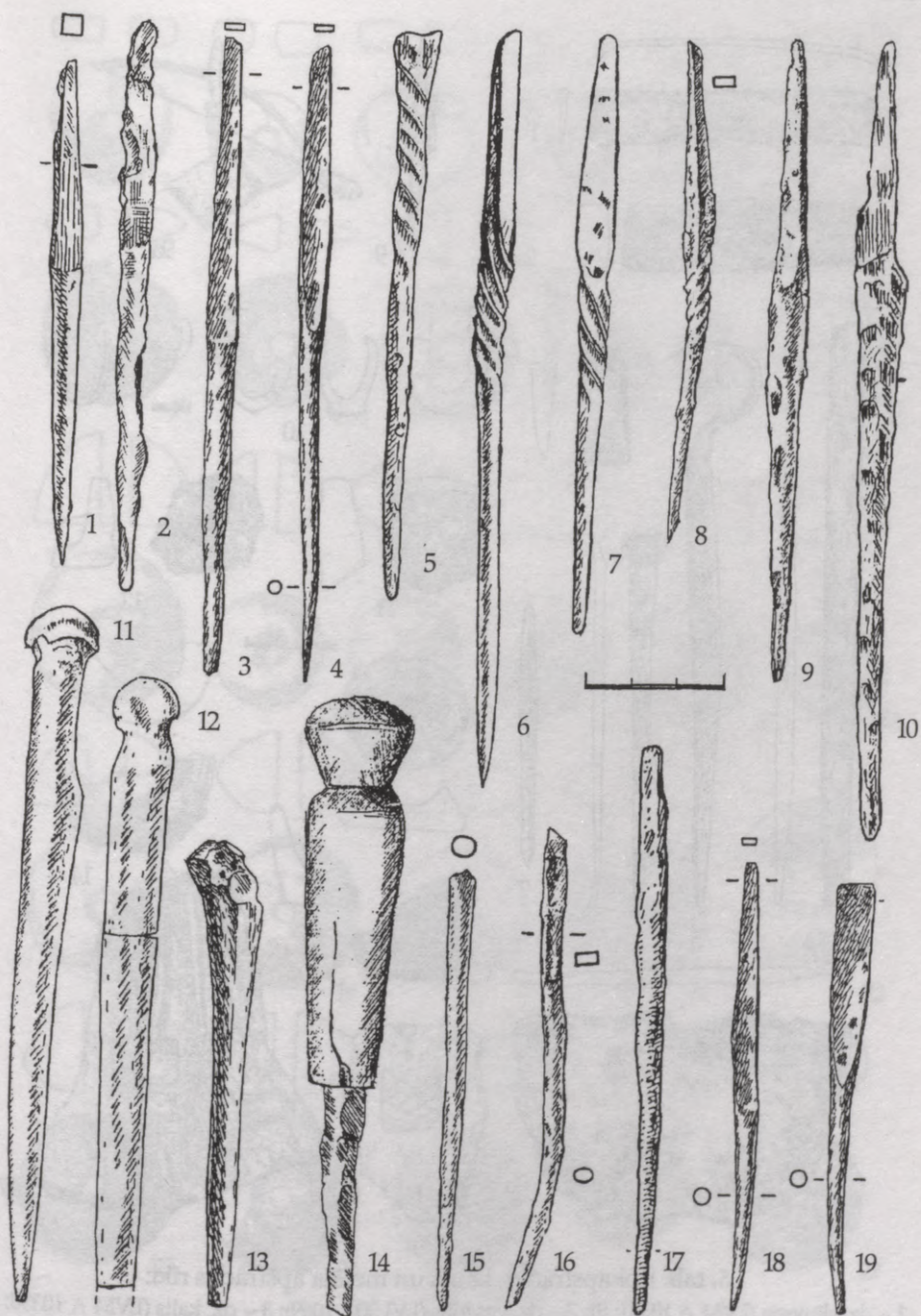
2. tab. Zemkopju darbarīki:

1, 9 – dz. izkaptis fragmenti (LVM A 10332: 161, LVI 300: 1206); 2, 4–7 – dz. sirpji (LVM A 10331: 25, LVI 300: 159, LVM A 10332: 137, LVI 300: 107, LVM A 10331: 213); 3 – dz. likais nazis (LVM A 10331: 278); 8 – akmens graudberzis (LVI 300: 544)

3. tab. Dzelzs naži:

1-3, 5-7, 9, 12-14, 16-19, 21-29 (LVI 300: 1393, 1192, 1298, 246, 202, 134, 488, 588, 736, 1247, 203, 245, 76, 282, 549, 700, 933, 6069, 1107, 849, 505, 193, 406); 4, 8, 11, 15, 20 (LVM A 10331: 227, 10330: 1017, 10332: 340, 10330: 1032, 1011); 10 - naziša maksts gala br. apkalums (LVI 300: 999)

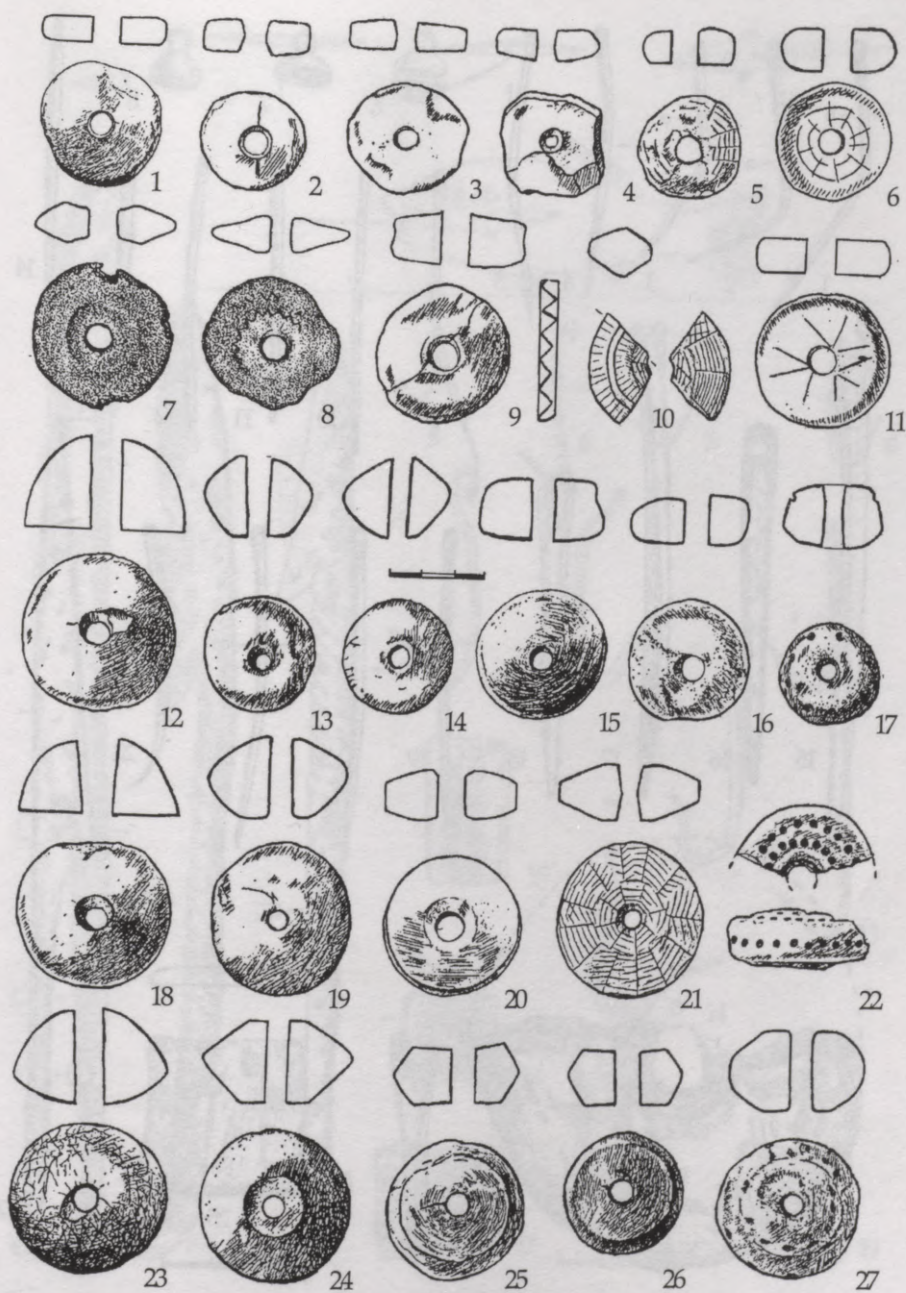
4. tab. Amatnieku darbarīki:

1-10, 15-19 – dz. ileni (LVI 300: 1178, 126, 1064, 216, 907, 908, 9, 745, 418, 537, 216, 773, 103, 281, 386); 11-13 – kaula ileni (LVI 300: 533, 773); 14 – dz. ilens ar kaula rokturi (LVI 300: 141)

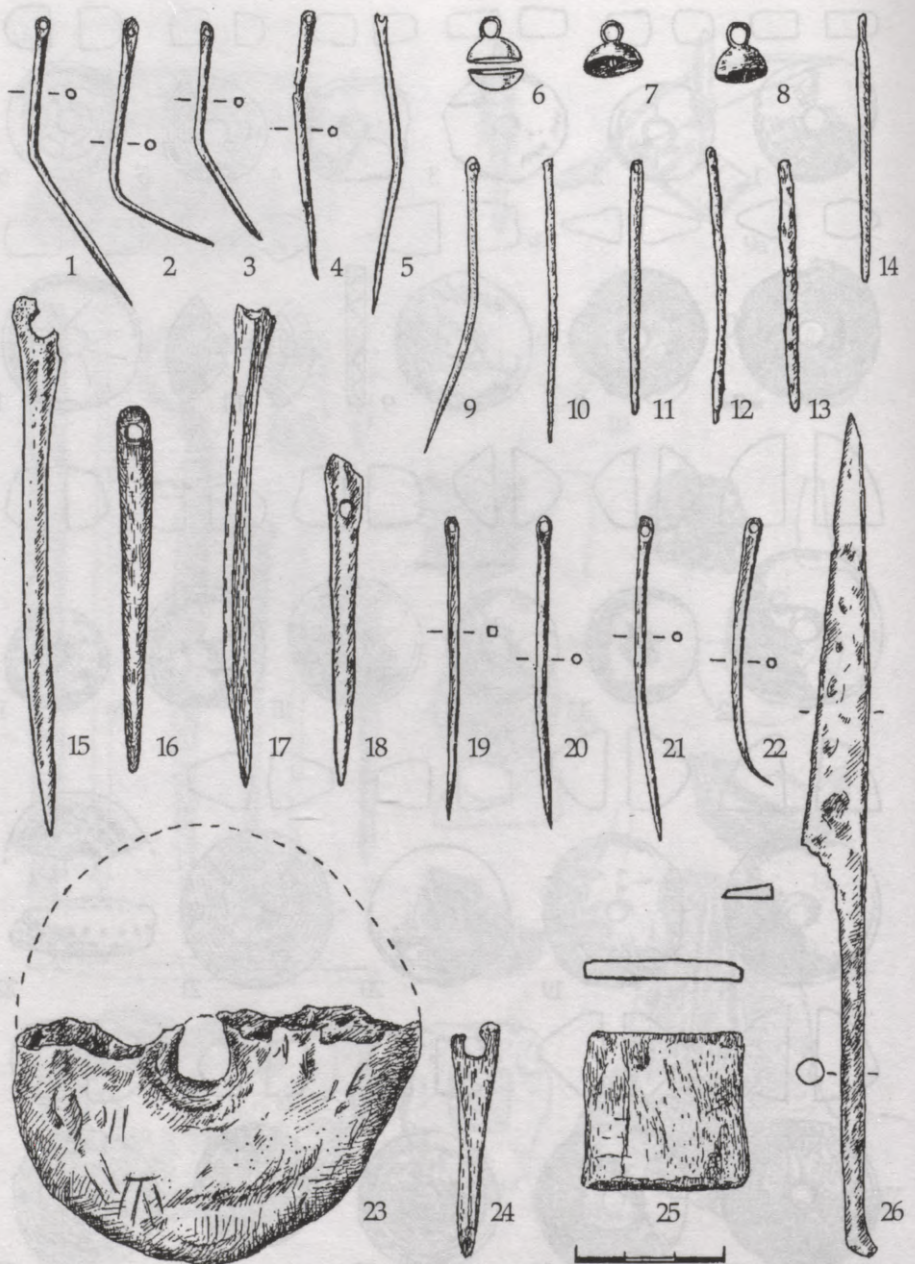
5. tab. Kokapstrādes, kaula un metāla apstrādes rīki:

1 – dz. slīmests (LVM A 10331: 9); 2 – dz. veserītis (LVI 300: 1069); 3 – dz. kalts (LVM A 10330: 37); 4 – dz. cirtnis (LVM A 10330: 1068); 5, 6 – dz. grebļi (LVI 300: 1354, 1353); 7 – dz. sitnis (LVI 300: 1356); 8 – dz. ogļu lāpstīņas (?) fragments (LVM A 10330: 119); 9 – dz. kaula urbis (LVM A 10331: 419); 9a – urbšanas procesa shēma (pēc Колчин Б. А. 1959); 10 – 1939. g. izrakumos atrasto māla tīģeļu formas (pēc Daiga J., Grosvalds I., 1964); 11–15 – māla tīģeļu fragmenti (LVI 300: 1038, 827, 1351, 1332, 599); 16, 17 – dolomīta lejamveidnes (LVM A 10331: 181, LVI 300: 1293)

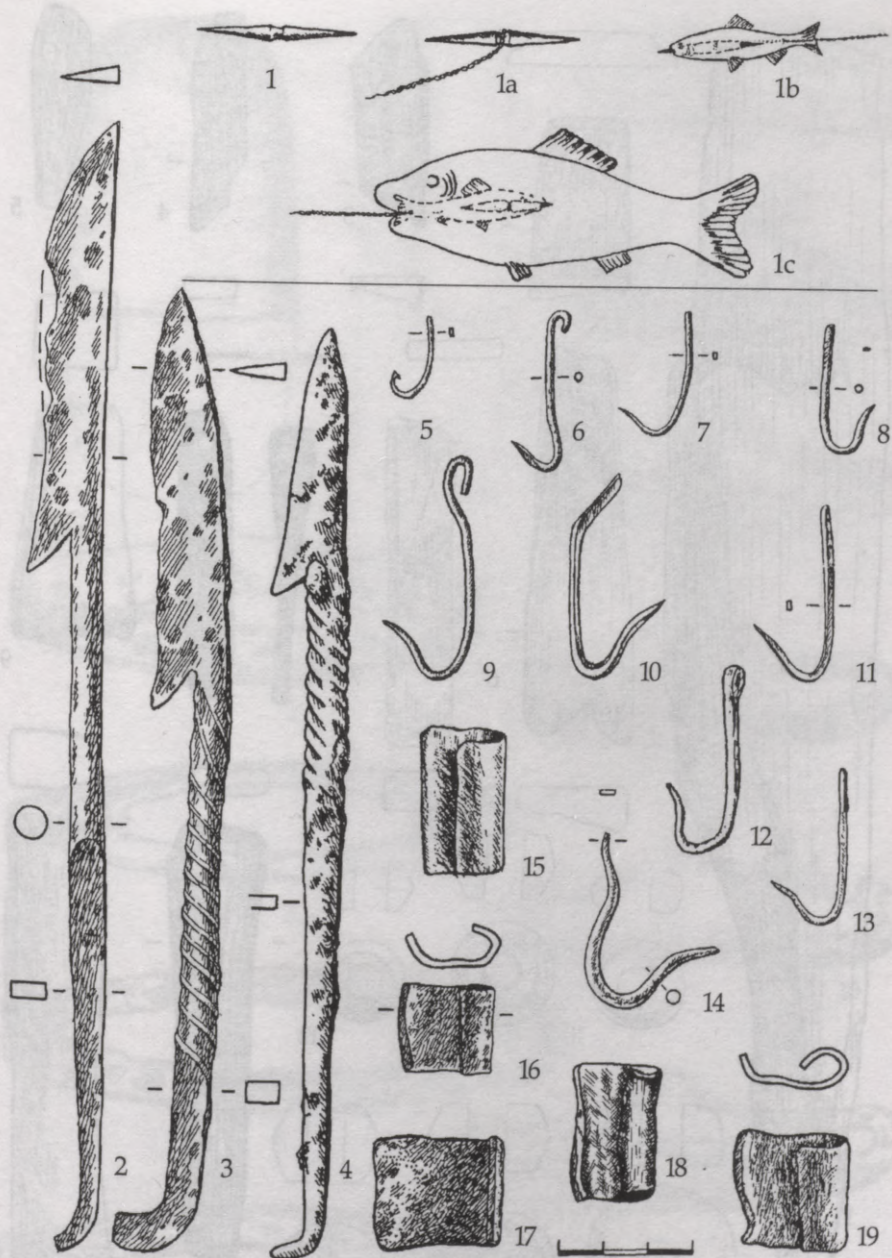
6. tab. Vērpjamās vārpstas skriemeļi:

1, 4, 6, 11, 20, 21 – plienakmens (LVI 300: 369, 249, 1194, 567, 627, 1365); 2, 3, 7, 8, 10 – smilšakmens (LVI 300: 93, 292, 1300, 395, 1263); 5 – kaļķakmens (LVI 300: 618); 9, 13–17, 19, 22, 24–27 – māla (LVI 300: 331, 1274, 137, 1322, 1216, 756, 1279, 498, 1106, 569, 195, 420); 12, 18, 23 – kaula (LVI 300: 82, 244, 90)

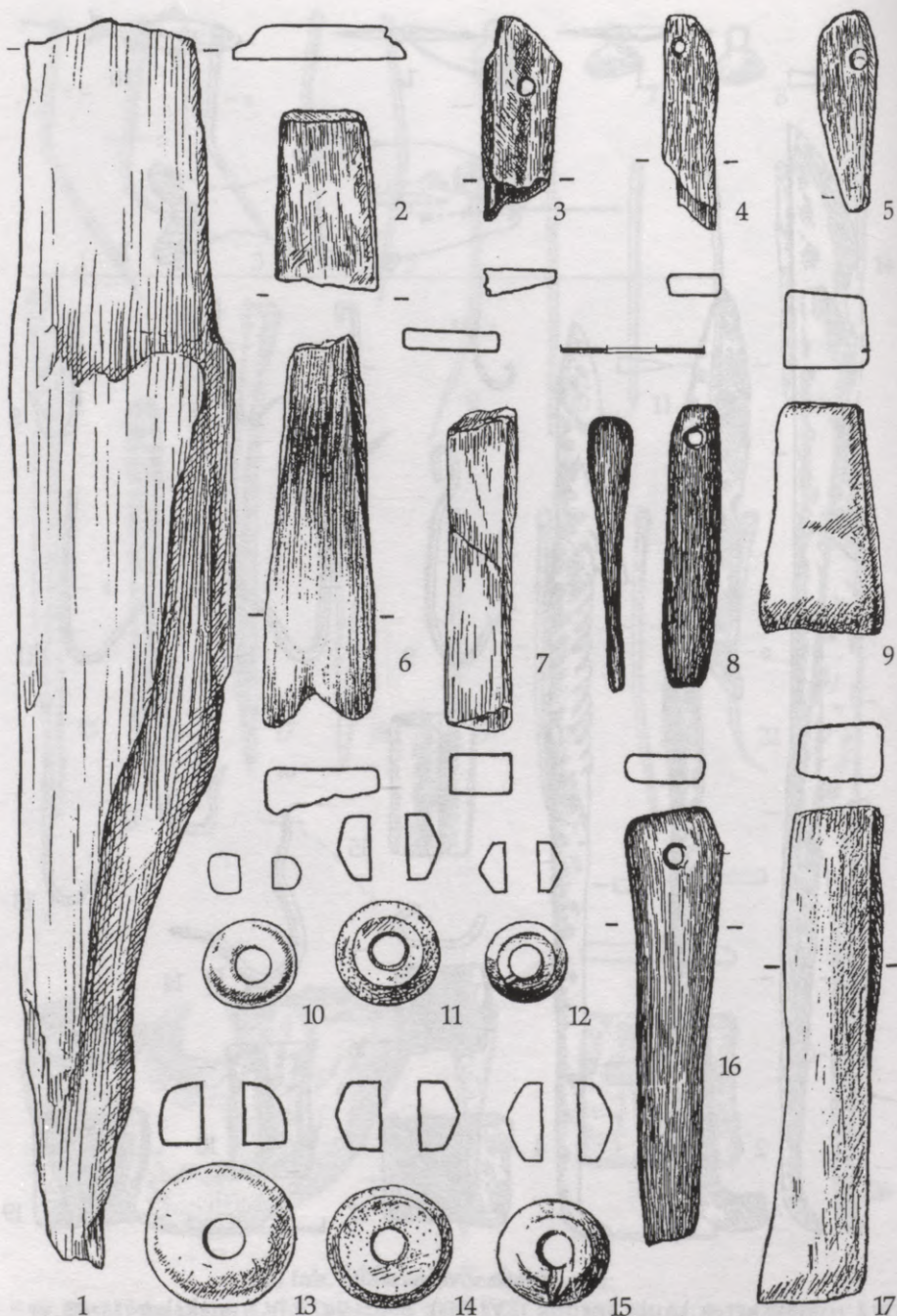
7. tab. Šūšanas un aušanas rīki:

1-5, 9-11, 19-22 – br. adatas (LVI 300: 894, 775, 1188, 1177, 333, 320, 526, 1109, 776, 482, 921, 1152);
 12, 13 – dz. adatas (LVI 300: 263, 1123); 14-18, 24 – kaula adatas (LVI 300: 1311, 211, 61, 189,
 243, 190); 6-8 – br. podziņas (LVI 300: 115, 1048, 854); 23 – aužamo stāvu atsvara fragments
 (LVM A 10330: 590); 25 – celu dēliša sagatave (LVM A 10332: 36); 26 – dzirkļu fragments
 (LVM A 10330: 401)

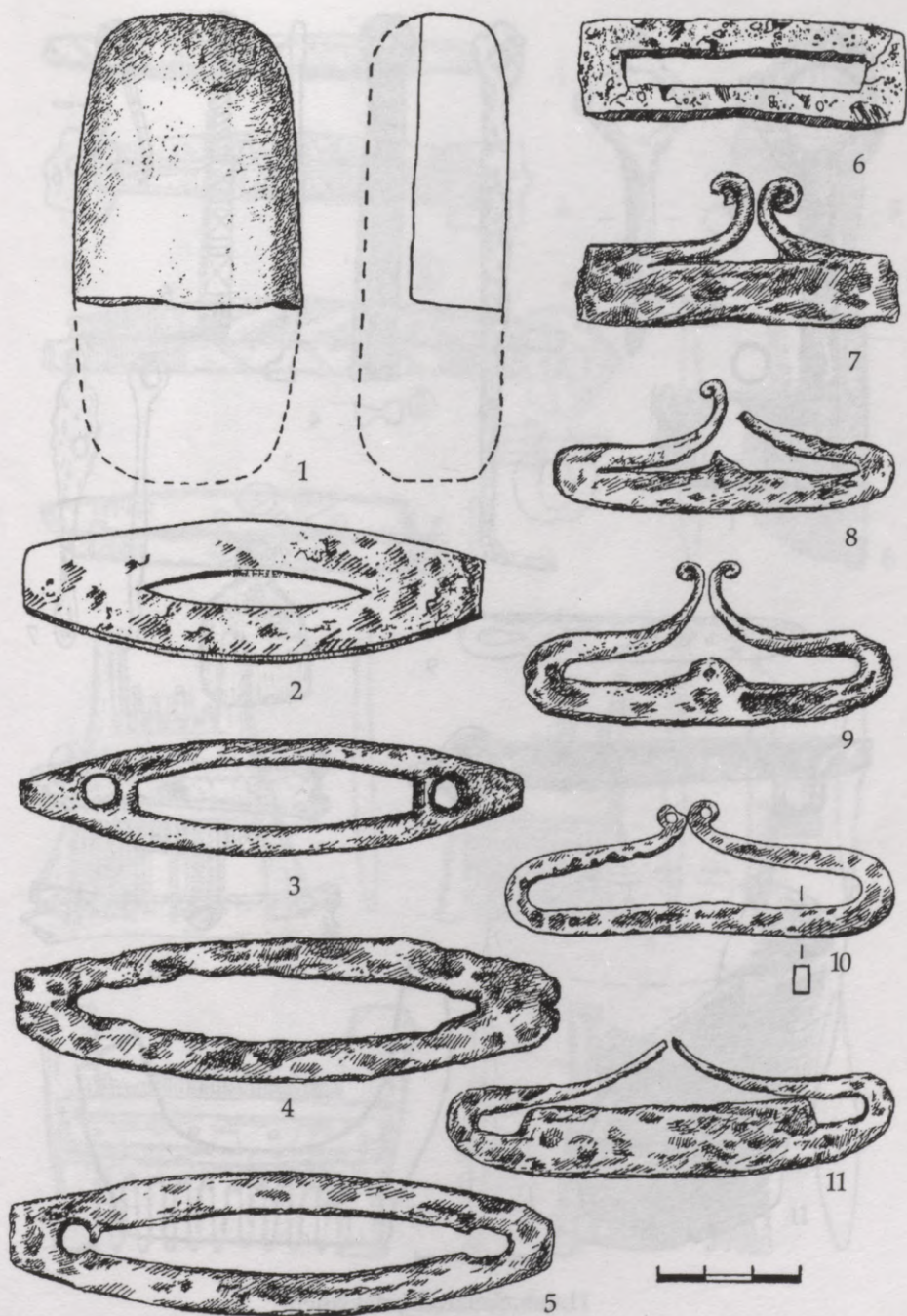
8. tab. Zvejas rīki:

1 – makškeres kaula sprūds (LVI 300: 596); 1a, b, c – makškerēšanas ar sprūdu veids (pēc A. Karnups 1937); 2-4 – dz. harpūnas (LVI 300: 510, 612, 1041); 5-14 – dz. un br. makškerāķi (LVI 300: 734, 1224, 882, 1297, 232, 6776, 810, 419, 668, 516); 15-19 – tīklu svina gremdi (LVI 1067, 857, 867, 1111, 239)

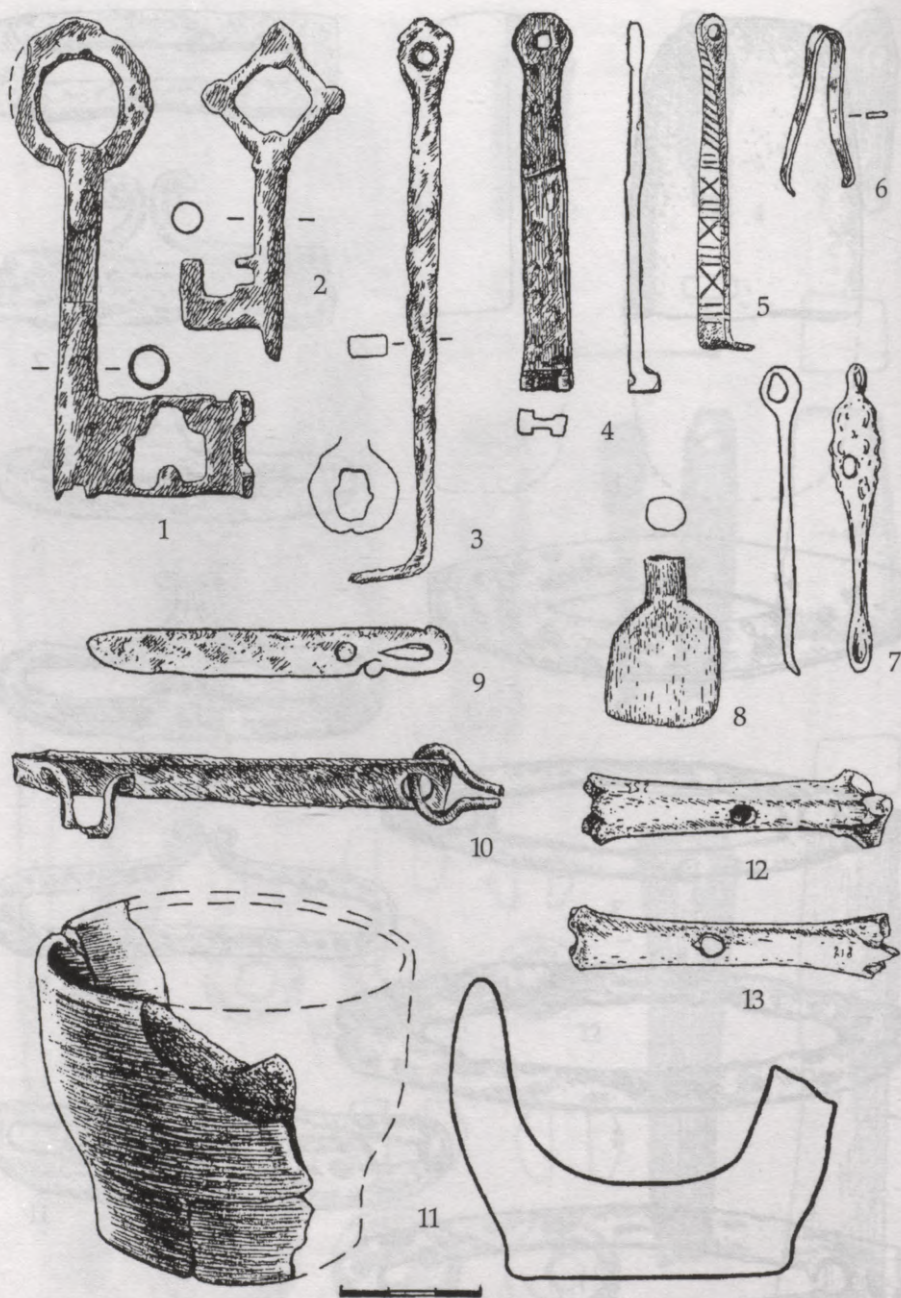
9. tab. Asināšanas un vēršanas rīki:

1-9, 16, 17 - galodas (LVI 300: 147, 304, 1065, 309, 656, 1350, 570, 463, 580, 302, 1276, 96, 334);
 10-15 - rozā šifera vērptomās vārpstas skriemeļi (LVI 300: 106, 770, 210, 842, 834, 63)

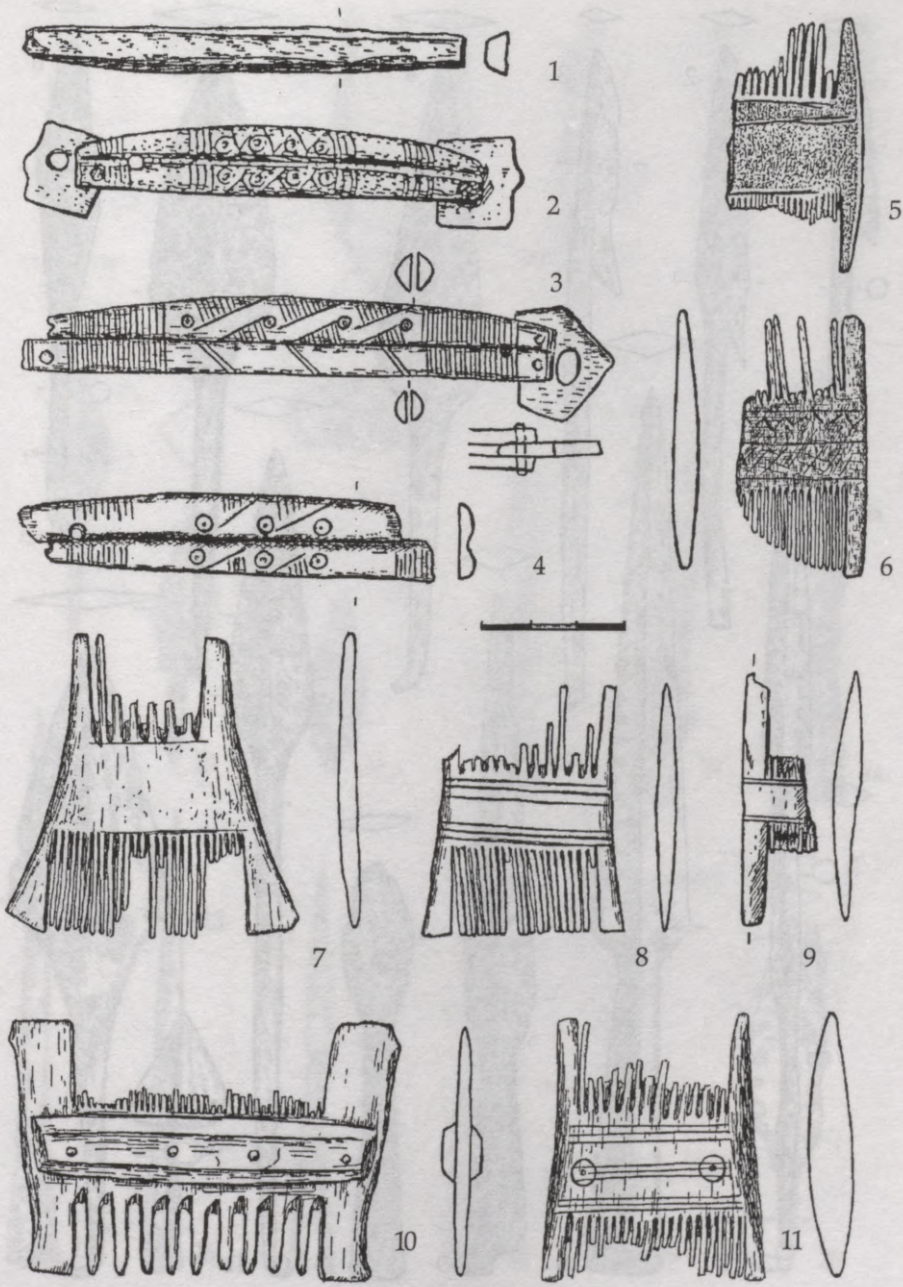
10. tab. Uguns iegūšanas rīki:

1 – šķīlamakmens (LVM A 10331: 200); 2–11 – šķiltavdzelži (LVI 300: 670, LVM A 10332: 266, 10330: 1150, 186, LVI 300: 157, LVM A 10332: 51, 10330: 40, 10331: 202, LVI 300: 1325, LVM A 10330: 585)

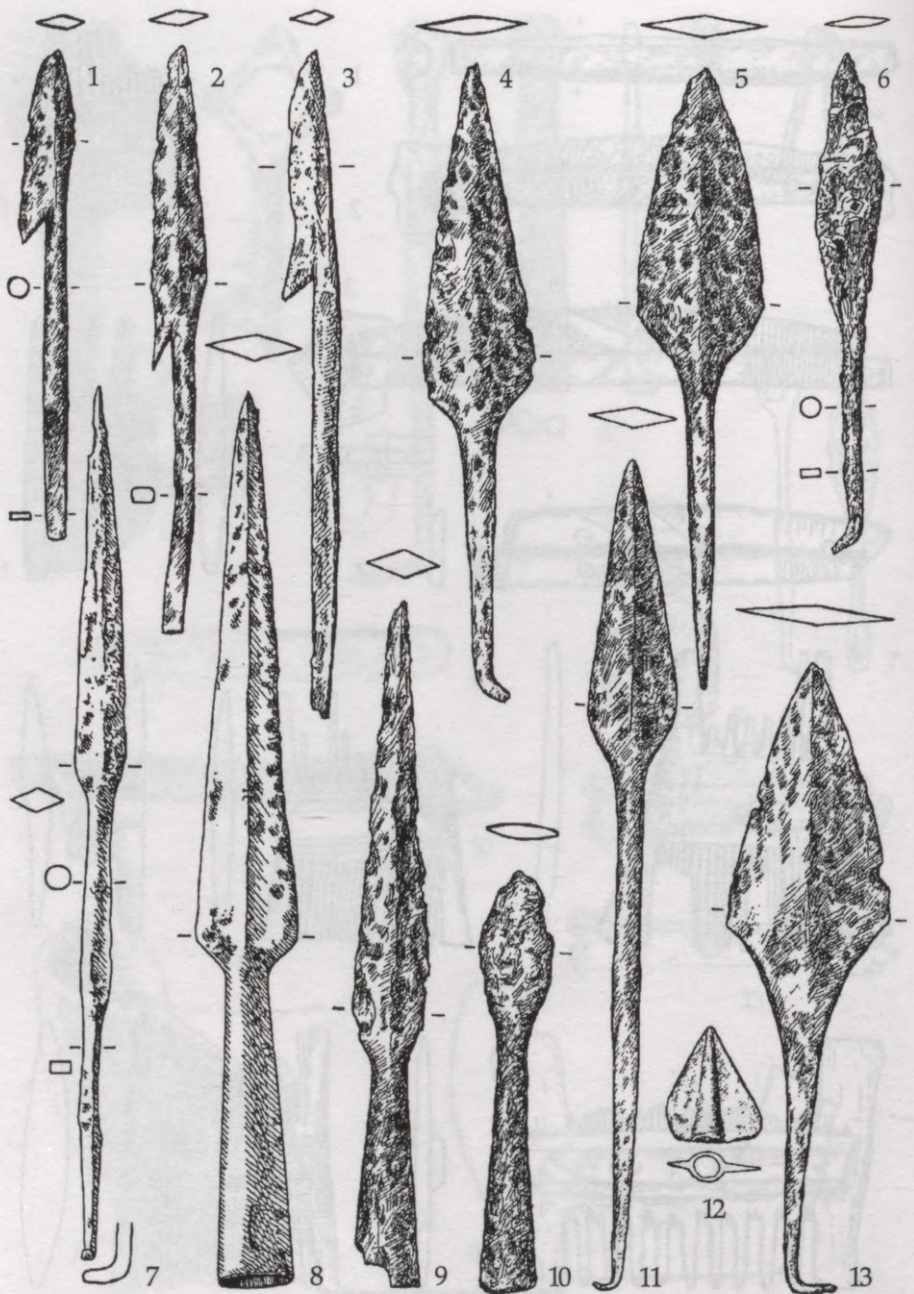
11. tab. Sadzīves priekšmeti:

1-5 - dz. un br. slēdzenes (LVI 300: 423, 667, LVM A 10331: 227, 10332: 57); 6 - br. pincete (LVI 300: 42); 7 - br. ausu karotīte (LVI 300: 41); 8 - kaula lāpstiņa (LVM A 10330: 665); 9 - dz. bārdas nazis (LVI 300: 658); 10 - dz. durvju pārlietamais (LVM 10330: 104); 11 - miniatūrs māla trauciņš (LVI 300: 436, 437); 12, 13 - kaula rūceņi (LVI 300: 255, 318)

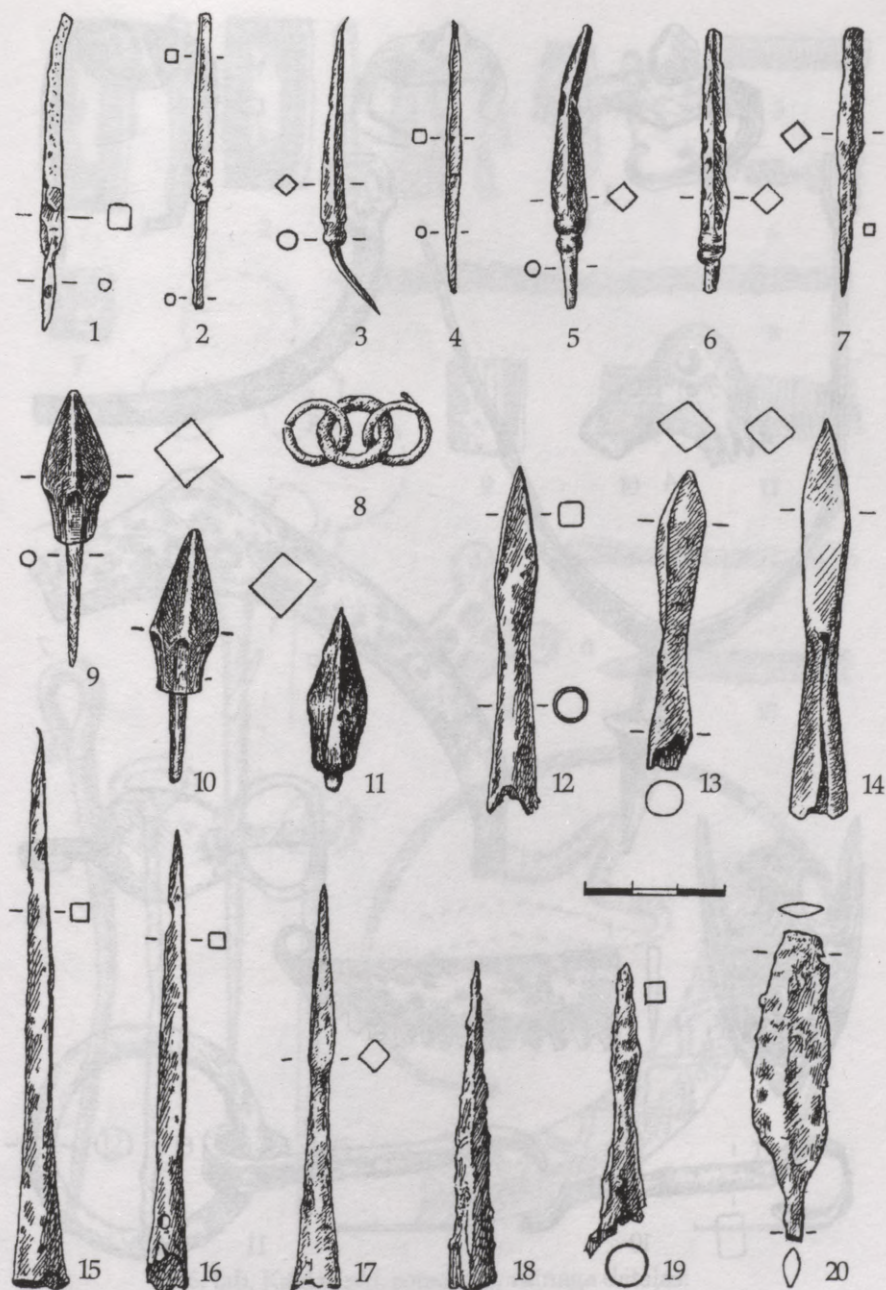
12. tab. Kaula ķemmes:

1 - ķemmes uzliktņa sagatave (LVI 300: 746); 2-4 - vienaspusīgo ķemmju fragmenti (LVI 300: 600, 464, 509); 5-11 - divpusīgās ķemmes (LVI 300: 151, LVM A 10332: 94, 10331: 332, 10330: 1170, LVI 300: 1070, LVM A 10332: 20, 10330: 947)

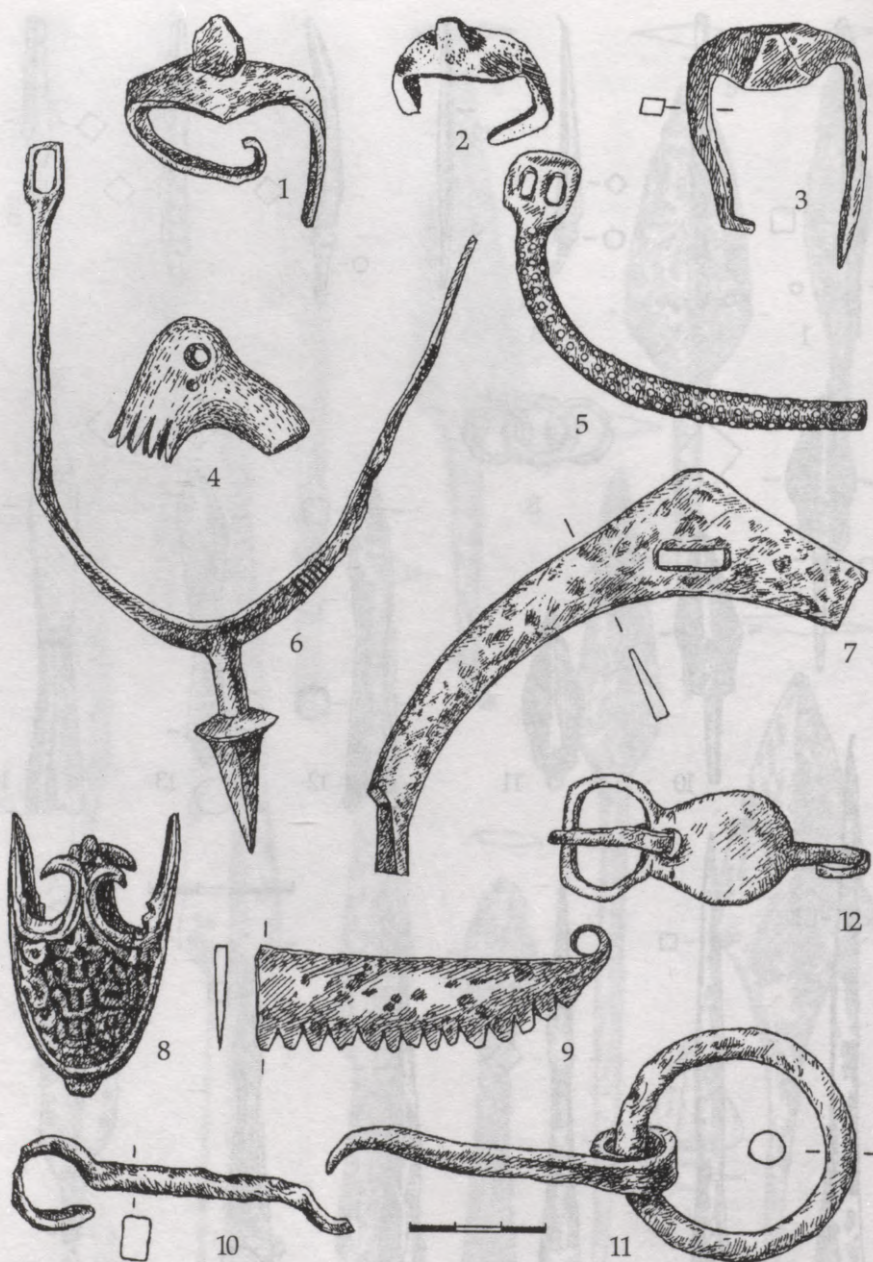
13. tab. Šķēpu gali:

1-3 - dz. iedzītņa šķēpu gali ar atkarpi (LVM A 10330: 603, 10332: 222, LVI 300: 78); 4-7, 11, 13 - dz. iedzītņa šķēpu gali (LVM A 10330: 85, 702, LVI 300: 250, 1140, LVM A 10330: 393, 649); 8-10 - dz. uznavas šķēpu gali (LVI 300: 1044, LVM A 10331: 268, 10330: 1071); 12 - br. uznavas šķēpa gals (LVM A 10330: 240)

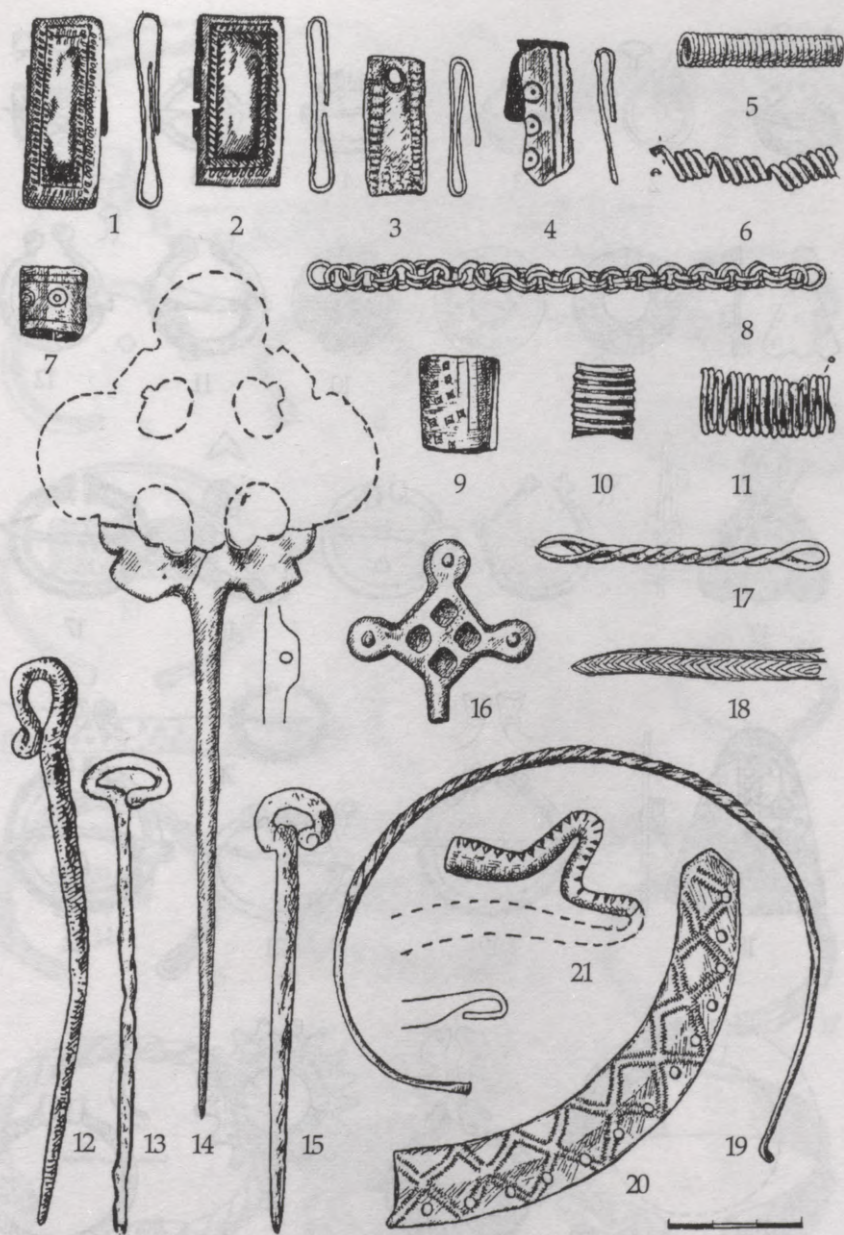
14. tab. Bultu gali:

1-7, 9-11, 20 - dz. iedzītņa bultu gali (LVI 300: 12, 40, 750, 33, 340, 778, 872, 224, 221, 1088, 1389); 12-19 - dz. uzmaņas bultu gali (LVI 300: 385, 1378, LVM A 10330: 325, LVI 300: 730, 838, LVM A 10331: 325, LVI 300: 641, 765); 8 - dz. bruņukrekla riņķīši (LVM A 10330: 195).

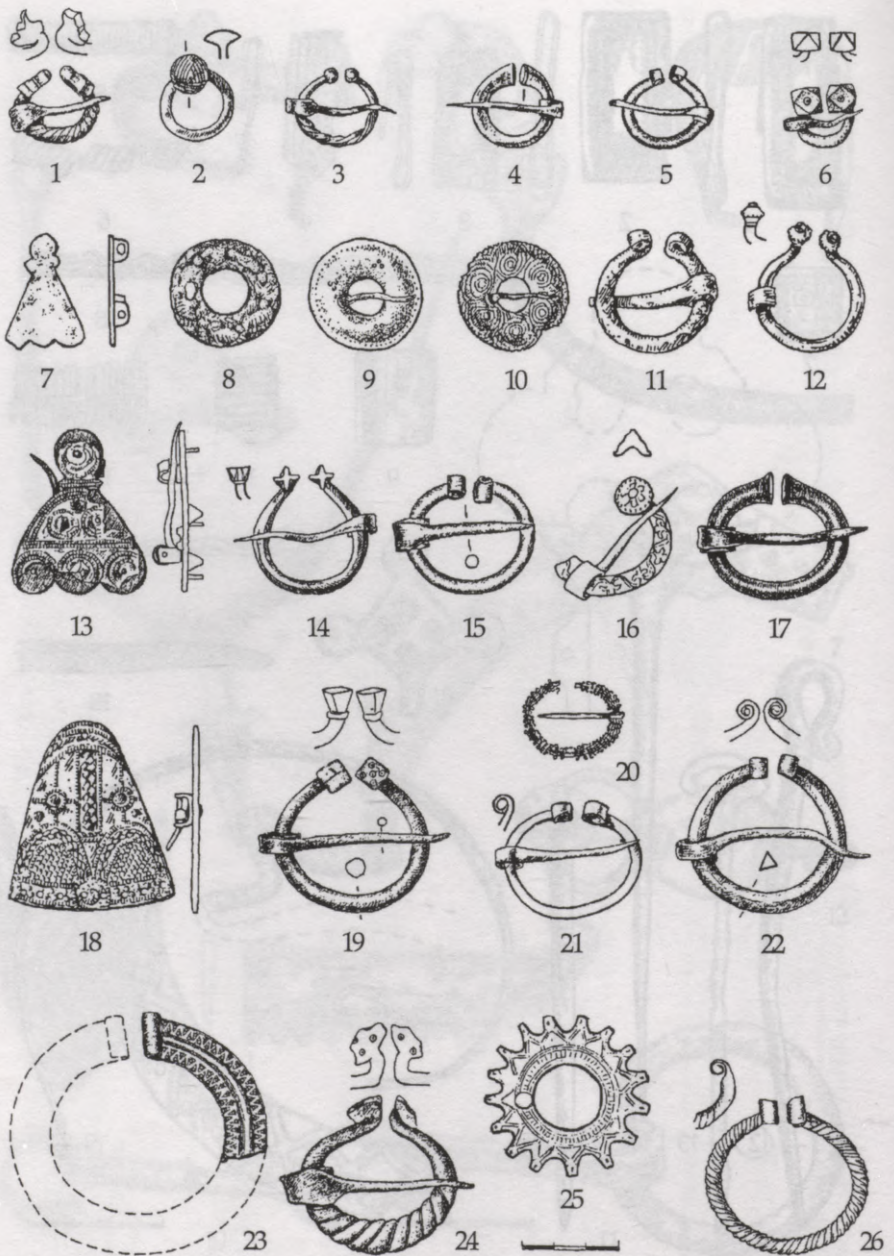
15. tab. Zirglietas un jātnieka piederumi:

1–3 – dz. rēdzes (LVM A 10330: 698, LVI 300: 28, 259); 4 – pātagas kaula kāts (LVM A 10330: 742); 5, 6 – dz. pieši (LVM A 10330: 347, 962); 7 – dz. kāpslis (LVM A 10330: 497); 8 – zobena maksts gala br. apkalums (LVM A 10330: 1159); 9 – dz. skrāpis (LVI 300: 23); 10, 11 – zirga iemauktu dzelži (LVM A 10332: 61, 10330: 451); 12 – dz. sprādze (LVM A 10330: 789)

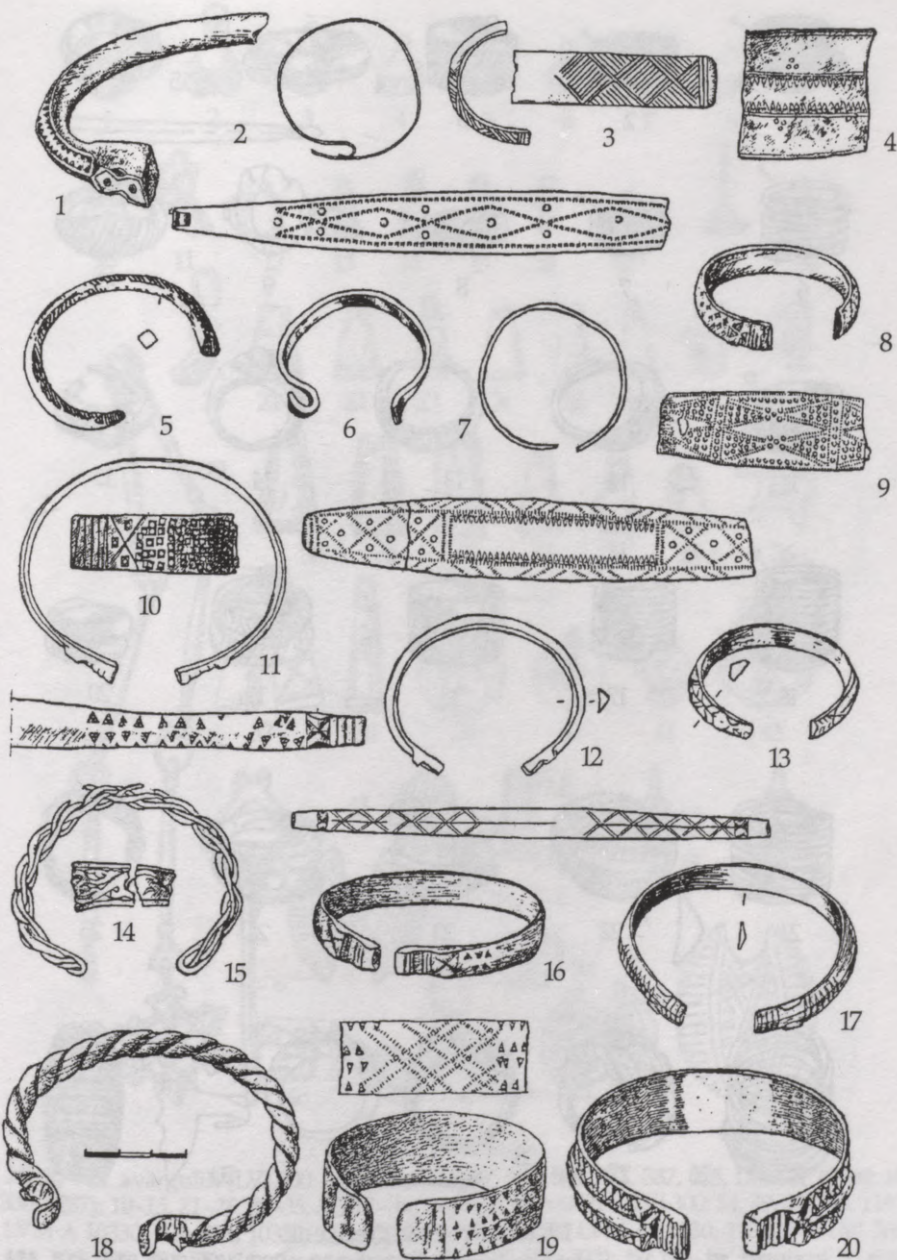
16. tab. Kaklariņķi, rotadatas, vainaga detaļas:

1-4 - br. spirālīšu vainaga starpskārdītes (LVM A 10331: 226, LVI 300: 88, LVM A 10330: 897, LVI 300: 256); 5, 6 - br. spirālītes (LVI 300: 347, 358); 7, 9, 10 - br. cilindriši (LVM A 10332: 257, 10330: 461, LVI 300: 749); 8 - br. važiņa (LVI 300: 876); 11 - br. spirāle (LVI 300: 212), 12-16 - dz. un br. rotadatas (LVI 300: 268, 90, LVM A 10330: 737, 754, LVI 300: 625, LVM A 10330: 779); 17, 18 - br. stieniņu važiņas fragmenti (LVI 300: 459, LVM A 10331:117); 19-21 - dz. kaklariņķis un br. kaklariņķu fragmenti (LVM A 10331: 56, 10330: 1190, 432)

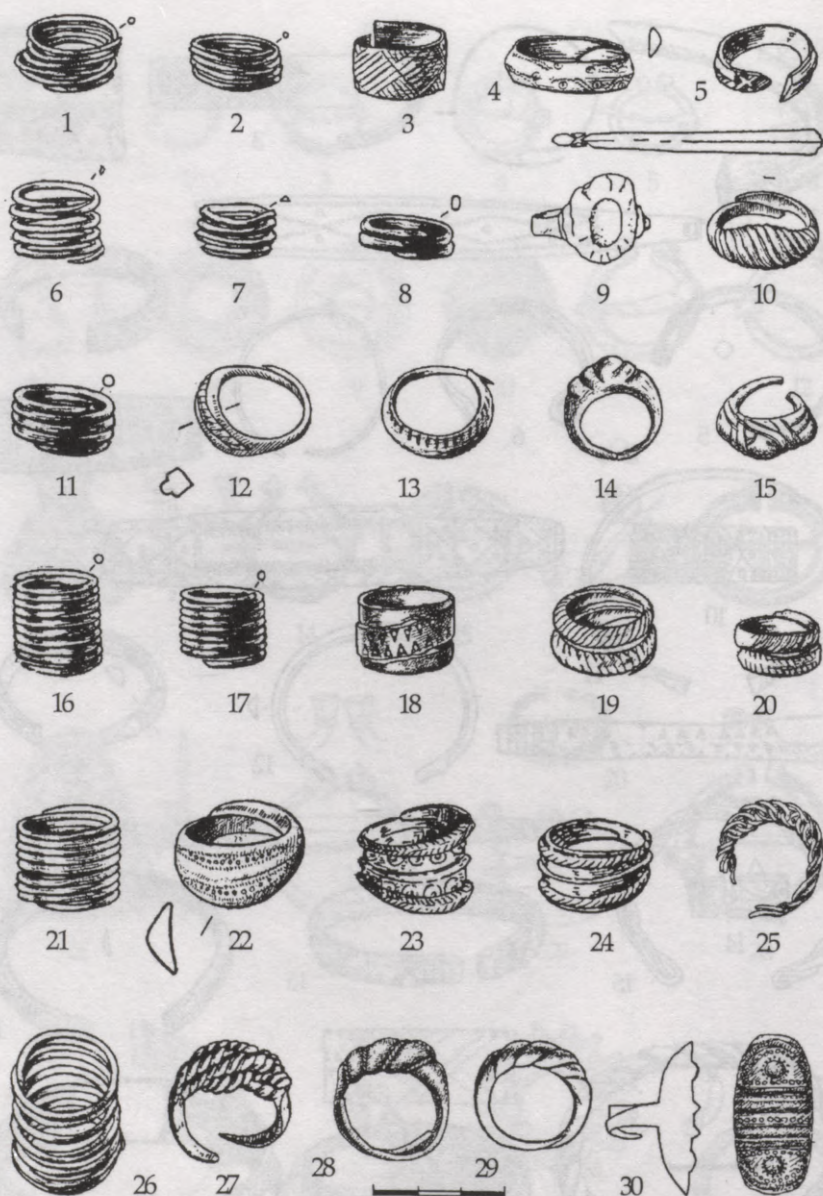
17. tab. Saktas:

1-6, 11, 12, 14-17, 19-24, 26 - pakavsaktas (LVM A 10330: 1138, LVI 300: 1099, 345, 729, 408, LVM A 10331: 66, LVI 300: 91, 583, 1141, 156, LVM A 10332: 215, LVI 300: 32, LVM A 10332: 367, LVI 300: 1120, LVM A 10331: 201, 10330: 324, 10331: 382, LVI 300: 60); 7, 13, 18 - plākšņu saktas (LVM A 10331: 90, 10332: 352, LVI 300:177); 8-10, 25 - riņķa saktas (LVM A 10330: 77, 10332: 133, LVI 300: 95, LVM A 10330: 866)

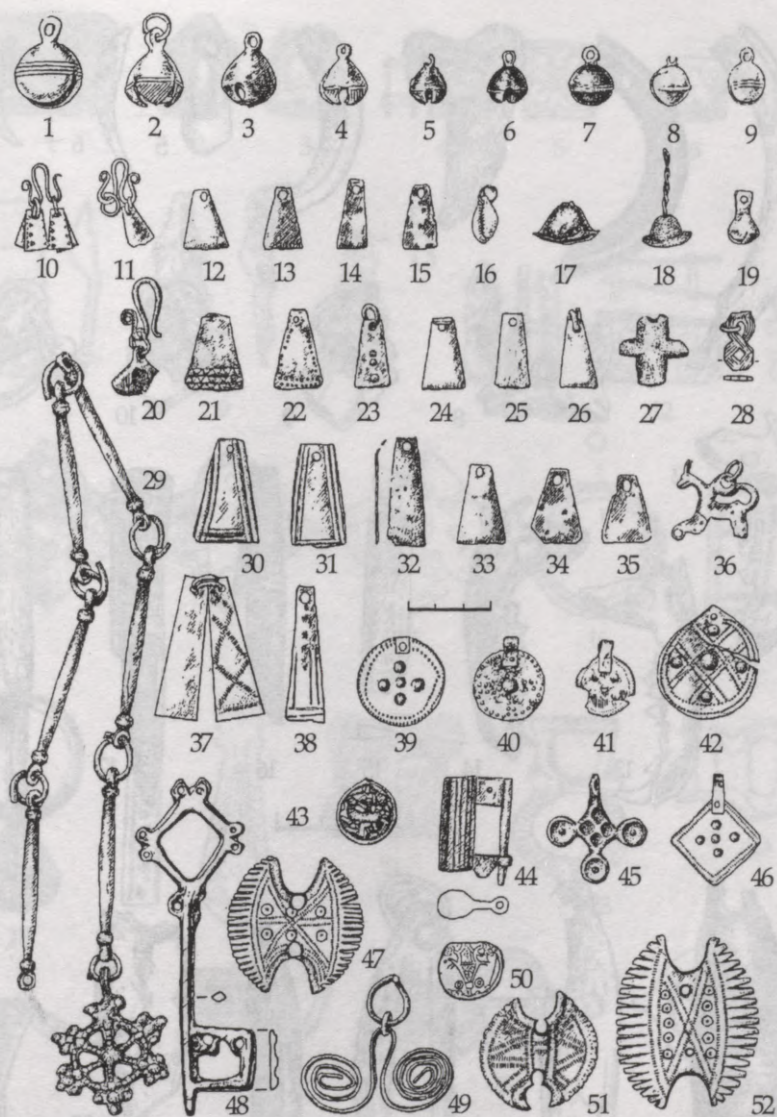
18. tab. Aproces un to fragmenti:

1, 8, 10-13, 16-20 – ar zvērgalvu galiem (LVM A 10330: 74, LVI 300: 1019, 948, LVM A 10330: 1141, 10331: 164, LVI 300: 595, LVM A 10330: 191, 1195, 10330: 1135, LVI 300: 438); 2, 3, 5, 7, 9, 14 – lentveida (LVI 300: 1163, LVM A 10330: 714, LVI 300: 125, LVM A 10332: 241, 271, LVI 300: 988, 11); 4 – (LVM A 10331: 326); 6 – ar griezumā rombisku loku (LVI 300: 124); 15 – vitā (LVI 300: 571)

19. tab. Bronzas gredzeni:

1, 2, 6-8, 11, 16, 17, 21, 26 – spirālgredzeni (LVI 300: 1094, 807, 154, 790, 815, 515, 411, 534, 410, 1060, 1268); 3-5 – no aprocēm izgatavotie gredzeni (LVI 300: 495, 10, 483); 9 – gredzens ar stikla aci (LVM A 10330: 513); 10, 12-15, 22 – gredzeni ar paplašinātu priekšpusi (LVI 300: 1255, 1100, 529, LVM A 10330: 118, LVI 300: 293, 861); 18-20 – gredzeni ar priekšpusē paplašinātām divām vijām (LVI 300: 97, 808, 1025); 23, 24 – gredzeni ar vidusplāksnīti (LVI 300: 439, 227); 25, 27 – gredzeni ar pītu priekšpusi (LVM A 10331: 41, LVI 300: 86); 28, 29 – gredzeni ar vītu un imitēti vītu priekšpusi (LVM A 10330: 31, LVI 300: 522); 30 – vairogredzens (LVM A 10331: 14)

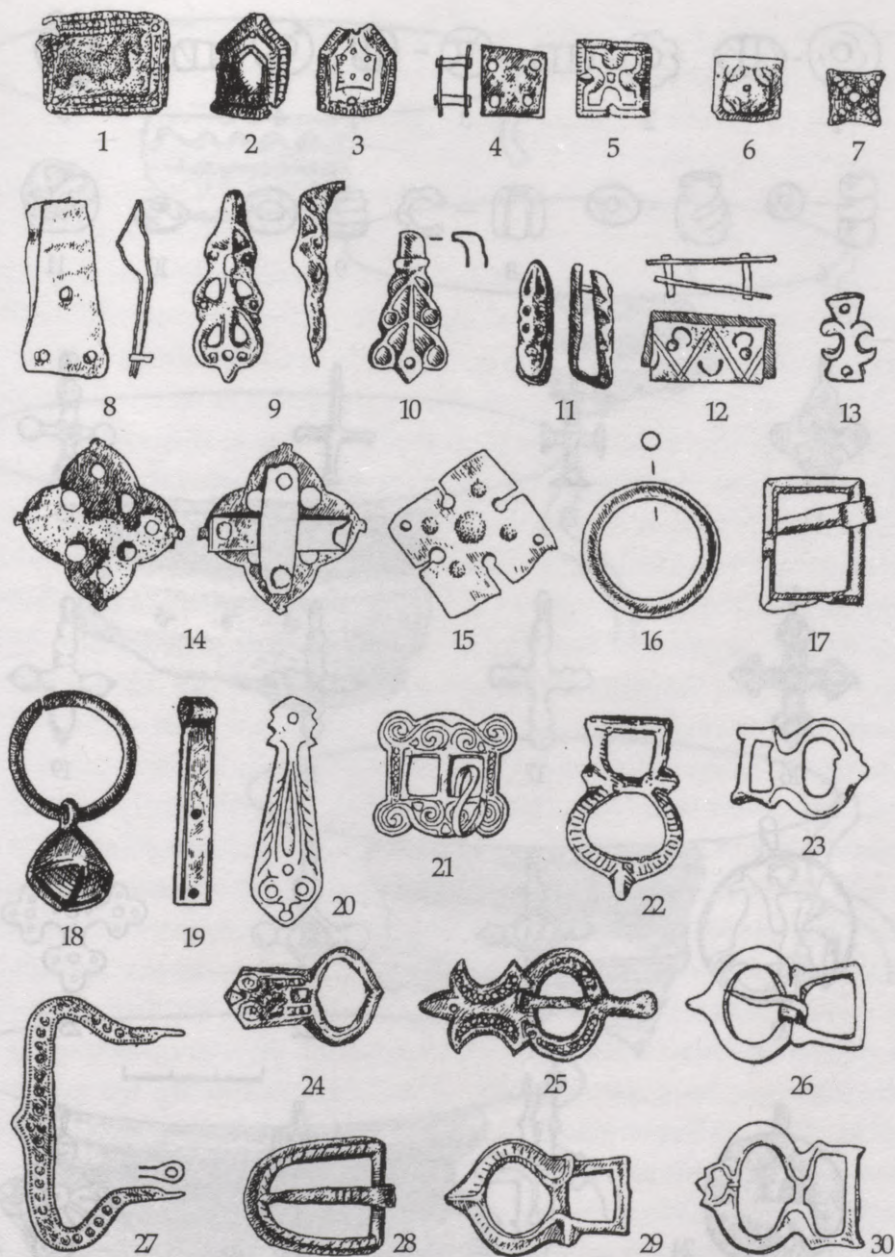
20. tab. Piekariņi:

1-9, 19, 20 - br. zvārguliši (LVI 300: 307, 629, 381, 407, 990, 804, 271, 387, 155, LVM A 10330: 19, LVI 300: 1287); 10-15, 21-26, 30-35, 37, 38 - br. trapecveida mēlītes (LVI 300: 54, 39, 617, 18, 1197, 949, LVM A 10330: 996, 811, 10332: 163, LVI 300: 480, 31, 295, LVM A 10330: 1182, 677, LVI 300: 855, 444, 825, 925, 754, 57); 16 - kauri gliemežvāks (LVI 300: 393); 17, 18 - br. zvaniņi (LVI 300: 892, LVM A 10330: 207); 27 - dzintara krustiņš (LVM A 10332: 214); 28 - br. astoņveida piekariņš (LVI 300: 932); 36 - br. zirdziņš (LVI 300: 741); 39-43, 50 - apaļie piekariņi (LVI 300: 49, LVM A 10330: 1096, LVI 300: 149, LVM A 10330: 667, 694, LVI 300: 22); 44, 48 - br. atslēgas un slēdzenes piekariņš (LVM A 10330: 161, LVI 300: 1260); 45 - br. krustveida piekariņš (LVM A 10332: 279); 46 - br. rombveida piekariņš (LVI 300: 16); 47, 51, 52 - br. ķemmes veida piekariņi (LVM A 10330: 553, 10332: 48, 149); 29 - br. ritenveida piekariņš (LVM A 10330: 908); 49 - br. piekariņš ar saritinātiem galiem (LVM A 10330: 747).

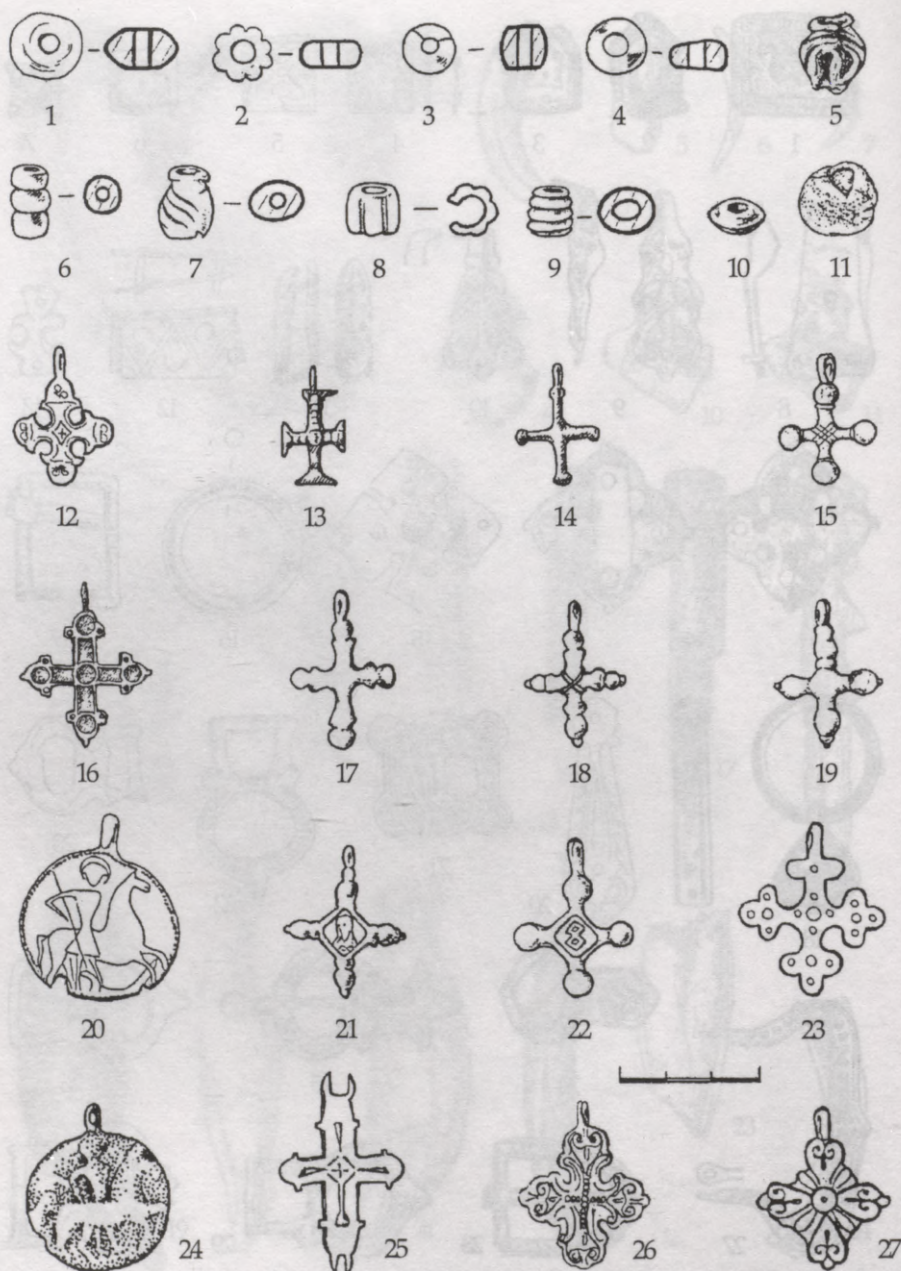
21. tab. Kaula piekariņi:

1, 2, 4-7, 19-24 – dzīvnieku zobi un ilkņi (LVI 300: 616, 236, 712, 53, 1366, 532, 64, 1020, 258, 355, 270, 747); 3 – lāča naga piekars (LVI 300: 1275); 8 – dzīvnieka skriemeļa piekariņš (LVI 300: 565); 9-11 – bebru pēdas kaula piekariņi (LVI 300: 1343, 1159, 471); 12-14 – caunas žoklišu piekariņi (LVI 300: 187, 603, 323); 15-18 – nazišu piekariņi (LVI 300: 1168, 253, 1043, LVM A 10330: 1135)

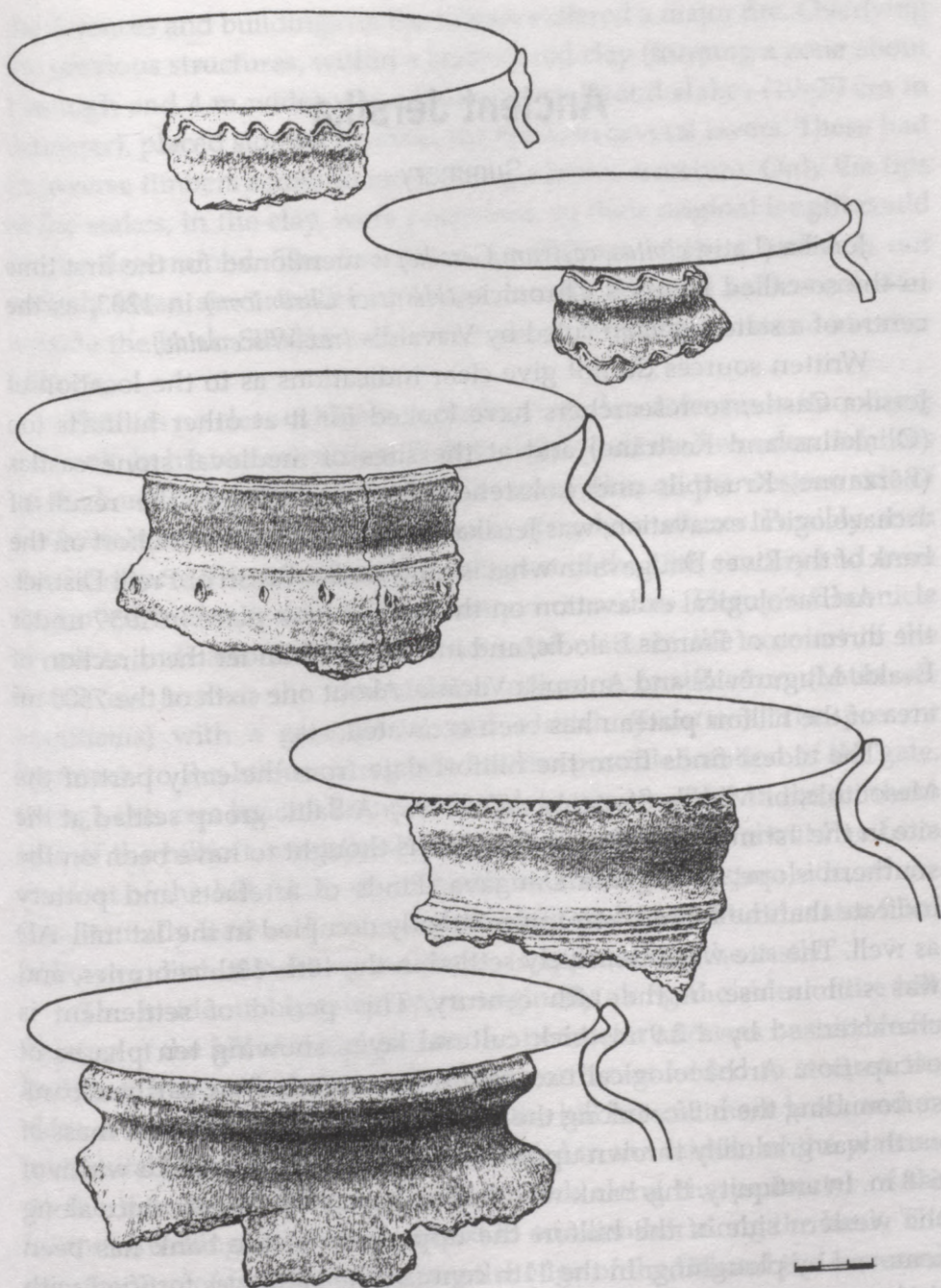
22. tab. Jostu detaļas:

1-15, 19, 20 - br. apkalumi (LVM A 10332: 58, 10331: 77, 10332: 197, LVI 300: 1039, 1055, 1075, LVM A 10330: 550, LVI 300: 422, 800, 1135, 895, LVM A 10330: 1018, 10332: 3, LVI 300: 1284, LVM A 10330: 2, LVI 300: 21, LVM A 10330: 139); 16 - br. jostas sadalitājs (LVI 300: 698); 17, 21-30 - br. un dz. sprādzes (LVI 300: 139, 735, 1138, 1403, LVM A 10330: 1154, 10331: 17, 10330: 889, LVI 300: 562, LVM A 10330: 787, LVI 300: 1245, 450); 18 - br. piekars (LVI 300: 1315)

23. tab. Stikla krelles, kristietības simboli:

1-11 - stikla krelles (LVM A 10330: 482, LVI 300: 428, 906, 1128, 424, LVM A 10330: 165, 10332: 7, 293, 9, LVI 300: 624, 274); 12-19, 21-23, 26, 27 - br. krustiņi (LVM A 10331: 364, LVI 300: 1053, 1213; LVM A 10330: 20, LVI 300: 1420, LVM A 10330: 195, 214, 152, 486, 806, 10331: 164, LVI 300: 530, LVM A 10331: 47); 20, 24 - sv. Jura piekariņi (LVM A 10331: 164, LVI 300: 188); 25 - enkolpions (LVM A 10332: 218)

24. tab. Trauku lauskas

Ancient Jersika

Summary

Jersika (Latin *civitas, castrum Gercike*) is mentioned for the first time in the so-called Henry's Chronicle (*Heinrici Chronicon*) in 1203, as the centre of a state (*regnum*) ruled by Visvaldis (*rex Wiscewalde*).

Written sources do not give clear indications as to the location of Jersika Castle, so researchers have looked for it at other hillforts too (Oliņkalns and Kastrāne) and at the sites of medieval stone castles (Bērzaune, Krustpils and Lokstene). Only in 1939, as the result of archaeological excavation, was Jersika Castle identified as a hillfort on the bank of the River Daugava in what is now Jersika Parish of Preiļi District.

Archaeological excavation on the hillfort took place in 1939 under the direction of Francis Balodis, and in 1990–2003 under the direction of Ēvalds Mugurēvičs and Antonija Vilcāne. About one sixth of the 7500 m² area of the hillfort plateau has been excavated.

The oldest finds from the hillfort date from the early part of the Mesolithic, or Middle Stone Age (7600 BC). A Baltic group settled at the site in the 1st mill. BC. Their habitation is thought to have been on the southern slope, facing the Daugava. Finds of artefacts and pottery indicate that the hillfort was intermittently occupied in the 1st mill. AD as well. The site was intensively settled in the 10th–13th centuries, and was still in use in the 14th century. This period of settlement is characterised by a 2.9 m thick cultural layer, showing ten phases of occupation. Archaeological excavation has revealed an earthen bank surrounding the hillfort along the margin of the plateau. A large mass of earth was gradually thrown up, reaching a height of 3 m and a width of 6–8 m. In antiquity, this bank would have been even higher, since along the western side of the hillfort the upper part of the bank has been removed by ploughing. In the 11th century, the bank was fortified with timber structures, adding log-built walls on the side facing the plateau, with projecting chambers. The stratigraphy of the hillfort and the chronology of artefacts shows that in the late 11th or early 12th century

the defences and buildings on the hillfort suffered a major fire. Overlying the previous structures, within a layer of red clay (forming a zone about 1 m high and 4 m wide) was a belt of roundwood stakes (10–20 cm in diameter), placed sloping towards the bank, in several layers. These had transverse timbers across them, forming a lattice structure. Only the tips of the stakes, in the clay, were preserved, so their original length could not be determined. The functional significance of these stakes is not entirely clear, since fences of stakes usually occur at settlement sites outside the bank. Similar structures have so far not been found at other hillforts.

There is no clear evidence regarding wooden defences surmounting the bank. In his reconstruction, Fr. Balodis has indicated wooden defences on the bank facing the Daugava, while excavation on the western side of the hillfort has not found any evidence of such structures. Possibly, such defences were in existence in the early part of the 13th century and were destroyed in the attacks by the German crusaders. Henry's Chronicle seems to indicate that such defences did exist. In the account of the attack on Jersika, the chronicle mentions a fortification (Latin *arx munitiois*) with a gate (*porta*) and a ditch (*fossatum*). The present approach to the hillfort is regarded as the possible location of the gate, though this area has not been excavated. In two trenches on the northern side of the hillfort, a gently-sloping hollow was found, about 7 m from the foot of the hill. Thus, on its northern and north-eastern side, where it is naturally least well defended, the hillfort had a natural water-filled hollow or ditch, hindering the enemy's approach to the castle.

The residential quarters were originally along the sides of the hill. The top of the hill was higher than the perimeter and was unsuitable for building. When the hill was fortified, earth was added to steepen the sides of the hill, and so the summit of the hill became more level, and an area suitable for building was also created in the middle of the plateau. At the time when there was only a bank along the perimeter of the hillfort, dwellings were ranged next to one another along the bank. The construction of fortifications along the edge of the hill and the increased population led to a change in the plan of buildings on the hillfort, so that construction began in the middle of the plateau. Houses have been excavated on the hillfort, with the remains of ovens made of piled stones

and clay daub, as well as workshops for artisans. Because of the poor state of preservation of the buildings at Jersika, there is no precise information about their size, arrangement or roofing material. It seems that most were single-room log structures with an earthen or clay floor, or sometimes with a board floor.

The finds recovered in the course of excavation (3576 artefacts) are tools, utensils, weapons and ornaments characteristic of Latgallian material culture. These serve to characterise Jersika as an important centre of crafts, trade and culture. The artefacts also testify both to the involvement of Jersika in trading activities and cultural links within the Baltic region, and to intensive contacts with the east, promoted by Jersika's location on the important Daugava transport and trading route. From the second half of the 11th century, there is a significant influx of products from the Russian principalities, not only at Jersika, but also at other settlement sites on the Daugava, likewise in the Gauja and Lielupe river basins and even in the area inhabited by the Couronians. There is a large amount of mass-produced material, evidently made specifically for the market: glass beads, spindle whorls, crosses and armbands. Jersika maintained closer contacts with the Upper Daugava and Upper Dnieper areas (the lands of the Kriviches, Radimiches and Dregoviches), and with the Oka Basin, populated by the Vyatiches, as well as with the north-western part of Ancient Rus. Archaeological excavation has not produced any evidence of armaments characteristic of Russian military retinues, so there is no foundation for the view earlier put forward in the literature that Jersika was a point of Russian military and political support on the Daugava.

It is undeniable that the Russian Orthodox faith was known at Jersika, and that a proportion of the inhabitants at Jersika were converts to Orthodoxy. This is indicated by the churches and church furnishings (bells, icons etc.) mentioned in Henry's Chronicle, and the reference to Jersika as a 'Russian castle'. However, evidence of churches has been found in the excavations to date. Most likely, churches would have been located in the central part of the castle, where only a small area has been excavated. Crosses and other Orthodox symbols imported from Russia (totalling 31 pieces) have been interpreted as indicating affiliation to the Orthodox faith. It seems that the Orthodox faith only influenced the

nobility. This is suggested by the considerable proportion of various pendants and pagan amulets among the finds. Neither has Orthodox Christianity noticeably affected burial practices at Jersika Cemetery. Finds of crosses, mainly in the graves of women and children, and the widespread occurrence of such finds at other settlement sites too, as well as outside the area of influence of Russian Orthodoxy, indicates that they were rather used as ornaments.

Archaeological excavation has shown that Jersika was populated by Latgallians, and this suggests that Visvaldis, the ruler of Jersika, came after all from among the Latgallians. For the ruler of Jersika, conversion to the Russian Orthodox faith was an important political step, serving to strengthen his power and raise his prestige, giving him equal status with neighbouring rulers. On the other hand, by marrying the daughter of a Lithuanian noble, Visvaldis protected the land under his rule from Lithuanian attack and obtained allies in the struggle against the German crusaders. However, the resistance put up by Jersika and its ruler to the greater might of the crusaders from the West was insufficient, and so in the early decades of the 13th century Jersika was destroyed and never regained its former might.

Translated by *Valdis Bērziņš*

Antonija Vilcāne
ANCIENT JERSIKA

Institute of the History of Latvia Publishers
Rīga 2004

Atklātais sabiedriskais fonds
"Latvijas vēstures institūta apgāds"
Akadēmijas laukumā 1 Rīgā, LV-1050
Reģistrācijas apliecības nr. 000806438
Iespēsts LR Valsts zemes dienesta
Poligrāfijas daļā «Latvijas karte»
O. Vācieša ielā 43 Rīgā, LV-1004

Vilcāne A.

Vi 406 Senā Jersika. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. –

115 lpp.: il.

ISBN 9984-601-90-0

UDK 94(474.3)+902/904(474.3)

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304019099

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

2, 20

2004-5
41

ISBN 9984-601-90-0

9 789984 601908